

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ**

На правах рукопису

ПИЛИПЕНКО ДМИТРО ОЛЕКСІЙОВИЧ

УДК 343.122 (477)

**ПОТЕРПІЛИЙ ЯК СУБ'ЄКТ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЇ
ОБВИНУВАЧЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Донецьк – 2014

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОТЕРПІЛОГО ЯК СУБ'ЄКТА РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЇ ОБВИНУВАЧЕННЯ.....	12
1.1. Генеза правового статусу потерпілого як суб'єкта реалізації функції обвинувачення.....	12
1.2. Потерпілий в системі суб'єктів реалізації функції обвинувачення.....	24
1.3. Поняття та сутність реалізації потерпілим функції обвинувачення	65
Висновки до розділу 1.....	82
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОТЕРПІЛИМ ФУНКЦІЇ ОБВИНУВАЧЕННЯ.....	85
2.1. Реалізація потерпілим функції обвинувачення в кримінальних провадженнях у формі приватного обвинувачення.....	85
2.2. Припинення реалізації потерпілим функції обвинувачення у зв'язку із примиренням з підозрюваним чи обвинуваченим.....	112
2.3. Реалізація потерпілим функції обвинувачення у разі відмови прокурора від підтримання обвинувачення або зміни обвинувачення	133
Висновки до розділу 2.....	157
ВИСНОВКИ.....	160
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	169
ДОДАТКИ.....	199

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВСУ	Верховний Суд України
ГПУ	Генеральна прокуратура України
ДСА	Державна судова адміністрація України
ЗУ	Закон України
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
КСУ	Конституційний Суд України
КУ	Конституція України
ОВС	Органи внутрішніх справ
МВС України	Міністерство внутрішніх справ України
п.	Пункт
пп.	Пункти
РБ	Республіка Білорусь
РК	Республіка Казахстан
РФ	Російська Федерація
р.	Рік
рр.	Роки
ст.	Стаття
СНД	Співдружність Незалежних Держав
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
США	Сполучені Штати Америки
ФРН	Федеративна Республіка Німеччина
ЦК	Цивільний кодекс України
ЦПК	Цивільний процесуальний Кодекс України
ч.	Частина
чч.	Частини
§	Параграф
§§	Параграфи

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Прийняття Конституції України у 1996 р. зумовило докорінні зміни в соціально-політичній та інших сферах життя українського суспільства та держави в цілому, що створило передумови для посилення захисту прав і свобод людини. Конституцією України (ст. 3) проголошено головний обов'язок держави – утвердження та забезпечення прав і свобод людини. Водночас у ч. 4 ст. 55 Конституції зазначено, що кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Визначення вказаних пріоритетів державної діяльності суттєво впливає на формування галузевого законодавства та кримінального процесуального законодавства зокрема.

Серед завдань Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України № 311/2008 від 08.04.2008 (далі – Концепція реформування кримінальної юстиції), є посилення захисту прав та інтересів потерпілих. Одним із шляхів його розв'язання Концепцією визначена доцільність підвищення процесуального впливу потерпілого як сторони обвинувачення на кримінальне переслідування, підтримання обвинувачення у суді та закриття кримінального провадження. Визначаючи процесуальний статус потерпілого в новому КПК України, законодавцем враховувались положення Концепції реформування кримінальної юстиції, проте слід констатувати, що на теперішній час у чинному КПК не вдалось остаточно впровадити їх у життя. Аналіз нового кримінального процесуального закону свідчить, що у змісті цього нормативного документа недостатньо врегульоване правове положення для визначення потерпілого як повноцінного суб'єкта реалізації функції обвинувачення. З одного боку законодавець наділяє потерпілого статусом обвинувача (п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК; п. 4 ч. 3 ст. 56 КПК), а з іншого – закріплює реалізацію функції обвинувачення винятково за посадовими особами, представниками публічної форми обвинувачення (п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК; § 2 гл. 3 КПК). Реалізація функції обвинувачення в кримінальних провадженнях у формі

приватного обвинувачення також здійснюється представниками держави в особі слідчого або прокурора (ч. 1 ст. 477 КПК). При цьому процесуальний статус потерпілого в кримінальних провадженнях приватного обвинувачення є аналогічним до кримінальних проваджень із публічною формою обвинувачення.

З огляду на вищевикладене, проблеми визначення потерпілого як суб'єкта реалізації функції обвинувачення у вітчизняному кримінальному процесі набувають особливої актуальності. Це обумовлює вирішення наукового завдання, зміст якого полягає у комплексному дослідженні правового статусу потерпілого як суб'єкта реалізації функції обвинувачення у кримінальному процесі України.

Вагомий внесок у дослідження процесуального статусу потерпілого як суб'єкта реалізації функції обвинувачення внесли такі вчені: О. П. Герасимчук, М. І. Гошовський, С. В. Давиденко, С. Л. Дерев'янкін, В. С. Зеленецький, П. М. Каркач, Н. С. Карпов, Є. Г. Коваленко, О. П. Кучинська, О. О. Левендаренко, Л. М. Лобойко, Ж. В. Мандриченко, А. В. Молдован, В. В. Навроцька, В. Т. Нор, Н. Є. Петрова, В. О. Попелюшко, І. В. Рогатюк, В. М. Савицький, С. М. Стахівський, В. М. Тertiшник, Л. Д. Удалова, Н. Б. Федорчук, Л. І. Шаповалова, Н. І. Щегель, В. М. Юрчишин та інші. Однак, попри значну кількість наукових досліджень серед науковців до тепер не досягнуто єдності позицій стосовно питань щодо визначення сутності процесуального статусу потерпілого як суб'єкта обвинувачення у кримінальних провадженнях із приватною та публічною формами обвинувачення; співвідношення процесуального статусу приватного та публічного обвинувача у провадженнях, які розпочинаються лише за ініціативи потерпілого; використання процедури примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим у кримінальному процесі України та цілої низки інших питань.

Таким чином, у рамках реформування системи кримінального судочинства одним з важливих питань є розробка пропозицій щодо удосконалення правового статусу потерпілого як суб'єкта реалізації функції обвинувачення у кримінальному процесі України. Вирішення цього питання вимагає певних

теоретичних досліджень та узагальнення чинної практики. Вказане обумовило вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження проведено в контексті пріоритетних напрямків розвитку правової науки на 2011-2015 рр., затверджених Постановою загальних зборів відділень Національної академії правових наук України № 14-10 від 24 вересня 2010 р. Тема дослідження відповідає Переліку пріоритетних напрямів забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010-2014 рр., затвердженому наказом МВС України № 347 від 29 липня 2010 р. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Донецького юридичного інституту МВС України на 2012 та 2013 рр.

Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні вченої ради Донецького юридичного інституту Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка (протокол № 1 від 28.01.2009 р.).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є отримання наукового результату у вигляді обґрунтованих висновків та пропозицій щодо удосконалення правового статусу потерпілого як суб'єкта реалізації функції обвинувачення у кримінальному процесі України.

Для досягнення цієї мети ставились такі **задачі**:

- дослідити місце потерпілого в системі суб'єктів, які реалізують функцію обвинувачення у кримінальному процесі України;
- визначити поняття та дослідити сутність реалізації потерпілим функції обвинувачення під час кримінального провадження;
- визначити періодизацію розвитку функції обвинувачення, реалізованої потерпілою від кримінального правопорушення особою;
- дослідити особливості реалізації потерпілим функції обвинувачення в кримінальних провадженнях у формі приватного обвинувачення;
- проаналізувати особливості припинення реалізації потерпілим функції обвинувачення у зв'язку із примиренням з підозрюваним чи обвинуваченим;

- дослідити особливості реалізації потерпілим функції обвинувачення в разі відмови прокурора від підтримання обвинувачення або зміни обвинувачення;

- сформулювати науково-практичні пропозиції щодо удосконалення норм чинного кримінального процесуального кодексу України, щодо визначення потерпілого як суб'єкта реалізації функції обвинувачення;

Об'єкт дослідження – кримінальні процесуальні відносини, що виникають під час реалізації функції обвинувачення у кримінальному процесі України.

Предмет дослідження – потерпілий як суб'єкт реалізації функції обвинувачення у кримінальному процесі України.

Методи дослідження обумовлені метою та завданнями дисертаційного дослідження. *Діалектичний метод* використовувався протягом усього дослідження, уможливив розглянути динаміку розвитку та формування елементів, що становлять сутність приватного обвинувачення, яке реалізується потерпілим у кримінальному провадженні. *Метод системного аналізу* використовувався протягом усього дослідження, застосовувався під час дослідження положень КУ, кримінального процесуального законодавства України та держав СНД, проектів КПК України, нормативних актів ВСУ, ГПУ, МВС України. *Порівняльно-правовий метод* використовувався під час зіставлення положень чинного КПК щодо реалізації функції обвинувачення у кримінальному процесі із аналогічними положеннями законодавств іноземних держав (підрозділи 1.1., 1.2., 2.1., 2.2.). *Логіко-семантичний метод* застосовувався для визначення понятійного апарату за темою дослідження (підрозділи 1.1., 1.2., 2.1., 2.2., 2.3.). *Метод моделювання* надав змогу визначити алгоритм участі прокурора в кримінальних провадженнях із приватною формою обвинувачення (підрозділ 2.3.). *Статистичний метод* використовувався під час висвітлення показників роботи правоохоронних органів та місцевих судів у кримінальних провадженнях, які розпочинаються уповноваженими особами лише на підставі заяви потерпілої від кримінального правопорушення особи (підрозділи 1.1., 2.1.). *Соціологічний метод* застосовувався під час визначення позицій суддів з питань, що досліджувалися (підрозділ 1.1., додатки А, Б.).

Теоретичну основу дисертаційного дослідження становлять наукові праці вітчизняних та іноземних учених з теорії права, історії держави та права, конституційного права, міжнародного права, кримінального процесуального права, криміналістики, кримінального права, а також інших галузей науки.

Нормативну базу дисертаційного дослідження становлять: Конституція України, вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство та законодавство іноземних країн, проекти КПК України, рішення КСУ, постанови Пленуму ВСУ, відомчі нормативно-правові акти ГПУ, МВС України.

Емпіричну базу дослідження склала інформація, отримана в результаті анкетування 120 суддів Донецької, Дніпропетровської, Кіровоградської та Вінницької областей України, які здійснюють судовий розгляд кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення, а також даних, одержаних під час дослідження 282 архівних кримінальних справ, розглянутих судами України протягом 2006-2013 рр.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що за змістом розглянутих питань дисертаційне дослідження є одним із перших у вітчизняній кримінальній процесуальній науці, в якому комплексно та цілісно досліджено правовий статус потерпілого як суб'єкта реалізації функції обвинувачення в кримінальному процесі України. Наукова новизна отриманих результатів міститься у таких положеннях:

вперше одержано:

- запропонована уніфікація вимог, встановлених законодавцем до змісту цивільного позову в порядку цивільного процесуального законодавства зі змістом заяви приватного обвинувачення в порядку кримінального процесуального законодавства під час викладення предмета та підстави позовних вимог;

- обґрунтована доцільність використання заходу забезпечення кримінального провадження у вигляді арешту майна підозрюваного, обвинуваченого для виконання угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим;

- доведено, що здійснення прокурором обвинувальної діяльності в кримінальних провадженнях у формі приватного обвинувачення відбувається в рамках реалізації конституційної функції представництва інтересів громадянина (потерпілого) в суді (ч. 2 ст. 121 КУ, ч. 4 ст. 36-1 ЗУ «Про прокуратуру»). Це суттєво відрізняє процесуальний статус прокурора від участі в кримінальних провадженнях публічного обвинувачення, де він є основним обвинувачем та здійснює обвинувальну діяльність у рамках реалізації конституційної функції підтримання державного обвинувачення в суді (ч. 1 ст. 121 КУ, ст. 36 ЗУ «Про прокуратуру»).

удосконалено:

- наукові положення щодо визначення порядку здійснення виклику потерпілого під час кримінального провадження. Обґрунтовано, що потерпілий може викликатись до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом надіслання поштою рекомендованим листом повістки про виклик із повідомленням про вручення або через кур'єрів за адресою, зазначеною потерпілим та іншим будь-яким засобом зв'язку, що забезпечує фіксацію повідомлення про виклик. Запропоновано використання наведених засобів виклику й до інших учасників кримінального провадження;

- теоретичні положення щодо ознайомлення потерпілого з матеріалами кримінального провадження. Доведено, що право потерпілого на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження не повинно обмежуватись лише матеріалами, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення. Потерпілий має право знайомитись з усіма матеріалами кримінального провадження, за винятком матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у тому числі не лише після відкриття матеріалів (ст. 290 КПК) або закриття кримінального провадження (ст. 284 КПК), а й у випадку зупинення кримінального провадження (ст. 280 КПК);

дістало подальший розвиток:

- положення щодо визначення суб'єктів кримінального процесу, які повинні забезпечувати право на примирення між підозрюваним, обвинуваченим та потерпілим. Обґрунтовано, що крім слідчого та прокурора до цього переліку суб'єктів повинен належати й суд, який під час судового розгляду кримінального провадження зобов'язаний проінформувати обвинуваченого та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення;

- визначення шляхів дослідження історичного розвитку функції обвинувачення, реалізованої потерпілою від кримінального правопорушення особою, в частині встановлення його конкретної історичної періодизації. Доведено, що історичний розвиток реалізованої потерпілим функції обвинувачення складається з семи періодів, які охоплюють історичний проміжок часу з середини I тис. до н.е. до сьогодення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані: у *науково-дослідницькій роботі* – для подальшої наукової розробки низки питань реалізації функції обвинувачення в кримінальному процесі та процесуального статусу потерпілого як приватного обвинувача у справі; у *законодавчому процесі* – для подальшого вдосконалення кримінальних процесуальних норм (Лист Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності № 04-19/14-333 від 21 лютого 2012 р.); у *правозастосуванні* – сприяти вдосконаленню процесуального порядку реалізації функції обвинувачення, процесуального статусу суб'єктів її реалізації та потерпілого зокрема (акт впровадження в діяльність слідчого відділу Горлівського міського управління ГУМВС України у Донецькій області № 4/2836 від 16.02.2012 р.); у *навчальному процесі* – під час викладення/вивчення навчальної дисципліни «Кримінальний процес», підготовки відповідних підручників, навчальних програм, лекцій, навчальних посібників із кримінального процесуального права (акт впровадження результатів наукового дослідження у навчальний процес Донецького юридичного інституту МВС України № 17 від 01.02.2012 р.).

Особистий внесок здобувача. Сформульовані в дисертації положення, висновки, пропозиції обґрунтовані дисертантом на підставі особистих досліджень у результаті опрацювання та аналізу наукових, нормативних, статистичних та емпіричних джерел. Участь здобувача в публікації, яка підготовлена спільно з науковим керівником О.О. Левендаренком «Функція обвинувачення та її місце в системі кримінально-процесуальних функцій», становить 50 %.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження, викладені у дисертації, обговорювались на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми кримінального судочинства» (м. Донецьк, 9 жовтня 2009 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Захист прав, свобод та законних інтересів особи на досудових стадіях кримінального судочинства України» (Херсон – Запоріжжя 29 – 30 квітня 2010 р.); VIII Всеукраїнській з міжнародною участю науково-практичній заочній конференції «Сучасна освіта і наука в Україні: наукові здобутки, стан і перспективи» (м. Миколаїв, 25 – 27 травня 2011 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми розслідування злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України» (Київ, 5 липня 2013 р.).

Основні положення дисертації обговорено на засіданні кафедри кримінального процесу Донецького юридичного інституту МВС України.

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження опубліковано дисертантом у 10-ти наукових працях. Серед них: 5 статей у фахових виданнях, перелік яких затверджений Міністерством освіти і науки України; 1 стаття у фаховому виданні, яке входить до переліку фахових видань затверджених ВАК Республіки Білорусь; 4 тези доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, 2 розділів, які об'єднують 6 підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 207 сторінок, обсяг основного тексту дисертації 168 сторінок, 5 додатків складають 9 сторінок, список використаних джерел (291 найменування) викладений на 30 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОТЕРПІЛОГО ЯК СУБ'ЄКТА РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЇ ОБВИНУВАЧЕННЯ

1.1. Генеза правового статусу потерпілого як суб'єкта реалізації функції обвинувачення

Першою історичною формою протистояння людини зі злочинним посяганням була безпосередня фізична боротьба постраждалої особи з кривдником. У зв'язку з цим Е. Аннерс зазначав, що розробка відповідних правових норм, які сприяють відстоюванню ображеної правопорушенням особи своїх інтересів закладено у біологічній сутності людини вижити, тобто в бажанні, яке несе в собі стихійну готовність до відплати [11, с. 13].

Обвинувачення, реалізоване приватною особою, є найстарішою формою обвинувачення. Воно надає правове задоволення природному почуттю образи потерпілого внаслідок вчиненого проти нього або його близьких злочину – почуттю, яке гарантує належну зі сторони обвинувача енергійність у переслідуванні [254, с. 73]. Приватне обвинувачення є старішою формою організації функції обвинувачення, а на ранніх етапах розвитку суспільства навіть єдиною формою взаємовідносин між постраждалою особою та винуватцем... [161, с. 97].

Приватне обвинувачення в сучасному уявленні починає виникати з моменту розвитку та становлення судової системи. З цього приводу цікавим є приклад держав античних часів. У судах Афінської держави всі справи, що розглядались судами, поділялись на кримінальні, які торкались інтересів держави, та приватні, що виникали внаслідок порушення приватних прав громадян. Почати приватний процес могла лише постраждала особа або її законний представник. Обвинувачення у стародавній Греції займало важливе місце. За відсутності обвинувача провадження не розпочиналось навіть за достовірної наявності злочину [11, с. 43].

Цікавим у питанні розвитку приватного обвинувачення є етап становлення Римської держави, який в історії отримав назву – період республіки. У цей період провадження в судах відбувалось на основі принципу змагальності. Суд не володів можливістю розпочати процес за власною ініціативою, для цього була необхідна наявність відповідної скарги обвинувача. Інакше жодна посадова особа не могла розпочати кримінальне переслідування. Якщо не виявлялись приватні особи, які були згодні взяти на себе роль обвинувача, злочин залишався безкарним. На обвинувача покладался обов'язок збирати докази, шукати свідків, вести обвинувачення в суді. У випадку неявки обвинувача до суду провадження у справі припинялось. Зважаючи на виключно обвинувальний характер процесу та повної рівності сторін, обвинувач відповідав за обґрунтованість обвинувачення. У випадку виправдання обвинуваченого обвинувач міг бути притягнутий виправданим до відповідальності за наклеп [181, с. 126].

Занепад республіки та перехід до імперської форми правління характеризувався й суттєвими змінами в судочинстві. Судова влада починає поєднуватись із адміністративною. Судові повноваження отримують імператорські чиновники. Форма обвинувачення судового процесу, яка існувала раніше, зазнає суттєвих змін. Цей період пов'язують із становленням інституту офіційного обвинувачення, виникає розшукова форма процесу. Офіційний обвинувач також виконує функції слідчого, збираючи докази на досудових стадіях процесу. При цьому обмежуються права приватних осіб на пред'явлення обвинувачення майже за усіма видами злочинів.

Згодом за подібною схемою здійснюється перерозподіл приватних та публічних інтересів із розвитком державної влади у більшості європейських держав. Наприклад, у законодавстві Бельгії та Франції до теперішнього часу передбачається монополія прокурора на здійснення обвинувальної функції. Постраждала особа при цьому впливає на процес кримінального переслідування лише шляхом подання скарги у справах, які порушуються не інакше як за скаргою постраждалого. Подальша її участь у справі можлива лише у якості цивільного позивача.

У державах англосаксонської системи права кримінальне судочинство напрацювало свої особливості підтримання обвинувачення. Система кримінального судочинства Великобританії фактично функціонувала без державного обвинувача аж до XIX ст., а тому основний тягар обвинувачення лягав на плечі жертви. На території США, наприклад, подібна система існувала до проголошення незалежності (04.07.1776).

Достатньо вагоме положення в структурі видів обвинувачення займає його приватна форма в законодавстві Шотландії. Законодавством цієї держави регламентується існування двох видів обвинувачення: публічного та приватного. Публічне обвинувачення визначається як «посадове обвинувачення» або «державне обвинувачення». У свою чергу, приватне обвинувачення окреслюється як можливість будь-якого громадянина висунути обвинувачення проти особи, яка вчинила злочин, але за умови, що завдана шкода спричинена злочином та вчинене злочинне діяння не належить до справ публічного обвинувачення. Характерною особливістю кримінально-процесуального законодавства Шотландії є те, що в ньому не міститься визначеного переліку складів злочину, які належать до справ приватного обвинувачення. Рішення щодо належності злочину до приватного або публічного обвинувачення приймається судом безпосередньо під час розгляду справи.

Суттєвого розвитку досяг інститут приватного обвинувачення в сучасній Австрії. Так, кримінально-процесуальне законодавство Австрії визначає приватне обвинувачення у трьох формах: 1) приватне обвинувачення у справах щодо злочинів невеликої тяжкості у формі основного обвинувачення, яке виключає державні органи кримінального переслідування від участі в процесі провадження та залежне лише від розсуду приватної особи; 2) приватне обвинувачення, яке є додатковим (субсидіарним) до державного обвинувачення у справах публічного обвинувачення; 3) приватне обвинувачення у формі основного обвинувачення, у випадку відмови прокурора від державного обвинувачення у справах публічного обвинувачення [24, с. 88]. Отже, австрійський законодавець, у деяких випадках, передбачив можливість самостійної, незалежної від позиції держави реалізації

функції обвинувачення потерпілим. Така позиція, на наш погляд, відповідає демократичним засадам побудови законодавства та є яскравим прикладом забезпечення прав людини та громадянина. На нашу думку, досвід Австрії у цьому напрямку є важливим та актуальним для наслідування іншими європейськими державами та Україною зокрема.

Появу перших елементів обвинувального процесу на території України можна прослідкувати ще у період існування первісного суспільства. У той час будь-які конфлікти, у тому числі кримінальні, розглядались найбільш авторитетними та поважними особами громади – старійшинами. Метою цього процесу в період архаїчного права було примирення сторін [11, с. 14]. Вирішення цих конфліктів відбувалось усно, а процедура мала демонстративний характер при великому скупченні людей. У такому випадку особи, які провадили правосуддя, широко використовували судові поєдинки сторін та ордалії [25, с. 32]. Тобто в усному процесі, де одна сторона звинувачувала іншу, відслідковується по суті зародження інституту приватного обвинувачення, який був помпезним та показовим. Ініціатором цього процесу виступала постраждала сторона. Наприклад, якщо потерпілий подав до суду скаргу на винуватця та вимагає з ним судового поєдинку, то він повинен вказати на нанесене поранення [107, с. 70].

Дещо схожий порядок розгляду конфліктних ситуацій між приватними особами був на території України із появою перших історичних паростків державності. Заслужують уваги норми права Скіфської держави, яка існувала на території України у період VII ст. до н.е. – III ст. н.е. Норми права скіфів, які базувались на звичаях, захищали приватну власність на худобу, пересувні житла на візках, домашні речі, рабів. При цьому верховна власність на землю належала царю, який встановлював правила її використання [90, с. 14]. Кримінальне право в цей період лише починає зароджуватись, однак вже тоді спостерігається поділ на злочини проти особи (убивство, перелюбство, образа), її власності (крадіжка, грабіж та ін.) та злочини проти царя (замах на життя шляхом чаклування, непокора наказу, неправдиве заприсягання богам царської домівки та ін.), які

вважались більш тяжкими злочинами та карались зазвичай смертною карою [219, с. 10]. У разі скоєння злочину проти особи, остання особисто звинувачувала кривдника на суді в порядку змагального процесу. Функція правосуддя зазвичай виконувалась особисто правителем. Найпоширенішими покараннями тоді були вигнання, відсікання руки, смертна кара. Також, у скіфів тривалий час використовувалась кривава помста за принципом таліона (*lex talionis*).

У пізніші часи цікавими, стосовно розвитку та формування засад диспозитивних елементів кримінального процесу та відповідно й приватного обвинувачення є окремі аспекти, які містились у договорах між київським князівством та Візантією від 911 р. та 945 р. Вказаними документами впроваджувались у життя суспільства писемні норми кримінального права та процесу ще задовго до появи «Руської правди».

Так, у тексті русько-візантійського договору від 911 р. містились норми, які визначали відповідальність за вбивство: «... якщо хто уб'є, християнина русин чи християнин русина - нехай умре там, де вчинить вбивство». Більш змістовним був аналогічний договір від 945 р. У цьому документі зазначалось: «... Якщо християнин уб'є русина або русин християнина, то той, хто вчинив вбивство, буде затриманий родичами убитого і нехай вони уб'ють його. Коли ж той, хто вчинив вбивство, втече, а він був заможним, то хай візьмуть маєток його родичі вбитого; якщо той, хто вчинив вбивство, бідний і втече, то його необхідно шукати, поки не виявлять; коли ж він буде виявлений, хай буде вбитий. Якщо ударить мечем, або списом, або якою-небудь зброєю русин гречина або гречин русина, то за той вчинок заплатить 5 літрів срібла по закону Руському; якщо він бідний, то скільки може, стільки повинен заплатити, в цьому разі з нього можна зняти й одяг, в якому він ходить, а про невиплачене повинен він іти до присяги по своїй вірі, на доказ того, що він нічого більш немає і тоді буде відпущений» [90, с. 142].

Отже, відповідно до цього історичного документа кримінальне переслідування злочинця здійснював безпосередньо потерпілий або його родичі. Весь спектр процесуальних дій: ініціювання процесу переслідування винної

особи, збирання обвинувальних доказів, доведення їх обґрунтованості на суді та й в окремих випадках покарання злочинця, здійснювався постраждалою стороною. Цей історичний документ один з перших упроваджує в життя альтернативу кровній помсті – відкуп від вчиненого злочину у вигляді матеріального відшкодування завданих збитків. При цьому такий альтернативний захід стосувався не лише незначних злочинів, а використовувався навіть у разі скоєння тяжких злочинів, наприклад убивства. У цьому документі також були спроби визначити порядок накладання стягнення на майно винної особи. Так, за вчинення злочинів, злочинець позбавлявся як нерухомого, так і рухомого майна залежно від тяжкості злочину та відповідно до суми визначеної компенсації. Окремі з цих норм згодом були відтворені в «Руській правді».

Найвідомішою пам'яткою права на території України звичайно є «Руська правда» – перший відомий кодифікований збірник Київської Русі. У змісті цього документа спостерігається суттєвий розвиток кримінального та процесуального права. Характерним є факт, що у «Руській правді» злочин визначався як «образа», тобто спричинення матеріальної та моральної шкоди особі або групі осіб [230, с. 16].

У «Руській правді» зафіксовано два види злочинів: проти особи (вбивство, тілесні ушкодження, побої) та проти власності (крадіжка, розбій, порушення земельних кордонів, незаконне користування чужим майном). Закон захищав інтереси індивіда, який потребував захисту своєї особи та свого господарства. Злочини проти держави у «Руській правді» не згадуються. На цьому етапі ще не існувало визначення держави та її інтересів у сучасному розумінні [196, с. 15]. Д.Г. Тальберг з цього приводу також зауважує, що у той період існувало лише приватноправове уявлення про злочин за відсутності будь-якого уявлення про суспільну шкоду і суспільні інтереси [217, с. 23]. Однак необхідно зауважити, що злочини, які вчинялися проти князя та його слуг кваліфікувалися як більш тяжкі. Розгляд фактів скоєння злочинів розглядався на общинному (вервному) суді. У період становлення Київської Русі цей суд був єдиним органом судової юрисдикції в державі. До його складу входили найповажніші члени общини, яких

називали «судними мужами» або «добрими людьми». До їх юрисдикції належали як цивільні, так й кримінальні справи.

Судовий процес за «Руською правдою» розпочинався із заклича – публічної заяви потерпілого про спричинення йому відповідної образи. Він самостійно домовлявся із супротивником з приводу передачі спору до суду, або ж від імені останнього передавав виклик до суду. За необхідності підсудну особу доставляли силоміць. У випадку не з'явлення відповідача до суду, потерпілий мав власноруч здійснювати дії із розшуку злочинця – «гоніння сліду» або, наприклад, здійснювати пошук викраденого майна тощо [90, с. 43]. Суду фактично належала роль посередника між обома сторонами. Засідання відбувались публічно та проводились усно. Судовий процес мав обвинувально-змагальний характер, відбувався у присутності свідків. Сторони, які називались «позивач» та «відповідач», змагались у словесній баталії за формулою «слово проти слова», підтверджуючи свої претензії доказами. До визнаних судом винних осіб застосовувались достатньо різноманітна система покарань від штрафу до смертної кари. Також існувала й кровна помста, яка застосовувалась у разі вчинення двох видів злочинів: вбивства або нанесення тяжких ран та сильних побоїв [82, с. 31]. У подальшому норми «Руської правди» стали одним із джерел Судебника 1497 р., створеного за часів правління Івана III [219, с. 68].

На українських землях литовської доби тривалий час зберігався притаманний задекларований «Руською правдою» обвинувально-змагальний судовий процес. Він розпочинався із заяви постраждалої особи або її родичів. Позивач самостійно збирав та пред'являв на суді відповідні докази. Цей порядок існував у Судебнику Казимира IV 1468 р. і залишився практично незмінним із прийняттям Першого Литовського статуту 1529 р. Цим статутом уперше впроваджується норма, яка визначає інститут представництва в суді. Представниками в суді могли виступати адвокати (речники). Лише із прийняттям у 1566 р. Другого литовського статуту виникають елементи слідчого (інквізиційного) процесу із застосуванням тортур. Суд міг особисто порушити справу, не чекаючи повідомлення про злочин від зацікавлених осіб.

Судова реформа за Другим литовським статутом упроваджувала посаду возного – особи, яка самостійно збирала докази, здійснювала огляд місця злочину, фіксувала факт смерті, нанесення тілесних ушкоджень, оцінювала розмір завданих збитків, виступала в суді з цього приводу як офіційний свідок [82, с. 29].

Після Люблінської унії в 1569 р. Київське воєводство разом із Брацлавським та Волинським увійшли до складу Польщі. На території цих воєводств розповсюджувалась влада запровадженого у 1578 р. Луцького трибуналу, який являв собою вищу судову інстанцію того часу. В основі діяльності цього трибуналу був слідчий (інквізиційний) процес, однак роль потерпілого при цьому залишається суттєвою. Потерпілий у будь-який час мав право відмовитись від обвинувачення та примиритись із винною особою навіть засудженим до страти, якщо останній або його родичі виплатять у повному обсязі визначену грошову компенсацію. Метою покарання перш за все визнавалося відшкодування збитків потерпілому. Держава отримувала компенсацію за судові витрати, утримання злочинця лише у тому разі, коли повною мірою був задоволений позов потерпілого чи його родичів. Цікавим є факт, якщо коштів виручених із продажу майна злочинця, вистачало на задоволення матеріальної частини позову потерпілого і не більше, то державні інстанції свою частку не отримували взагалі [82, с. 56].

Судовий процес цього часу не містить суттєвих відмінностей між цивільними та кримінальними справами. Потерпілий повинен був самостійно збирати відповідні докази, надавати їх до суду та підтримувати обвинувачення. Однак у випадку вчинення злочину проти державного устрою або проти церкви, які вважались найтяжчими злочинами, слідство та суд були обов'язковими незалежно від заяви постраждалої сторони. У такому процесі широко використовувались доноси, катування, була поширена таємниця судочинства, тобто виявлялись риси розшукового процесу [219, с. 113].

За час перебування України під владою Польщі судовий процес продовжує містити положення, запроваджені ще нормами «Руської правди» та є обвинувально-змагальним. Судовий процес могла розпочати лише повнолітня

особа. Суттєвою відмінністю є те, що виникає поділ злочинів на приватні та публічні. Наприклад, у випадку скоєння вбивства судом призначалась посадова особа (возний), який здійснював збирання доказів у справі. За цих умов особа, яка подала позов до суду, мала лише вказати ім'я підозрюваної особи, оскільки суд не володів повноваженнями щодо здійснення процесу за відсутності підозрюваного [82, с. 74].

Із виникненням на території України Запорізької Січі, територія якої займала сучасну Кіровоградщину, Дніпропетровщину, Миколаївщину, частину Херсонської, Запорізької, Донецької та Харківської областей, зазнали змін багато сфер суспільного життя населення. Ці зміни звичайно торкнулись і сфери судочинства. У судовій системі Запорізької Січі спостерігається збереження обвинувально-змагального процесу та розмежування видів обвинувачення. Публічне обвинувачення використовується під час судового розгляду тяжких злочинів. За цими справами судді особисто проводили слідство. Для збору доказів суд направляв на місце злочину осавулів, які за наслідками проведених дій складали відповідні протоколи та передавали їх на розгляд суду. Збереження приватного обвинувачення спостерігається у кримінальних справах, розпочатих за незначними злочинами. У зазначеній категорії злочинних дій потерпілий особисто збирав обвинувальні докази та доводив вину злочинця. У цих кримінальних справах суд намагався примирити сторони конфлікту. Коли ця мета досягалася, провадження припинялось. Якщо сторони не вдавалось примирити, то справа передавалась до вищої судової інстанції, де справи розглядались кошовим отаманом або військовим суддею. У цьому випадку за відмову примиритись до сторін провадження могли бути застосовані фізичні санкції у вигляді побиття кийками [82, с. 90].

Національно-визвольна війна в Україні 1648-1654 рр. завершилась створенням української козацької держави, яку також називали Гетьманською. Березневі статті (1654 р.) визначили державний лад Гетьманщини таким, у якому тісно перепліталися республіканські та монархічні начала.

Судова система Гетьманщини складалася з Генерального військового суду, полкових, сотенних і громадських (сільських) судів. Судова реформа 1760-1763 рр. нарешті відокремила розгляд цивільних та кримінальних справ. Для розгляду кримінальних справ відновлювалась діяльність гродських (міських) судів. У XVIII ст. в судовій системі виникають тенденції щодо розподілу між собою кримінального та цивільного процесу. Кримінальні справи порушувались за заявою потерпілого, зацікавлених осіб або державних органів, залежно від тяжкості вчиненого злочину [90, с. 104]. Ініціатива порушення справи та вид обвинувачення безпосередньо залежали від тяжкості скоєного. Діяння за цими ознаками поділялись на: злочин – найтяжче протиправне діяння, за яке зазвичай передбачалась смертна кара; провину – правопорушення середньої тяжкості; проступок – дрібне правопорушення [82, с. 106].

Цікавою особливістю судового процесу періоду Гетьманщини є те, що заява щодо вчиненого злочину могла подаватись потерпілим до суду як в усній, так і в письмовій формі. Суд, отримавши подібну заяву, мав з'ясувати її відповідність процесуальним нормам. У поданій заяві повинна була відображатись така інформація: причина заяви, прізвища свідків, а також докази у справі. Лише після сторонам направлялися відповідні виклики до суду. Якщо відповідач двічі не з'являвся до суду, то вирок виносився без його участі. У випадку неприбуття заявника, він програвав справу вже на першому засіданні [82, с. 101].

Період перебування західноукраїнських земель під владою Австрії та Австро-Угорщини (1772-1918 рр.) наклало свій відбиток на порядок функціонування судової системи Закарпаття, Галичини та Північної Буковини. У цей період відбувається остаточне відмежування цивільного процесу від кримінального.

Цивільні правовідносини регулювались нормами цивільного кодексу, прийнятого у 1797 р., який був доопрацьований у 1812 р. та проіснував на території Галичини до 1933 р., та нормами Галицького цивільно-процесуального кодексу, який набув чинності у 1782 р. та був доопрацьований у 1812 р. З 1898 р. набуває чинності новий цивільно-процесуальний кодекс Австро-Угорської

імперії, у якому широко використовувались принципи усності, гласності та змагальності. Відповідні зміни також відбувались у сфері кримінального права та процесу. З 1768 р. на території Галичини впроваджувався в дію новий кримінальний кодекс під назвою «Терезіана». Для нього характерною була надзвичайно жорстка система кримінальних покарань. Упроваджений у 1787 р. кримінальний кодекс під назвою «Йосифіна» практично повністю усунув приватну роль у реалізації кримінального переслідування винних осіб. Усі правопорушення за цим кодексом поділялися на карні злочини, які розглядалися судами, та поліцейські проступки (незначні правопорушення), які передавалися на розгляд адміністративних органів. У 1803 р. на території Галичини впроваджується новий кримінальний кодекс – «Францішкана». Від двох попередніх його відрізняє чітке розмежування норм кримінального та процесуального права, однак реалізація функції обвинувачення в судовому процесі залишається прерогативою представників органів державної влади [82, с. 122].

Решта території сучасної України перебувала під владою Росії. Знаменним для сфери кримінального судочинства в цей період є проведення судової реформи від 1864 р. За цією реформою вперше на лівобережній Україні сфера кримінального процесу була виокремлена в самостійну галузь. Знаковим для цієї реформи було розповсюджене використання принципів змагальності, гласності та рівності всіх перед законом. Запроваджувалась система судів двох типів: мирового та загального.

Найчисельнішою установою був саме Мировий суд, до юрисдикції якого належав розгляд дрібних кримінальних та цивільних справ. Саме в Мирових судах основним видом обвинувачення було приватне. Потерпілий та обвинувачений викладали суду свої докази та доводили їх переконливість. При цьому судді здійснювали оцінку доказів за власним переконанням. Допускалося використання процедури примирення між сторонами кримінального провадження.

Статут кримінального судочинства 1864 р. (далі – СКС) передбачав розгляд кримінальних справ у мирових судових установах (мировими судьями або повітовими з'їздами мирових судів) та у системі загальних судових місць. Мировий суддя розглядав незначні кримінальні справи. Розгляд справ у більшості випадків відбувався одноособово із використанням принципів гласності, змагальності, усності, забезпечення права на захист. Підставою для початку процесу в цьому суді було звернення постраждалої особи, його представників (повірених), інколи це могли зробити представники поліції (ст. 42 СКС). До судового засідання викликались сторони та свідки події, яка відбулась. У випадку необхідності проведення процесуальних дій із отримання відповідних доказів суд власноруч міг виконати ці дії або доручити їх виконання поліції.

Одним із головних завдань мирової юстиції було примирення сторін кримінального конфлікту. Ця вимога була закріплена у ст. 120 СКС. У вказаній процесуальній нормі було закріплено таке: «У справах, які можуть бути припинені за примиренням сторін, мировий суддя повинен схилити їх до миру і тільки в разі неуспіху в тому приступати до постанови вироку в межах наданої йому влади» [248].

Апеляційною інстанцією для Мирового суду був Повітовий з'їзд мирових суддів. До його складу входили дільничні і почесні мирові судді повіту, а в засіданні суду брав участь прокурор, який «являв собою не обвинувача або взагалі сторону в процесі, а лише охоронця закону з усіх справ, незалежно від їх роду». З'їзд суддів розглядав кримінальну справу у тому ж порядку, що й суд першої інстанції. З'їзд мирових суддів або залишав вирок суду першої інстанції без змін або постановляв новий вирок [219, с. 299].

Після революції 1917 року система права, яка існувала за часів Російської імперії, була скасована радянською владою. Під час формування нової системи права все ж використовувались надбання царської Росії, однак ці положення зазнали суттєвих змін, враховуючи ідеологію нової влади.

Починаючи з 1919 року функція обвинувачення в судових процесах реалізується загальною державою, ліквідуючи фактично будь-яку можливість

потерпілого впливати на цей процес. Лише із прийняттям КПК у 1922 році відбулось законодавче закріплення приватного обвинувачення в ст. 8 цього закону. Також у ст. 10 КПК від 1922 року був окреслений перелік справ приватного обвинувачення та закріплене положення щодо використання примирення в цих справах. Згодом аналогічні положення із відповідними змінами знайшли відображення у КПК від 1960 року. Із прийняттям у 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу України, розпочато новий етап розвитку вітчизняного кримінального процесу та відповідно приватної форми функції обвинувачення реалізованої потерпілим.

1.2. Потерпілий в системі суб'єктів реалізації функції обвинувачення

Частиною 1 ст. 55 чинного Кримінального процесуального кодексу України закріплене процесуальне визначення потерпілого, яким у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Законодавець наділив потерпілого достатньо великим обсягом прав, серед яких є реалізація функції обвинувачення (п. 4 ч. 3 ст. 56 КПК). Цілком слушним є крок законодавця щодо віднесення потерпілого до представників сторони кримінального провадження з боку обвинувачення (п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК). Однак у змісті вітчизняного КПК також спостерігається наявність і протилежної позиції законодавця.

Відповідно до п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України, до учасників кримінального провадження належать сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, свідок та його адвокат, понятий, заставаодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник. Згідно із п. 26 ч. 1 ст. 3 КПК, до учасників судового провадження законодавець відносить сторони

кримінального провадження, потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника, а також інших осіб, за клопотанням або скаргю яких у випадках, передбачених цим Кодексом, здійснюється судове провадження. Змістом зазначених норм законодавець наводить досить довгий перелік суб'єктів, при цьому зазначаючи, що потерпілий, його представник та законний представник під час кримінального та судового провадження у кримінальній справі виступають окремо від сторін обвинувачення та захисту.

На наш погляд, потерпілий та його представники є учасниками кримінального провадження, які належать до сторони обвинувачення. Законодавець не повинен був окреслювати цих суб'єктів окремо від сторін провадження. У зв'язку з цим, пп. 25 та 26 ч. 1 ст. 3 чинного КПК потребують відповідного корегування та, на нашу думку, повинні мати такий вигляд: у п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК має бути зазначено «сторони кримінального провадження, цивільний позивач, його представник та законний представник ...», а в п. 26 ч. 1 ст. 3 КПК України має бути зазначено: «сторони кримінального провадження, цивільний позивач, його представник та законний представник ...».

Під час кримінального провадження потерпілий разом з іншими його учасниками реалізує функцію обвинувачення, у зв'язку з чим він наділений законодавцем відповідним процесуальним статусом. При цьому визначати потерпілого суб'єктом кримінального процесу зі сторони обвинувачення можна лише умовно, оскільки у пп. 25, 26 ст. 3 вітчизняного КПК закріплено споріднений до визначення «суб'єкт кримінального процесу», термін – «учасник процесу». При цьому законодавець закріпив вказаний термін у двох визначеннях: як «учасник кримінального провадження» та «учасник судового провадження». У змісті КПК України від 1960 року (далі КПК від 1960 року), у п. 8 ст. 32 також використовувався термін «учасник».

У теорії права аналогічним до визначення «суб'єкт кримінального процесу» існує термін «суб'єкт правових відносин». Суб'єктами правових відносин є особи,

які беруть участь у правовідносинах як носії суб'єктних прав та юридичних обов'язків. Для участі у правовідносинах будь-які суб'єкти повинні володіти правосуб'єктністю, яка складається із правоздатності, дієздатності та деліктоздатності [21, с. 226]. Враховуючи вищенаведене, постає питання обґрунтованості використання у кримінальному процесі терміна «учасник», оскільки, як вже згадувалось, у теорії права зустрічається саме термін «суб'єкт».

Автори проекту Кримінально-процесуального кодексу України № 1233 від 13.12.2007 (далі – проект КПК № 1) у п. 49 ст. 6 цього проекту використовували визначення «суб'єкти кримінального провадження» [191]. Іншої думки дотримувались автори проекту КПК України від 01.07.2011, підготовленого робочою групою з питань реформування кримінального судочинства (далі – проект КПК № 2). Так, у п. 26 ст. 4 проекту використовувалось визначення «учасники кримінального провадження» [193].

Досліджуючи позиції законодавців іноземних держав, слід підкреслити, що законодавець Республіки Білорусь закріпив у кримінально-процесуальному законодавстві термін «учасники кримінального процесу», зазначаючи при цьому, що учасником може вважатись будь-яка особа, яка може брати участь у кримінальному процесі (п. 49 КПК Республіки Білорусь (далі – КПК РБ)) [234]. Зазначена позиція також притаманна позиції законодавця Російської Федерації (п. 58 ст. 5 КПК Російської Федерації (далі – КПК РФ)) [238], Азербайджанської Республіки (далі – КПК АР), який розподіляє учасників кримінального процесу на основних (п. 18 ст. 7) та інших (п. 29 ст. 7) [232]. Аналогічний підхід міститься й у КПК Республіки Туркменістан (далі – КПК РТ) (п. 31 та 33 ст. 6 КПК РТ) [239].

Достатньо різноманітними є погляди науковців, які досліджували вказане питання. Так, Л.М. Лобойко вважає, що терміни «суб'єкт» та «учасник» у рамках кримінального процесу можна вживати як тотожні [123, с. 64]. Що поняття «суб'єкти» й «учасники» кримінального процесу за чинним законодавством є ідентичними за своїм змістом, також вважає Є.Г. Коваленко. Однак при цьому автор зазначає, що правильним є вживання саме терміна «учасники кримінального процесу», оскільки закон наділяє зазначених осіб відповідними

правами та обов'язками [99, с. 78]. Інші вітчизняні процесуалісти: М.М. Михеєнко, В.Т. Нор та В.П. Шибіко, також дотримуються позиції, що поняття «суб'єкти» і «учасники» кримінального процесу за чинним законодавством є ідентичними за своїм змістом, але на їх думку, слід користуватися саме терміном «суб'єкти кримінально-процесуальної діяльності», оскільки термін «учасники процесу» в чинному КПК вживається в спеціальному і дуже вузькому значенні [138, с. 55].

Отже на думку авторів, особи, які вступають між собою в процесуальні правовідносини, незалежно від обсягу їх прав і обов'язків є саме суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності. М.А. Ворончихін вважає, що між поняттями «суб'єкт» та «учасник» не існує достатньої етіологічної різниці, тому ставить між вказаними термінами знак рівності [36, с. 23]. Слушною з цього питання, на наш погляд, є позиція І.В. Рогатюка. Він зауважує, що у кримінальному процесі вживаються терміни «суб'єкти кримінально-процесуального права» і «суб'єкти кримінально-процесуальних відносин» (учасники процесу). Суб'єкти кримінально-процесуального права – це можливі (потенційні) носії під час провадження у кримінальній справі кримінально-процесуальних прав і обов'язків. А суб'єкти кримінально-процесуальних відносин (учасники) – це вже не потенційні, а діючі суб'єкти кримінально-процесуального права в конкретних реальних правовідносинах [198, с. 31]. Дотримуючись вказаної позиції, слід зазначити, що поняття «суб'єкт» та «учасник» у кримінальному процесі є ідентичними, але для зручності їх використання є можливим зазначити таке. «Суб'єктом кримінального процесу» слід вважати всіх фізичних або юридичних осіб, які володіють необхідним обсягом правосуб'єктності для участі у кримінальному процесі. А «учасником» слід вважати суб'єкта кримінального процесу, який фактично бере участь у кримінальному процесі, реалізуючи наданий йому обсяг правосуб'єктності. Виходячи з цього, термін «суб'єкт кримінального процесу», є статичним, а «учасник кримінального процесу» – динамічним. Наприклад, щоб взяти участь у будь-яких кримінально-процесуальних правовідносинах суб'єкт має, перш за все,

взяти участь у кримінальному процесі, тобто автоматично стати його учасником. При цьому слід погодитись з І.В. Рогатюком, що кожен учасник кримінального процесу завжди має бути суб'єктом кримінального процесу, тобто користуватися наданою правосуб'єктністю. Проте не завжди суб'єкт кримінального процесу може бути його учасником. Наприклад, у разі відмови потерпілого підтримувати обвинувачення під час розгляду справи судом, хоча останній і має права щодо реалізації обвинувачення під час судового розгляду справи.

У вітчизняному КПК законодавець закріпив таких суб'єктів (учасників) реалізації обвинувачення: слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених цим Кодексом (п. 19 ст. 3). Визначення потерпілого саме як суб'єкта обвинувачення не завжди однозначно сприймається науковцями. Так, В.Я. Понарін стверджує, що потерпілий «de facto» не може виконувати функцію обвинувачення у кримінальних справах із будь-якою формою обвинувачення, оскільки на відміну від представників державного обвинувачення останній позбавлений права притягувати винних осіб до кримінальної відповідальності, збирати, перевіряти та оцінювати докази [184, с. 12]. М.В. Танцеров, досліджуючи процесуальний статус потерпілого у кримінальних справах, зазначав, що у більшості випадків завдання потерпілого залишається незмінним та складається з того, що він прагне довести, що є особою, якій завдано шкоди, оскільки це необхідно для досягнення кінцевої мети – відновлення порушених прав [218, с. 86]. Таким чином, науковець не вбачає у процесуальних діях елементів реалізації функції обвинувачення та зазначає, що потерпілий, беручи участь в кримінальному провадженні, перш за все, ставить за мету відшкодування завданих злочином збитків. Згідно із цим автор робить висновок, що потерпілий виконує одну й ту ж функцію як у справах публічного обвинувачення, так й у справах приватного обвинувачення – функцію захисту прав та інтересів, порушених злочином [218, с. 92]. Аналогічної позиції дотримується Ц.М. Каз [92, с. 33] та В.Д. Арсен'єв [12, с. 69].

У такому випадку ми цілком згодні із поглядом В.М. Савінова, який стверджував, що одним з факторів заперечення окремими науковцями факту реалізації потерпілим функції обвинувачення є наявність у теорії кримінального процесу досвіду радянського законодавця, який не визначав потерпілого суб'єктом обвинувачення у справах публічного та приватно-публічного обвинувачення [202, с. 62]. Досліджуючи процесуальний статус потерпілого, С.А. Шейфер та В.А. Лазарева зазначали, що не слід протиставляти реалізацію потерпілим обвинувачення та захист своїх прав, оскільки це двоєдина діяльність. Захищаючи (відстоюючи) свої порушені права, потерпілий сприяє обвинуваченню, а, звинувачуючи, він тим самим захищає свої суб'єктивні права та законні інтереси [272, с. 153]. Аналогічну позицію займає І.В. Жереб'ятьєв, який підкреслює, що функція захисту прав та інтересів, порушених внаслідок злочину, укладається в зміст реалізованої потерпілим функції кримінального переслідування [70, с. 84]. Також з цього приводу слушною виглядає позиція Т.П. Сапронової, яка зазначає, що є помилковою позиція тих авторів, які відмовляють потерпілому у можливості здійснювати обвинувальну функцію лише на підставі того, що потерпілий іноді не виявляє зацікавленості у викритті та покаранні винної особи. У цій ситуації, продовжує авторка, необхідно взяти за основу процесуальний інтерес потерпілого, сутність та спрямованість його прав, а не виходити із спостереження за фактичною поведінкою потерпілого в окремих випадках [206, с. 134]. Досить слушно з цього приводу висловився В.М. Савицький, який зазначив, що процесуальний статус суб'єкта визначається не конкретною позицією у справі, а в цільовому спрямуванні наданих йому прав [203, с. 25].

Стосовно надання потерпілому можливості в рамках кримінального процесу реалізовувати функцію обвинувачення Р.М. Євлоєв стверджував, що державні органи на теперішній час не здатні захистити громадян від злочинних посягань, відшкодувати потерпілим завдану шкоду та відновити їх у правах. Відповідно потерпілим повинні бути надані необхідні та достатні права для того, щоб вони могли самостійно захистити свої права та законні інтереси [65, с. 112].

Потерпілий завжди є суб'єктом, який представляє сторону обвинувачення [150, с. 92].

Вітчизняний законодавець підкреслює своє поважне ставлення до особи, яка постраждала внаслідок вчинення злочинної дії та всіляко прагне відновити свої порушені права. Виходячи з переліку прав окреслених у ст. 56 КПК України, потерпілий, за бажанням, може займати активну позицію та впливати на реалізацію функції обвинувачення у кримінальних провадженнях з різною формою обвинувачення. За цих умов для потерпілого є притаманним прагнення викрити особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, вимагати її покарання тощо. У літературі зазначається, що процесуальні інтереси потерпілого, як правило, пов'язані з інтересами обвинувачення. Він зацікавлений у повному та об'єктивному розслідуванні та розгляді справи. У цьому сенсі він є активним помічником суб'єктів державного обвинувачення, а завдання останніх – якомога повніше використати його допомогу [202, с. 66].

Отже, потерпілий входить до складу суб'єктів, які відповідно до наданого законом процесуального статусу реалізують функцію обвинувачення. Згідно із положенням чинного КПК цих суб'єктів можна умовно поділити на дві групи. До першої групи належать посадові особи, які в рамках кримінального процесу відстоюють та захищають інтереси суспільства та держави, а відповідно їх діяльність відбувається у рамках публічного обвинувачення (кримінального переслідування). До цих суб'єктів закон відносить: прокурора, слідчого, керівника органу досудового розслідування.

Поділ суб'єктів за видом реалізованої функції обвинувачення дає зрозуміти, що суб'єктами публічного обвинувачення виступають виключно посадові особи, які державою наділені відповідним процесуальним статусом для цього. У кримінальних провадженнях із публічною формою обвинувачення законодавцем чітко окреслені процесуальні права та обов'язки прокурора, слідчого та керівника органу досудового розслідування (п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК). Однак, на наш погляд, цей перелік суб'єктів публічного обвинувачення не є вичерпним.

Новий КПК України впровадив у вітчизняне законодавство раніше не існуючого суб'єкта – «оперативні підрозділи». Керуючись статтею 41 КПК України, працівники оперативних підрозділів здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора. Під час виконання вказаних доручень працівник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Отже, цілком обґрунтовано можна стверджувати, що працівники оперативних підрозділів, під час виконання доручень суб'єктів обвинувачення (слідчого та прокурора) щодо провадження слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій набувають статусу суб'єктів обвинувачення. На належність працівників оперативних підрозділів до суб'єктів обвинувачення також вказує § 2 (сторона обвинувачення) КПК України. Однак у цьому питанні автори КПК, на наш погляд, не є послідовними, оскільки у п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК не відносять працівників оперативних підрозділів до сторони обвинувачення. На нашу думку, зміст вказаної норми потребує відповідного корегування та має бути викладений так: «сторони кримінального провадження – з боку обвинувачення: прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, **працівники оперативних підрозділів під час виконання доручень прокурора, слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій в кримінальному провадженні**, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених цим Кодексом».

Другу групу становлять учасники, діяльність яких у рамках кримінального процесу спрямована на відстоювання приватних прав та інтересів, які були порушені внаслідок вчинення кримінального правопорушення, а відповідно й діяльність зазначених осіб відбувається у рамках приватного обвинувачення. До зазначених осіб належать: потерпілий, його представник та законний представник. До цієї групи окремі автори також відносять цивільного позивача. На відміну від суб'єктів, які належать до першої групи, де кожен наділений відповідною процесуальною самостійністю, у другій групі становище суб'єктів виглядає по-іншому. Потерпілий є основним суб'єктом, який реалізує функцію

обвинувачення та користується при цьому процесуальною самостійністю. Особи, які у рамках кримінального процесу виступають як представники потерпілого, такої процесуальної самостійності не мають, оскільки відстоюють не особисті, а сторонні інтереси. Потерпілий у цих випадках наділяє представників процесуальним статусом обвинувача, делегуючи особисті права щодо реалізації цієї функції. Таким чином, представники інтересів потерпілого є субсидіарними обвинувачами.

Отже, потерпілий у рамках кримінального процесу наділений відповідними правами та обов'язками. Одним із прав є право на кримінальне переслідування (обвинувачення) особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Підставою реалізації цієї функції та взагалі участь потерпілого в кримінальному провадженні є спричинення йому шкоди та порушення злочином його суб'єктивних прав. При цьому, беручи участь у провадженні, потерпілий керується особистим приватним інтересом. Реалізація функції обвинувачення потерпілим також не може бути обов'язком, оскільки відповідно до ст. 25 чинного КПК цей обов'язок покладено на представників держави у кримінальному провадженні. Ця різниця між потерпілим та представниками держави під час виконання обвинувальної функції є основною, яка відрізняє між собою процесуальний статус представників державного та приватного обвинувачення. Потерпілий – це обвинувач. Ніхто, крім нього самого, не може обмежити його суб'єктивне право на кримінальне переслідування, використовуючи всі передбачені кримінально-процесуальним законом засоби [36, с. 25]. Потерпілий є рівноправним учасником змагального процесу зі сторони обвинувачення [67, с. 63].

Для викриття винної особи потерпілий відповідно до ст. 56 КПК України може подавати докази, брати особисту участь у процесуальних діях, бути присутнім під час призначення покарання винній особі, оскаржувати вирок суду та ін. Участь потерпілого у процесі кримінального переслідування пов'язують із реалізацією в кримінальному процесі принципу диспозитивності. Під диспозитивністю в кримінальному процесі розуміється правове становище, згідно з яким учасникам кримінального провадження надається і забезпечується

можливість вільно в межах, встановлених кримінально-процесуальним законом, обирати способи поведінки для захисту своїх кримінально-правових і процесуальних прав, а також впливати на хід і результати кримінально-процесуальної діяльності, головним призначенням якої є забезпечення гнучкості та повноти захисту заінтересованими суб'єктами процесу своїх прав, а також стимулювання їх активності в захисті цих прав [55, с. 35]. У рамках засади диспозитивності вільне обирання потерпілим змісту та обсягу процесуальної діяльності з кримінального переслідування особи також відрізняє потерпілого від представників публічного обвинувачення.

Прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень (ч. 2 ст. 9 КПК). Законодавець відносно особливості реалізації потерпілим функції обвинувачення у кримінальному процесі також не має чітко визначеної позиції.

Відповідно до п. 4 ч. 3 ст. 56 та ч. 2 ст. 340 чинного КПК України реалізація потерпілим функції обвинувачення є правом. Однак згідно з ч. 1 ст. 92 вітчизняного КПК доказування обвинувальної тези належить до обов'язків потерпілого. Для вирішення цієї невизначеності законодавця слід погодитись із Л.М. Лобойком, який поділяє суб'єктів доказування на дві групи. До першої групи науковець відносить державні органи та посадових осіб: слідчого, прокурора, суддю. Для представників цієї групи процес доказування є обов'язком. До другої групи належать суб'єкти кримінального процесу, для яких участь у процесі доказування цілком залежить від їх рішення та є їх правом. До цієї групи належать: обвинувачений, захисник, законний представник, потерпілий та інші [123, с. 126]. Цю позицію поділяють М.М. Михеєнко, В.Т. Нор та В.П. Шибіко. Зазначені автори підкреслюють, що обов'язок доказування в кримінальному процесі закон повністю покладає на суд, прокурора, слідчого та

особу, яка провадить дізнання. Закон категорично забороняє їм перекладати свій обов'язок на інших осіб, зокрема на обвинуваченого, підозрюваного, їх представників, захисників, законних представників, захисника потерпілого, цивільного позивача, відповідача та їх представників. Цей перелік, на наш погляд, є не повним, оскільки у ньому відсутня процесуальна фігура потерпілого. Науковці підкреслюють, що друга група осіб також є суб'єктами доказування, але на відміну від суду, прокурора, слідчого, керівника слідчого відділу, органу дізнання мають право, а не зобов'язані брати участь у доказуванні [138, с. 137]. Аналогічної точки зору дотримуються Ю.М. Грошевой та О.В. Капліна [51, с. 148].

Однак іншу думку обстоює В.М. Тertiшник, який зазначає, що обвинувачення – це публічне викриття обвинуваченого у вчиненні злочину. Згідно з цим автор зараховує до суб'єктів доказування виключно посадових осіб представників держави (слідчого, орган дізнання, суд та прокурора). Зазначаючи при цьому, що тягар (обов'язок) доказування всіх обставин справи покладається на зазначених осіб [223, с. 132]. Хоча при цьому автор підкреслює, що потерпілий має стати однією з повноправних сторін у змагальному кримінальному процесі та повинен мати рівні з обвинуваченим права у дослідженні та перевірці доказів [223, с. 75]. Стосовно цього питання А.В. Молдован зазначає, що потерпілий має право підтримувати обвинувачення у справах приватного обвинувачення [139, с. 26], а отже у цієї категорії справ на потерпілого покладений обов'язок доказування [139, с. 92]. Цю позицію поділяє І.Р. Харченко [257, с. 47].

На нашу думку, закріпивши за потерпілим право на обвинувачення законодавець не повинен перетворювати процес вільного волевиявлення у юридичний обов'язок, а отже виявивши бажання реалізувати обвинувачення, потерпілий користується виключно правом на висунення обвинувальної тези та здійснення процесуальної діяльності (доказування) спрямованої на її доведення. Доказування при цьому являє собою основний зміст реалізованої потерпілим функції обвинувачення [202, с. 69]. З цього приводу цілком погоджуємось з А.М. Баксаловою, яка підкреслювала, що у потерпілого як й у обвинуваченого,

цивільного позивача, відповідача немає обов'язку здійснювати будь-яку кримінально-процесуальну функцію. Подібний обов'язок закріплений за посадовими особами державних органів, захисником та судом [14, с. 20]. Слушно з цього приводу зауважує Т.П. Сапронова: для потерпілого здійснення наданих йому прав не є його процесуальним обов'язком. Потерпілий може для викриття винної особи надавати докази, заявляти клопотання, оскаржувати вирок та ін. Проте відповідно до принципу диспозитивності він може відмовитись від цих прав та повністю покластись на прокурора [206, с. 135]. Перехід обов'язку у зворотному напрямі є неможливим, оскільки це суперечить змісту повноважень прокурора, закріплених у ст. 36 КПК України.

Характеризуючи участь потерпілого у реалізації функції обвинувачення, О.П. Герасимчук слушно зазначає, що підтримання обвинувачення потерпілим можна розуміти як внутрішнє ставлення особи до пред'явленого обвинувачення, як бажання засудження винної особи саме за таким формулюванням. У свою чергу, саме собою це не зобов'язує потерпілого до активної діяльності, пов'язаної з доказуванням цього обвинувачення. Потерпілий, наприклад, може заявити, що він підтримує заявлене обвинувачення, проте на наступні засідання не прибувати, оскільки немає визначеного законодавством порядку підтримання такого обвинувачення. При цьому відсутність потерпілого без поважних причин під час розгляду справи в суді, має розцінюватись останнім як відповідне волевиявлення особи – фактичне небажання підтримувати обвинувачення, тобто диспозитивне розпорядження своїм правом відмовитися від підтримання обвинувачення. Формальною підставою закриття справи з цього приводу має бути ч. 2 ст. 282 КПК від 1960 року (ч. 6 ст. 340 чинного КПК) [41, с. 85]. Потерпілий може використовувати надані йому права для викриття окремих осіб у вчиненні злочину та з цією метою брати активну участь у дослідженні доказів на судовому слідстві, оскаржувати вирок та ін. Проте в силу принципу диспозитивності він може відмовитись від реалізації цих прав та цілком покластись на діяльність відповідних державних органів [204, с. 25].

Таким чином, характеризуючи обвинувальну діяльність потерпілого, доцільно вживати саме термін «тягар обвинувачення», який зустрічається в теорії кримінального процесу. У своїй монографії «Потерпілий як суб'єкт кримінально-процесуального доказування» С.В. Давиденко зазначає, що не можна стверджувати, що у кримінальному процесі поняття «тягар доказування» взагалі не існує, тобто потерпілий, цивільний позивач, які не зуміли довести своїх тверджень, не несуть наслідків того, що деякі обставини залишились не доведеними. «Тягар доказування» має місце там, де панує диспозитивність, якщо особа висунула певну тезу, але не довела стверджуваний нею факт відповідними доказами, ніхто інший не зобов'язаний цього робити, тобто для особи постає можливість настання несприятливих правових наслідків. Мова йде про фактичну необхідність довести твердження під загрозою того, що інакше доказувана обставина не буде прийнята судом до уваги під час прийняття рішення у справі [55, с. 120]. У зв'язку з цим, продовжує авторка, «тягар доказування» відрізняється від «обов'язку доказування» за суб'єктами, змістом і наслідками їх невиконання [55, с. 121]. «Тягар обвинувачення» покладається на потерпілого як у справах із приватною, так і з публічною формою обвинувачення, оскільки характер поведінки потерпілого як суб'єкта доказування та носія функції обвинувачення може вплинути на результат доказування у будь-якій справі [202, с. 76].

Відповідно до тлумачних словників «тягар» визначається як важка ноша, турбота тощо [228]. Сама сутність поняття «тягар обвинувачення» відрізняє його від спорідненого терміну «обов'язок обвинувачення», оскільки основним критерієм, на підставі якого суб'єкт реалізує обвинувачення, є відповідні інтереси, що визначають конкретну поведінку. У такому випадку потерпілий керується особистими інтересами і для їх задоволення за власним бажанням, покладає на себе «тягар обвинувачення» у справі. Винятково від рішення потерпілого залежатиме обсяг зібраної доказової інформації, що покладатиметься у зміст його обвинувальної діяльності. При цьому потерпілий сам визначає, яка доказова інформація містить процесуальну важливість для справи та має

використовуватись ним під час визначення та доказування обвинувальної тези. Також потерпілий самостійно визначає «межу обвинувачення», тобто прогнозований результат діяльності з кримінального переслідування винної особи, якого він бажає досягнути. Керуючись цим критерієм, потерпілий, наприклад, може зупинити процес кримінального переслідування винної особи та укласти угоду про примирення.

На суб'єктів публічного обвинувачення на відміну від потерпілого законодавцем покладається «обов'язок обвинувачення». Ці особи, захищаючи та відстоюючи публічний інтерес, зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати процес кримінального переслідування в кожному випадку виявлення ознак кримінального правопорушення. Дослідити всі обставини вчинення кримінального правопорушення, встановити та дослідити докази, які підтверджують провину особи, а також докази, які виключають кримінальну відповідальність за вчинений злочин та виправдовують винну особу. При цьому відмова від реалізації функції обвинувачення зазначеними особами можлива лише у встановлених законом випадках, настання яких передбачають обов'язок відмовитись від подальшого кримінального переслідування підозрюваного або обвинуваченого. Наведене свідчить про суттєву відмінність між собою визначень «тягар обвинувачення» та «обов'язок обвинувачення».

Потерпілий як суб'єкт, який у рамках кримінального процесу реалізує функцію обвинувачення, наділений відповідним процесуальним статусом. При цьому всі процесуальні права потерпілої особи можна умовно поділити на певні групи. Погоджуючись у цьому питанні з В.М. Савіновим [202, с. 83], вважаємо, що весь спектр прав потерпілого під час кримінального провадження можна поділити на три групи: 1) право на участь у процесі формування, формулювання, висунування обвинувальної тези та доказування її змісту; 2) право на забезпечення участі в кримінальному провадженні, інформування про його перебіг та ознайомлення з матеріалами кримінального провадження; 3) право на оскарження дій (бездіяльності), рішень посадових осіб, які провадять досудове розслідування, та суду.

Реалізуючи надані законом права, потерпілий як суб'єкт обвинувачення займає своє вагоме місце серед інших учасників реалізації цієї функції. При цьому зміст процесуального статусу потерпілого дозволяє стверджувати про достатньо значний вплив позиції останнього не лише на перебіг кримінального провадження на будь-якій його стадії, а також на його результат. Цього висновку можна дійти, проаналізувавши зміст ст. 56 КПК України. Таким чином, на нашу думку, до першої групи слід віднести такі права потерпілого: надавати докази слідчому, прокурору, суду; клопотати щодо провадження будь-яких процесуальних дій; надавати відповідні пояснення та показання у справі; отримувати пояснення від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою; брати особисту участь під час проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій та використовувати при цьому технічні засоби; підтримувати обвинувачення у суді; висловлюватись стосовно обсягу призначеного винній особі покарання або застосування до неї примусових заходів медичного чи виховного характеру. Зазначений перелік прав досить яскраво ілюструє зміст процесуальної діяльності потерпілого на стадії досудового розслідування та під час судового розгляду кримінального провадження. Саме ці права відображають сутність та зміст активної складової участі потерпілого у процесі встановлення обставин, які підлягають доказуванню у справі.

Ми зі свого боку хотіли б зупинитись на окремих аспектах реалізації потерпілим прав, що належать до цієї групи.

Як ми вже зазначали, на потерпілого законодавцем покладається саме «тягар обвинувачення», що суттєво відрізняє його від суб'єктів публічного обвинувачення, для яких виконання обвинувальної функції є обов'язком. Відповідно до ч. 3 ст. 93 вітчизняного КПК потерпілий є суб'єктом кримінального процесу, який уповноважений збирати докази у справі, на визначених законом підставах оцінювати їх належність та допустимість (ч. 2 ст. 92 КПК) та надавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді та суду (п. 3 ч. 1 ст. 56 КПК). Однак у змісті ч. 1 ст. 94 КПК особа потерпілого не згадується законодавцем серед суб'єктів оцінки доказів. До цієї категорії законодавець відносить виключно

представників держави (слідчого, прокурора, слідчого суддю та суд). Ця обставина, перш за все, пов'язана з реалізацією у вітчизняному кримінальному процесі принципу публічності, оскільки відповідно до нього саме представники держави вживають усіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила. Отже, саме ці особи мають здійснювати оцінку доказів у справі за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження. Звичайно, у рамках реалізації принципу публічності у кримінальному провадженні потерпілий не може вважатись суб'єктом оцінки доказів у справі.

Під час провадження у кримінальних справах із публічною формою обвинувачення основну роль у виконанні обвинувальної функції відведено слідчому та прокурору. Потерпілий при цьому, керуючись власними інтересами, надає активну допомогу цим посадовим особам, значення якої важко недооцінити. За умов, якщо на думку законодавця, потерпілий не здійснює оцінку доказів, то безпеліційно використовувати термін «докази» під час їх збирання та надання постраждалою особою до компетентних органів не можна. У цьому випадку доцільно стверджувати про діяльність потерпілого із збирання та надання державним органам саме відомостей та фактів, які в подальшому можуть бути використані судом як докази, після їх відповідної оцінки уповноваженими представниками державних органів. Стосовно цього питання слушною виглядає позиція С.В. Круглова, який підкреслював, що на практиці до оцінки доказів здійсненої потерпілим ставляться без належної уваги. Основний аргумент полягає в тому, що потерпілий зацікавлений у результатах справи та робить усе «у своїх інтересах». Суб'єктивний фактор, безумовно, присутній. Проте завдання слідчого – «перекинути міст», тобто пов'язати суб'єктивну оцінку з об'єктивними даними, які є у справі, та з урахуванням цього визначити перспективу. Лише згодом можна зробити висновок про ефективність здійсненої оцінки, підтверджуючи її об'єктивними даними. Тут доцільно проведення слідчих дій, які, враховуючи

інформацію отриману від потерпілого, підтверджують або спростовують її. Тим самим остаточно здійснюється оцінка доказів [111, с. 194].

Однак, це не означає, що потерпілий взагалі під час кримінального провадження не здійснює оцінку доказів. Про цей аспект процесу доказування, який виконується потерпілим, можна стверджувати під час самостійної реалізації потерпілим функції обвинувачення у кримінальних провадженнях. Це може відбуватись під час відмови прокурора від обвинувачення або зміни обсягу обвинувачення. За цих умов потерпілий як самостійний суб'єкт обвинувачення у повному обсязі реалізує обвинувальну діяльність, елементом якої також є оцінка доказів. Проте необхідно зауважити, що оцінка доказів потерпілим може відбуватись поза межами визначення цього процесу відповідно до ст. 94 чинного КПК.

Потерпілий оцінює докази, визначає їх належність, допустимість та достовірність за власним внутрішнім переконанням. Однак це переконання не обов'язково повинно ґрунтуватись не всебічному, повному та неупередженому дослідженні всіх обставин справи, оскільки цей критерій оцінки доказів, як ми вже зазначали, розповсюджується виключно на посадових осіб державних органів. Потерпілий самостійно або за допомогою представника збирає докази у справі, оцінює їх, особисто визначаючи відповідний обсяг доказової інформації та надає її на розсуд суду. Разом з тим, потерпілий цілком законно може не брати до уваги та не досліджувати відомості, факти у справі, які позитивно характеризують обвинуваченого, пом'якшують його покарання або виключають кримінальну відповідальність. Отже, постраждала особа самостійно визначає, який обсяг та зміст доказів надавати до суду. Єдине, що при цьому повинен враховувати потерпілий, це те, що йому категорично забороняється надавати суду неправдиві показання та штучно створювати докази, оскільки за це законом передбачена кримінальна відповідальність.

У рамках цього питання окремої уваги потребує розгляд права потерпілого на отримання від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою пояснень. У ч. 8 ст. 95 КПК закріплено це процесуальне право

потерпілого, а також наголошено, що отримані пояснення не можуть вважатися джерелом доказів у кримінальному провадженні. Однак ця позиція законодавця, на нашу думку, є не достатньо переконливою. Так, у ч. 2 ст. 84 КПК наданий вичерпний перелік процесуальних джерел доказів у кримінальному провадженні, до яких належать: показання (свідчення), речові докази, документи, висновки експертів. Ч. 3 ст. 93 чинного КПК надає потерпілому статус суб'єкта збирання доказів під час кримінального провадження. При цьому вказаною нормою встановлюється більш ширший перелік процесуальних джерел доказів, якими може скористатись потерпілий під час збирання доказів у кримінальному провадженні. У ч.3 ст. 93 КПК зазначено, що одним з шляхів збирання доказів потерпілим є отримання від фізичних осіб відомостей. Що саме розуміється законодавцем під визначенням «відомості» у КПК не уточнюється. Однак згідно з тлумачними словниками «відомості» – це відповідна звістка, інформація, факт про що-небудь [153; 227].

Отже, цілком обґрунтовано можна стверджувати, що потерпілий під час кримінального провадження може збирати докази шляхом отримання від учасників кримінального провадження та інших осіб відомостей у вигляді будь-якої інформації, що може міститись у поясненнях вищезазначених осіб. У такому випадку отримані потерпілим пояснення, які містять процесуально важливу інформацію та мають значення для кримінального провадження, цілком можуть вважатись джерелом доказів у кримінальному провадженні.

Окремої уваги також потребує участь потерпілого під час провадження слідчих (розшукових) дій. З цього приводу О.П. Кучинська зазначала, що існує необхідність розширити коло слідчих дій, що виконуються за участю потерпілого [116, с. 15]. В.М. Савінов також пов'язував активність потерпілого у кримінальному процесі із участю у слідчих діях, які можуть визначатись як неповторні. До цієї категорії процесуальних дій науковець відносить: а) слідчі дії, які у майбутньому взагалі неможливо буде провести; б) стосовно яких існують небезпідставні побоювання, що їх повторне проведення буде безрезультатним з точки зору правової відповідальності обвинуваченого. Виходячи з цих критеріїв,

до зазначених дій належать: огляд місця події; огляд предметів та документів, на яких з часом зникають сліди злочину; допити осіб; слідчий експеримент; обшук житла та інших приміщень підозрюваного та обвинуваченого, їх особистий обшук [202, с. 102]. Цю думку поділяє російська науковець М.В. Ігнат'єва, яка зазначає, що недооцінка ролі потерпілого в досягненні істини у кримінальній справі, у провадженні слідчих дій без урахування специфіки його процесуального положення, ігнорування особливостей психіки особи, яка піддалася насиллю, найчастіше призводить до суттєвих недоліків у розслідуванні. У ряді випадків, продовжує авторка, участь потерпілого в слідчих діях повинна стати просто обов'язковою. До таких слідчих дій М.В. Ігнат'єва відносить огляд місця події, на якому швидко втрачаються сліди злочину, очна ставка (за КПК України – одночасний допит – Д.П.) з особою, яка перебуває у важкому стані, однак здатна дати свідчення та ін. [91, с. 102].

Цілком погоджуючись з позицією авторів, вважаємо, що потерпілий за власним бажанням має брати участь у багатьох слідчих діях. Відповідно до чинного законодавства щодо участі у слідчих діях потерпілий має подати клопотання до слідчого, прокурора (п. 4 ч. 1 ст. 56 КПК України). Клопотання потерпілого розглядаються у триденний термін. Зазначені посадові особи відповідно до ст. 220 чинного КПК задовольняють клопотання потерпілого або відмовляють у цьому. Відмова у задоволенні клопотання потерпілого оформляється відповідною постановою, копія якої вручається потерпілому. Зміст участі потерпілого у слідчих діях зазначений у п. 4 ч. 2 ст. 56 КПК.

Отже, законодавцем загалом передбачений порядок участі потерпілого в слідчих діях. Однак окремі аспекти цього процесу, на нашу думку, потребують корегування. По-перше, для участі в слідчих діях потерпілий повинен знати про дату та час їх проведення, однак закон не передбачає можливості завчасного повідомлення потерпілого про це. У змісті ст. ст. 236, 237 КПК України зазначається, що під час проведення огляду, обшуку може бути запрошений потерпілий. На нашу думку, подібне формулювання участі потерпілого в зазначених слідчих діях містить ряд недоліків. Дослівний зміст зазначених норм

цілком обґрунтовано дозволяє стверджувати, що участь потерпілого в огляді та обшуку цілком залежатиме від волі слідчого або прокурора. Посадові особи на власний розсуд вирішують питання щодо доцільності запрошення потерпілого для участі в зазначених слідчих діях, оскільки закон у цьому випадку наповнив дії слідчого та прокурора дискреційним змістом. Отже вказані посадові особи можуть взагалі не повідомляти потерпілого щодо проведення слідчих дій, залишаючи його осторонь процесу кримінального провадження у справі. Зазначені повноваження представників державних органів створюють умови, за яких цілком законно можна зневажати процесуальний статус потерпілого, обмежуючи його право на участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях (п. 4 ч. 2 ст. 56 КПК України).

Інший аспект, який також викликає запитання у цьому випадку – це використання терміна «запрошений». На нашу думку, у цьому випадку доцільно використовувати визначення «залучений», який більше відповідає процесуальному змісту участі потерпілого в слідчих діях. На наш погляд, слідчий або прокурор під час провадження досудового слідства зобов'язані заздалегідь (за три доби) повідомити потерпілого щодо проведення слідчих (розшукових) дій (виняток становлять лише невідкладні випадки, коли затримання їх проведення може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного). Отримавши таке повідомлення, потерпілий самостійно вирішуватиме чи доцільно подавати клопотання щодо участі у конкретній слідчій дії. Порядок розгляду зазначених клопотань потерпілого відбувається відповідно до ст. 220 вітчизняного КПК. У випадку відмови в задоволенні клопотання потерпілого, вона може бути оскаржена (п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України).

Як суб'єкт реалізації функції обвинувачення потерпілий уповноважений підтримувати обвинувачення у визначених законом випадках. Безпосередня діяльність потерпілого з підтримання обвинувачення реалізується під час судового розгляду кримінального провадження. Законодавцем визначено, що цю діяльність потерпілий самостійно виконує у випадку відмови прокурора від

обвинувачення (ст. 340 КПК України) або його зміни (ст. 338 КПК України). Детальний розгляд цього питання здійснюватиметься у підрозділі 2.3. дисертації.

У рамках здійснюваної потерпілим функції обвинувачення він уповноважений клопотати перед судом щодо обсягу призначеного винній особі покарання або застосування до неї примусових заходів медичного чи виховного характеру. Відповідно до ч. 4 Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою від 29.11.1985 участь потерпілого в національному судочинстві визначається двома основними правами: 1) вільний доступ до механізмів судочинства, 2) якнайшвидша компенсація отриманої внаслідок злочину шкоди [58]. У контексті цього питання слушною виглядає позиція законодавця Ізраїлю. З червня 2001 року в державі діє нормативний документ за назвою: «Закон про права потерпілих від злочинів». Цим законом, наприклад, передбачається право потерпілих від насилля та статевих злочинів на отримання інформації стосовно місця відбування покарання засудженим, а також інформації щодо розгляду відносно засудженого питання про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, амністії та помилування. Право висловлювати свою позицію стосовно цих питань [77]. Аналогічні норми містяться у законодавстві окремих штатів, які входять до складу США. У 14 штатах передбачено інформування потерпілих про помилування засудженого або про скорочення строків покарання. У 46 штатах потерпілі повідомляються та мають право бути присутніми під час розгляду питання про умовно-дострокове звільнення засудженого. У 43 штатах потерпілі мають право надавати до комісії з умовно-дострокового звільнення усну чи письмову заяви щодо прийняття рішення із вказаного питання [55, с. 166]. Передумови впровадження вищезазначених норм у законодавство України створювались у 2004 році. Відповідно до Концепції забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів (далі – Концепція забезпечення захисту прав та інтересів потерпілих), затвердженої Указом Президента України № 1560/2004 від 28.12.2004, однією з основних засад є принцип інформованості. Відповідно до нього: «Після постановлення судом вироку потерпілі вправі бути

поінформованими про будь-які заходи, що застосовуються до засуджених (амністія, помилування, умовно-дострокове звільнення) і мати можливість висловити свою позицію з цього приводу» [243]. Цією нормою, на нашу думку, передбачена досить правильна позиція щодо надання можливості потерпілому висловитись про застосування до засуджених окремих передбачених законом заходів. При цьому постраждала особа може зробити це письмово, виклавши свою позицію у листі, або усно – під час особистої участі в застосуванні до засуджених окремих заходів. Доцільно передбачити використання цих норм під час застосування судами до засуджених осіб амністії, умовно-дострокового звільнення або заміни не відбутої частини покарання більш м'яким. На нашу думку, зміст ст. 539 чинного КПК потребує доповнення нормою, яка зобов'язує суд повідомляти потерпілого про час та місце розгляду питань щодо застосування до засуджених заходів заохочення у вигляді умовно-дострокового звільнення особи від відбування покарання та заміни не відбутої частини покарання більш м'яким. Також, ст. 56 КПК України має містити право потерпілого брати участь під час розгляду цих питань. Вказана позиція також знайшла підтримку серед суддів, які здійснюють судовий розгляд кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення. Так, 61,7 % опитаних суддів висловились за надання потерпілому можливості брати участь під час судового вирішення питань застосування до осіб, які відбувають покарання, заходів заохочення у вигляді заміни не відбутої частини покарання більш м'яким та умовно-дострокового звільнення від відбування покарання (див. дод. А, Б).

Особливу увагу під час призначення особі відповідного кримінального покарання суд має приділяти питанню відшкодування винною особою матеріальної та/або моральної шкоди, завданої потерпілому внаслідок вчинення кримінального правопорушення. Держава при цьому повинна створити та зміцнити судові та адміністративні механізми забезпечення жертвам злочинів можливість отримувати компенсацію за допомогою офіційних та неофіційних процедур... [58].

Міжнародною спільнотою суттєва увага приділяється питанню відшкодування потерпілому завданих внаслідок злочину збитків. Як один із способів вирішення цього питання О.Д. Бойков пропонує застосування амністії лише до осіб, які готові відшкодувати завдані злочином збитки [20, с. 189]. С.М. Школа поділяє цю позицію, однак пропонує закріпити в законі більш жорсткі умови використання амністії. Автор зазначає, що особа звільняється від кримінальної відповідальності на підставі закону України про амністію лише в тому разі, якщо вона повністю відшкодувала завдані нею збитки і витрати громадянам, юридичним особам або державі [277, с. 138]. Суттєвим здобутком вітчизняного законодавця стало впровадження зазначеної позиції науковців у законодавство.

Так, у п. є ст. 4 ЗУ «Про застосування амністії в Україні» № 392/96-ВР від 01.10.1996 зазначено, що амністія не може бути застосована до осіб, які не відшкодували завдані ними збитки або не усунули заподіяну злочином шкоду [75]. Цілком погоджуючись із зазначеним положенням, вважаємо, що законодавець під час прийняття законів, що регулюють питання амністії, та судові органи, які безпосередньо виконують ці правові норми, повинні керуватися принципом гуманізму. Однак використання цього принципу не повинно відбуватись однобічно та стосуватись виключно особи підсудного та засудженого. Поширення цього принципу й на особу потерпілого у рамках національного кримінального судочинства має пріоритетний напрямок для вітчизняного кримінального судочинства. Одним з найголовніших завдань, яке мають вирішити правоохоронні органи та суд під час провадження у кримінальній справі, є відшкодування шкоди потерпілому.

У преамбулі Європейської Конвенції про відшкодування шкоди жертвам насильницьких злочинів від 24.11.1983 року передбачається створення та впровадження у державах Європейського союзу системи відшкодування шкоди державою у випадку, коли злочинець не встановлений або у нього відсутні відповідні кошти [66]. Аналогічна за змістом норма міститься у Концепції забезпечення захисту прав та інтересів потерпілих. Цим документом

передбачається встановлення обсягів відповідного бюджетного призначення у загальному фонді державного бюджету для забезпечення відшкодування шкоди потерпілим, коли не встановлено особу, яка скоїла злочин, або якщо вона переходується чи не є платоспроможною. Це положення стало одним із завдань реформування кримінального процесу в рамках Концепції реформування кримінальної юстиції України. Одним із принципів цієї концепції передбачається посилення захисту прав та інтересів потерпілих, гарантоване відшкодування завданої злочином шкоди. Відповідно одним із завдань реформування кримінального процесу має стати запровадження процедури відновлення прав потерпілого та відшкодування завданої йому матеріальної і моральної шкоди у повному обсязі через компенсаційні процедури, фонди [244].

І.В. Міснік стосовно цього питання слушно зауважує, що потерпілий не повинен бути залежним від результатів розслідування злочинів, а також від майнового становища засудженого. Він повинен відчувати підтримку з боку держави. Лише в цьому випадку постраждалі будуть набагато охочіше сприяти розслідуванню злочинів та врешті-решт відновиться довіра людей до влади [136, с. 127]. Л.І. Шаповалова також з цього приводу зазначає, що значну роль для швидкого відшкодування шкоди особам, що постраждали від злочину, повинен відігравати державний фонд відшкодування збитку громадянам, які постраждали від злочину. Право на відшкодування шкоди з такого фонду повинні мати, в першу чергу, особи, яким заподіяні тяжкі ушкодження, сім'ї осіб, що загинули або стали недієздатними внаслідок злочину [270, с. 16]. Наприклад, в окремих європейських державах (Франція, Фінляндія та ін.) давно існують державні програми відшкодування збитків, спричинених потерпілим внаслідок вчинених злочинів. При цьому розмір компенсаційних виплат може залежати від співробітництва потерпілого із поліцією під час розслідування злочинів.

У законодавстві Японії також функціонує державна програма надання потерпілим, а також їх родичам відповідних компенсацій у випадку спричинення внаслідок злочину смерті потерпілому або тяжких тілесних ушкоджень. Цією компенсацією не охоплюється майнова шкода, яка відшкодовується у порядку

страхування власності. У більшості штатів США держані компенсації виплачуються за спричинення фізичної шкоди від насильницьких злочинів. У Канаді діє закон про компенсацію шкоди, прийнятий у 1972 році, відповідно до якого відшкодуванню підлягає лише фізична шкода від злочинів, за винятком необережних та автотранспортних, а також злочинів, пов'язаних з протиправною поведінкою потерпілих [71, с. 52]. Ст. 52 Конституції Російської Федерації також передбачає компенсацію за рахунок державних коштів шкоди спричиненої злочином або зловживанням владою [105]. Положеннями КУ окреслюється право кожного лише на відшкодування моральної та матеріальної шкоди за рахунок держави, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів влади, (ст. 56) у тому числі у випадку безпідставного засудження особи (ст. 62) [106]. Аналогічної до конституційної норми Російської Федерації щодо компенсації шкоди спричиненої внаслідок злочину у вітчизняній Конституції не міститься. Таким чином, в умовах реформування національного кримінального процесу держава має сприяти створенню у нетривалі терміни дієвого державного механізму відшкодування шкоди постраждалим внаслідок злочинів особам.

Затягування з відшкодуванням належної компенсації потерпілим зумовлює нові, додаткові страждання особи та створює, так звану, «вторинну віктимізацію» потерпілого. Упродовж очікування рішення про компенсацію жертва постійно повертається до ситуації, що її травмувала. Для зниження негативних наслідків «вторинної віктимізації» необхідно якнайшвидше запровадити державне відшкодування [41, с. 138]. Оскільки у вчиненому злочинному діянні та спричиненні потерпілому шкоди є провина не лише злочинця, а й самої держави, яка не забезпечила громадянам належну безпеку, слід визнати, що потерпілі мають право розраховувати на відшкодування збитків у повному обсязі, у тому числі за рахунок державних коштів [30, с. 26]. Діючий механізм державної компенсації шкоди спричиненої потерпілим внаслідок скоєння кримінальних правопорушень позитивно впливає на активність постраждалих осіб під час кримінального провадження та на ставлення останніх до системи кримінального судочинства в державі в цілому [154, с. 101].

Другу групу процесуальних прав потерпілого під час кримінального провадження складають права щодо забезпечення участі потерпілого у провадженні, стосовно інформування про перебіг провадження та ознайомлення з матеріалами кримінального провадження.

Потерпілий має право: на негайне прийняття та реєстрацію заяви про кримінальне правопорушення, визнання його потерпілим; отримувати від уповноважених органів документ, що підтверджує прийняття та реєстрацію заяви про кримінальне правопорушення; знати сутність підозри та обвинувачення, бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження та закінчення досудового розслідування; знайомитись з матеріалами, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення; одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення у випадках, передбачених законом; отримувати копії матеріалів, які стосуються вчиненого відносно потерпілого кримінального правопорушення, після закінчення досудового розслідування; бути завчасно поінформованим про час і місце судового розгляду справи; знайомитись з судовими рішеннями, журналом судового засідання і технічним записом кримінального провадження у суді; на забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла.

Із зазначеного переліку прав потерпілого в кримінальному процесі окремої уваги потребує можливість ознайомлення постраждалої особи з матеріалами кримінального провадження. Згідно з п. 11 ч. 1 ст. 56 КПК України потерпілий має можливість ознайомлюватись з матеріалами, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення. Також цією нормою зазначається, що ознайомлення потерпілого з матеріалами кримінального провадження можливе лише за двох підстав: 1) відкриття матеріалів згідно зі ст. 290 КПК; 2) закриття кримінального провадження (ст. 284 КПК). Проте зазначений перелік підстав потерпілий має право ознайомлюватись з матеріалами кримінального провадження, є неповним. Відповідно до ст. 221 КПК України

потерпілий за клопотанням має право знайомитись з матеріалами досудового розслідування до його завершення. При цьому, отримавши від потерпілого відповідне клопотання, особа, яка провадить досудове розслідування, зобов'язана надати потерпілому матеріали кримінального провадження для ознайомлення. Виняток для ознайомлення становлять: а) матеріали про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві; б) матеріали, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Інших обмежень для потерпілого щодо ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, законодавець не встановлює. Отже потерпілий цілком законно може ознайомлюватись з матеріалами, які не лише «безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення». Таким чином, права потерпілого щодо ознайомлення з матеріалами досудового розслідування помітно ширші до його завершення, ніж після цього.

На нашу думку, законодавець не справедливо обмежив доступ потерпілого до матеріалів досудового розслідування після його завершення. З цього приводу Т.П. Ретунська слушно зазначає, що подібний захід законодавця є негативним прикладом суттєвого обмеження обсягу документів, з якими уповноважений знайомитись потерпілий у кримінальній справі [196, с. 80]. Аналогічної точки зору дотримується І.В. Міснік [136, с. 131].

Подібне обмеження в рамках вітчизняного законодавства не стосується підозрюваного та його представників, які відповідно до ст. 290 вітчизняного КПК уповноважені знайомитись практично з усіма матеріалами досудового розслідування. На нашу думку, подібний захід законодавця не відповідає принципу змагальності у кримінальному процесі. У рамках Концепції реформування кримінальної юстиції України слушно зазначається, що побудова вітчизняного кримінального процесу на основі принципу змагальності передбачає вдосконалення процедури збирання і надання суду інформації сторонами провадження на основі чітко визначених критеріїв [244]. Тим самим передбачається рівність сторін обвинувачення та захисту та надання їм у

законному порядку рівних можливостей щодо участі в кримінальному провадженні.

Потерпілий як представник сторони обвинувачення у кримінальному процесі повинен мати можливість знайомитись з матеріалами досудового розслідування, які не лише стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення. Самостійна реалізація обвинувальної функції під час судового розгляду кримінального провадження, передбачає володіння потерпілим якомога змістовною інформацією щодо вчиненого кримінального правопорушення. Будь-які обмеження у цьому випадку створюватимуть обстановку інформаційної недостатності, що суттєво перешкоджатиме повноцінній процесуальній діяльності потерпілого як обвинувача у провадженні. Згідно зі ст. 217 КПК від 1960 року потерпілий мав змогу знайомитись з усіма матеріалами кримінальної справи, за винятком інформації про заходи безпеки стосовно осіб, взятих під захист (ч. 2 ст. 52-3 КПК від 1960 року). Обмеження щодо ознайомлення з матеріалами справи стосувались лише цивільного позивача та його представника, які володіли правом знайомитись з матеріалами, що стосуються цивільного позову (ч. 2 ст. 51 КПК від 1960 року).

Надання потерпілому можливості знайомитись практично з усіма матеріалами справи слушно аргументувалось авторами науково-практичного коментаря до КПК від 1960 року як процесуальний захід, який не лише слугує гарантією захисту прав та інтересів осіб у кримінальному процесі, а одночасно як засіб перевірки повноти досудового розслідування [240, с. 521].

У рамках цього питання ми хотіли б звернути увагу на забезпечення прав потерпілих під час зупинення досудового розслідування. Підстави та порядок зупинення досудового розслідування регламентується главою 23 чинного КПК. У змісті цієї глави законодавцем покращено забезпечення прав потерпілих. Мається на увазі норма про надання потерпілому копії постанови про зупинення досудового розслідування та закріплення права на оскарження її слідчому судді (ч. 4 ст. 280 КПК). Подібна норма не існувала у главі 19 КПК від 1960 року.

Однак, на нашу думку, в рамках чинного КПК слід наділити потерпілого правами щодо ознайомлення з усіма матеріалами зупиненого досудового розслідування.

Ми вище зазначали, що ст. 221 КПК України надає можливість потерпілому знайомитись з матеріалами досудового розслідування до його завершення, а отже не існує будь-яких перешкод й для надання потерпілому можливості знайомитись з матеріалами зупиненого кримінального провадження на стадії досудового розслідування. Зауважуємо, що протягом 11 місяців 2012 року у провадженні правоохоронних органів України перебувало 503298 кримінальних справ, з яких 443206 порушено за звітний період 2012 року. З кількості справ порушених у 2012 році – 296798 (67%) становлять справи порушені за злочини проти власності. Із загальної кількості кримінальних справ, які перебували у провадженні правоохоронних органів, 198286 (39,4%) були зупинені на підставі пп. 1, 3 ст. 206 КПК від 1960 року [212]. Отже переважну більшість зупинених кримінальних проваджень становлять справи, порушені за злочинами проти власності, де потерпілими визнаються конкретні особи. Ці учасники кримінального провадження, на теперішній час не обізнані щодо застосованих правоохоронними органами процесуальних дій, спрямованих на розкриття злочину та відновлення порушених прав потерпілих. Тим самим постраждалі особи позбавлені права на виявлення недоліків у діяльності посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження, та обґрунтованого і своєчасного їх оскарження. М.М. Василенко стосовно цього питання зауважував, що таке процесуальне положення потерпілого сприяє не лише бездіяльності органів досудового розслідування, але й зловживанням їх представниками посадовими повноваженнями [27, с. 93].

На наш погляд, слідчий або прокурор можуть бути особисто зацікавлені в наданні потерпілому матеріалів зупиненого кримінального провадження для ознайомлення, оскільки під час цієї процедури потерпілий може надати важливу інформацію або докази, що сприятимуть подальшому досудовому розслідуванню.

Отже враховуючи вищевикладену інформацію, п. 11. ч. 1 ст. 56 КПК України має бути викладений у такій редакції: **«знайомитися з матеріалами кримінального провадження, за винятком матеріалів про застосування**

заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, в порядку, передбаченому цим Кодексом, у тому числі після відкриття матеріалів згідно зі статтею 290 цього Кодексу, зупинення кримінального провадження або закриття цього провадження».

Аналізуючи зміст ст. 206 КПК від 1960 року, окремі вітчизняні науковці зазначають, що зупинення досудового розслідування – це тимчасова перерва у провадженні в кримінальній справі з підстав, зазначених у законі [240, с. 510]. Коментуючи подібне визначення зупинення досудового розслідування, Д.Т. Зіلالієв слушно наголошує, що трактування зупинення провадження у кримінальній справі як тимчасової перерви є неприйнятним, оскільки орієнтує осіб, які здійснюють провадження у кримінальній справі, на бездіяльність та пасивність. Подібне становище негативно впливає і на інтереси потерпілого, оскільки створюються перешкоди на шляху до правосуддя та відповідно відновленню порушених злочином прав та законних інтересів. Таким чином, підсумовує автор, якщо обвинуваченим потерпілому, державній або громадській організації спричинена шкода, то у справі, яка є зупиненою, можуть та повинні здійснюватись процесуальні дії, спрямовані на розшук майна обвинуваченого або потерпілого та забезпечення можливості відшкодування потерпілому матеріальної шкоди [88, с. 94]. Аналогічної думки дотримується Ф. Бердичевський: зупинення досудового розслідування аж ніяк не рівнозначне повному припиненню діяльності слідчого у справі [18, с. 50]. Ми цілком погоджуємось з позицією зазначених авторів. На нашу думку, вітчизняним законодавцям слід внести до змісту ст. 280 чинного КПК окремі доповнення щодо здійснення під час зупинення досудового розслідування слідчих (розшукових дій), які спрямовані не лише на встановлення місцезнаходження підозрюваного, а також на розшук майна, яке стало предметом кримінального правопорушення та особистого майна підозрюваного, що може використовуватись для відшкодування шкоди, завданої потерпілому.

Окремої уваги потребує розгляд прав потерпілого щодо інформування його про сутність підозри чи обвинувачення, також про обрання, зміну чи скасування

щодо підозрюваного або обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження. У рамках вітчизняного КПК зазначені права відображені у п. 2 ч. 1 ст. 56.

Термін «сутність» як філософська категорія являє собою внутрішній зміст відповідних явищ. Внутрішній зміст підозри чи обвинувачення в цьому випадку є нічим іншим, як матеріально-правовим аспектом функції обвинувачення (кримінального переслідування), який відображений у повідомленні про підозру (ст. 277) або в обвинувальному акті (ст. 291). Правом знати про сутність підозри чи обвинувачення в рамках кримінального процесу окрім підозрюваного та обвинуваченого користуються й інші учасники кримінального провадження.

У випадку окреслення процесуального статусу підозрюваного та обвинуваченого законодавець чітко визначає, що вони мають право знати у вчиненні якого кримінального правопорушення їх підозрюють або обвинувачують (п. 1 ч. 3 ст. 42 КПК України). Законодавець при цьому змістовно роз'яснює, що це право вказаних осіб реалізується в рамках вітчизняного кримінального процесу шляхом особистої участі під час вручення повідомлення про підозру та пред'явлення обвинувачення, ознайомлення зі змістом підозри та обвинувачення та отримання копій повідомлення про підозру та обвинувального акта. Ці права підозрюваного та обвинуваченого зазначені у ст. 42, 278, 293, 338, 348 КПК України.

Однак законодавцем не надається жодних роз'яснень, яким чином має відбуватись інформування потерпілого про сутність підозри чи обвинувачення в рамках вітчизняного кримінального процесу. У межах КПК від 1960 року, С.В. Давиденко свого часу пропонувала наділити потерпілого (його представника) правом бути присутнім під час пред'явлення особі обвинувачення на підставі заявленого ним клопотання. Також авторка вважала обов'язком слідчого довести до відома потерпілого не лише сам факт пред'явлення обвинувачення конкретній особі, але й зміст постанови про притягнення її як обвинуваченого. До закінчення досудового розслідування, на думку авторки, цей учасник кримінального судочинства мав право ознайомитись з текстом постанови й зняти з неї копію.

Інше суперечило б принципу змагальності і рівності сторін [55, с. 133]. О.П. Кучинська, дотримуючись аналогічної позиції, зазначає, що існує необхідність передбачити у КПК право потерпілого за його клопотанням одержувати копію обвинувального висновку (обвинувального акта) [116, с. 15]. Цієї точки зору також дотримуються Д.Я. Бегова [17, с. 14], О.В. Голіков [42, с. 81]. О.П. Герасимчук, поділяючи погляди вказаних науковців, стверджує, що отримання потерпілим копії обвинувального висновку (обвинувального акта) є важливою гарантією його прав і фактором, що сприятиме виконанню завдань кримінального судочинства. Надання потерпілому та його представнику свободи заявляти клопотання для отримання обвинувального висновку (обвинувального акта) має важливе значення для забезпечення активності потерпілого [41, с. 127]. Отримання потерпілим копії обвинувального висновку за його клопотанням також передбачено у ч. 2 ст. 222 КПК РФ.

Погоджуючись із зазначеною позицією вітчизняних науковців щодо ознайомлення потерпілого з вищевказаними процесуальними актами шляхом надання йому відповідних копій цих документів, вважаємо за необхідне висловити свою точку зору з цього приводу. Вважаємо, що потерпілий повинен мати можливість отримувати копію повідомлення про підозру та обвинувального акта навіть за відсутності відповідного клопотання з його боку. Це надасть можливість потерпілому бути своєчасно проінформованим про: хід досудового розслідування, особу підозрюваного (обвинуваченого), кваліфікацію кримінального правопорушення, обставини вчинення злочинних дій, обсяг та зміст обвинувачення тощо. Ця обставина беззаперечно стимулюватиме потерпілого до активних дій під час кримінального провадження, оскільки надасть змогу постраждалій особі вчасно виявляти можливі помилки, допущені особою, яка провадить досудове розслідування та відповідним чином реагувати на них.

Своєчасно проінформований потерпілий може надати слідчому або прокуророві додаткову важливу процесуальну інформацію, яка вплине на кваліфікацію злочинних дій, обсяг та зміст обвинувачення тощо. Вчасно

отримавши копії зазначених документів, потерпілий матиме можливість якісно підготуватись до розгляду справи в суді, що дасть змогу ефективніше відстояти свої права та інтереси, порушені внаслідок вчинення кримінального правопорушення.

Отже окремі норми чинного КПК потребують доповнення. На нашу думку зміст ст. 278 КПК України необхідно доповнити нормою: **5. Копія письмового повідомлення про підозру протягом двадцяти чотирьох годин з моменту її складання слідчим або прокурором надається потерпілому та законному представнику потерпілого у випадку його участі у справі, а також представнику потерпілого.** Відповідно зміст ст. 293 КПК України також має бути відкорегований таким чином : одночасно з переданням обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до суду прокурор зобов'язаний під розписку надати їх копію та копію реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному, його захиснику, законному представнику, захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, **а також потерпілому його представнику та законному представнику.**

Як уже зазначалось, потерпілий у рамках кримінального процесу є особою, яка відстоює свої права та інтереси, і дієвим механізмом здійснення цього є реалізація ним функції обвинувачення. Посадові особи, які провадять досудове розслідування, не повинні обмежувати можливість потерпілого щодо участі в реалізації цієї процесуальної функції. Слушною з цього приводу виглядає позиція М. Ельдарова, який зазначав, що слідчий дійшовши висновку про наявність достатніх доказів для пред'явлення підозрюваному обвинувачення, повинен сповістити про це потерпілого та роз'яснити йому право на участь у формулюванні обвинувачення [284, с. 18]. Н.Є. Петрова також підтримує ідею щодо надання можливості потерпілому вносити свої пропозиції і зауваження до обвинувального висновку [157, с. 16]. А. Гриненко справедливо стверджував, що у випадку, якщо потерпілий не згоден з кваліфікацією злочинного діяння у справах публічного обвинувачення, обсягом обвинувачення або з інших причин,

то він може висунути альтернативне приватне обвинувачення [47, с. 51]. Зазначена позиція потерпілого повинна знайти своє відображення в матеріалах кримінальної справи [55, с. 135]. Цілком погоджуючись з думкою авторів, вважаємо, що потерпілий під час кримінального провадження повинен мати можливість займати та відстоювати власну позицію стосовно обсягу та змісту підозри та обвинувачення, при чому не лише під час судового розгляду, а й на стадії досудового розслідування. Викладені потерпілим зауваження, клопотання щодо зміни та доповнення підозри (обвинувачення) мають бути додані до матеріалів кримінального провадження. Посадова особа, яка здійснює кримінальне провадження, повинна належним чином відреагувати на позицію потерпілого та надати змістовну письмову відповідь щодо врахування або відхилення обвинувальної позиції потерпілого. Викладена у зауваженнях чи клопотаннях обвинувальна позиція потерпілого, на наш погляд, може враховуватись за умов відмови прокурора від обвинувачення або його зміни під час стадії судового розгляду кримінальної справи.

До третьої групи належать права щодо оскарження дій (бездіяльності), рішень посадових осіб, які провадять досудове розслідування та суду. Це такі права: оскаржувати рішення, дії або бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді; оскаржувати судові рішення під час судового розгляду справи у випадках передбачених законодавством. У межах цієї дисертації ми не будемо детально зупинятись на зазначеній групі повноважень, оскільки це не є предметом нашого дослідження.

Одним з аспектів визначення потерпілого серед інших суб'єктів реалізації функції обвинувачення є порівняльний аналіз окремих елементів процесуального статусу потерпілого та інших осіб. З прийняттям нового КПК у 2012 р. потерпілим у кримінальному провадженні може також визначатись юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Саме на порівнянні окремих елементів процесуального статусу потерпілого як юридичної та фізичної особи ми хотіли б зупинитись. Одним із обов'язкових елементів процесуального статусу юридичної та фізичної особи потерпілого, що відповідно

забезпечує більш якісну реалізацію комплексу прав зазначених осіб, у тому числі право на кримінальне переслідування, є можливість користуватись допомогою представника (п. 8 ч. 1 ст. 56 КПК України). Однак, можливість використовувати допомогу представника юридичною та фізичною особою потерпілого має певні відмінності. Згідно з ч. 1 ст. 58 чинного КПК представником фізичної особи потерпілого може бути особа, яка в кримінальному провадженні має право бути захисником. Враховуючи зміст ст. 45 КПК України, захисником потерпілого як фізичної особи у кримінальному провадженні є адвокат, відомості про якого внесено до Єдиного реєстру адвокатів України та стосовно якого у зазначеному реєстрі не містяться відомості щодо зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю. Натомість, представниками потерпілого як юридичної особи можуть виступати: 1) керівник юридичної особи; 2) інша особа, уповноважена законом або установчими документами; 3) працівник юридичної особи за довіреністю; 4) адвокат. Отже зазначений перелік осіб, які мають право представляти інтереси потерпілого як юридичної особи є значно ширшим за аналогічні права потерпілого як фізичної особи.

Слід нагадати, що згідно зі ст. 52 КПК від 1960 р. представниками потерпілого могли бути адвокат, близькі родичі, законні представники, а також інші особи за постановою особи, яка провадить дізнання, слідчого, судді або ухвалою суду. Постає питання: з чим пов'язана подібна диспропорція та суттєвого обмеження переліку осіб, які у кримінальному провадженні можуть представляти інтереси потерпілого як фізичної особи? Відповідь на це питання слід шукати у змісті Концепції реформування кримінальної юстиції України.

Одним з ключових принципів цієї концепції є посилення захисту прав та інтересів потерпілого. Згідно із цим положенням у змісті нового КПК України, законодавець намагався якомога повніше забезпечити захист прав потерпілих фізичних осіб, поклавши цей тягар виключно на кваліфікованих спеціалістів-юристів, що виступають адвокатами. Нормами КПК від 1960 р. цілком дозволялась участь у кримінальному провадженні у якості представників потерпілого осіб, які не мали необхідної правової кваліфікації, що негативно

впливало на якість представництва. З цього приводу крок авторів нового КПК є позитивним зрушенням у напрямку забезпечення та захисту прав осіб, які постраждали внаслідок вчинення кримінального правопорушення. Однак на нашу думку, цього кроку замало для забезпечення повноцінної можливості потерпілим відстоювати свої права. Законодавець не повинен зупинитись на цьому та має продовжувати роботу в напрямку забезпечення потерпілого правовою допомогою представників, що неодмінно повинно супроводжуватись упровадженням у чинне кримінальне процесуальне законодавство додаткових норм.

На теперішній час ситуація, яка склалась із забезпеченням потерпілого допомогою представника, є неоднозначною. Щодо першого аспекту цього згадуваного вище кроку законодавця, то він беззаперечно заслуговує на увагу, а інший виглядає не досить переконливо.

Закріплене в ст. 56 КПК України право потерпілого щодо можливості мати представника не містить будь-якого роз'яснення з цього приводу. Скоріш за все, за реалізацію цього права відповідатиме особисто потерпілий, оскільки закон жодним чином не кореспондує це право на посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження. Так, ст. ст. 48 та 49 чинного КПК не передбачають умов залучення до кримінального провадження особи представника потерпілого. Лише одна норма в цьому випадку могла вселити надію потерпілому щодо надання допомоги йому у вирішенні цього питання. Цією нормою є останній пункт ч. 1 ст. 49 КПК України, де зазначено, що захисник може бути залучений слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом у випадках, передбачених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги. Однак і ця норма жодним чином не стосується захисту прав та інтересів потерпілого під час кримінального провадження.

Відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 № 3460-VI (далі – ЗУ «Про безоплатну правову допомогу») безоплатна правова допомога поділяється на первинну та вторинну допомогу. Відповідно до ч. 2 ст. 7 цього закону, первинна правова допомога включає такі види послуг: 1) надання правової інформації; 2) надання консультацій і роз'яснень з правових

питань; 3) складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру); 4) надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації. Суб'єктами на право первинної правової допомоги є всі особи, які перебувають під юрисдикцією України (ст. 8 ЗУ «Про безоплатну правову допомогу»), відповідно до цього переліку також належать особи, які є потерпілими від кримінальних правопорушень в рамках вітчизняного кримінального процесу [72].

Заслуговує на увагу положення закону щодо надання вторинної правової допомоги, тому, що цей вид державної гарантії забезпечує можливість доступу осіб до правосуддя. Зазначений вид правової допомоги полягає в наданні таких послуг: 1) захист від обвинувачення; 2) здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; 3) складення документів процесуального характеру (ч. 2 ст. 13 ЗУ «Про безоплатну правову допомогу»). Однак цей вид правової допомоги не стосується особи потерпілого у вітчизняному кримінальному процесі, оскільки він не належить до категорії осіб, на яких відповідно до ст. 14 зазначеного закону розповсюджується вказаний вид державної гарантії. Винятком у цьому випадку є лише особи, зазначені у пп. 1, 2 ч. 1 ст. 14 закону (малозабезпечені громадяни, інваліди, діти-сироти та ін.). Враховуючи зазначене, під час кримінального провадження потерпілий може сподіватись лише на отримання безкоштовних консультаційних послуг у рамках первинної правової допомоги від відповідних суб'єктів зазначених у ст. 9 ЗУ «Про безоплатну правову допомогу». Подальша участь представника потерпілого у справі цілком залежатиме лише від позиції потерпілого та його матеріального стану, оскільки залучатиметься захисник виключно за кошти постраждалої особи. Це положення вітчизняного законодавства, на нашу думку, є щонайменше не справедливим щодо потерпілого. Таким чином, слід констатувати, що на теперішній час потерпілий на відміну від обвинуваченого не володіє яким-небудь реальним правом на участь у справі адвоката як представника потерпілого [271, с. 135].

Одним із основних принципів Концепції реформування кримінальної юстиції України є забезпечення рівності всіх перед законом та процесуальної рівності сторін у кримінальному провадженні. Це положення безперечно має також стосуватись процесуальної рівності потерпілих юридичних та фізичних осіб, які належать до представників однієї сторони в кримінальному провадженні – сторони обвинувачення. Гарантії держави щодо представництва інтересів зазначених осіб мають бути рівними та забезпечувати існування дієвого механізму для відстоювання своїх прав та інтересів у національному кримінальному процесі. Отже, потерпілий, будь то юридична або фізична особа, мають бути наділені рівними правами користування послугами представника. Це становище, на наш погляд, можна вирішити двома шляхами. Перший – це можливість у рамках вітчизняного кримінального процесу безплатно користуватись допомогою представника як фізичній, так і юридичній особі потерпілого. Другий – це повернення в новий КПК положень ст. 52 КПК від 1960 р. щодо переліку осіб, які можуть виступати представниками фізичної особи потерпілого. Перший варіант вирішення цього питання виглядає більш пріоритетним, адже ми відстоюємо позицію впровадження у законодавство норм, які забезпечуватимуть можливість потерпілого користуватись безплатною юридичною допомогою представника.

Положення Концепції реформування кримінальної юстиції України щодо забезпечення рівності всіх перед законом та процесуальної рівності сторін у кримінальному провадженні впроваджує у вітчизняне кримінальне судочинство основні права, свободи людини і громадянина, закріплені в розділі II КУ. У рамках цього слід виділити вільність та рівність усіх людей у своїй гідності та правах (ст. 21 КУ), та право кожного на правову допомогу (ст. 59 КУ). Однак упровадження цих положень у вітчизняний кримінальний процес визначається не лише у диспропорції процесуальної можливості користування допомогою представника для юридичної та фізичної особи потерпілого. Ще більша негармонійність з цього питання спостерігається під час порівняння процесуальної можливості користування допомогою представника потерпілим та

підозрюваним (обвинуваченим). Так, у п. 2 ч. 1 ст. 49 вітчизняного КПК зазначена можливість підозрюваного (обвинуваченого) безоплатно користуватись допомогою захисника. При цьому вказане право на користування допомогою представника кореспондується в обов'язок слідчого, прокурора, слідчого судді та суду забезпечити участь захисника в кримінальному провадженні. Крім того ч. 3 ст. 46 КПК України зазначено, що захищати та відстоювати права обвинуваченого у кримінальному провадженні можуть до п'яти захисників. Подібними правами не може користуватись потерпілий, оскільки законом це не передбачено. Стосовно цього положення кримінального процесуального закону С.В. Колдін слушно зазначав, що у кримінальному процесі підсудний має право користуватись послугами захисника в передбачених законом підставах безкоштовно, а потерпілий позбавлений цього права, що є неприпустимим [101, с. 186]. Також з цього приводу заслуговує на увагу позиція В.В. Коленцової, яка підкреслювала, що на теперішній час, інтереси особи, яка вчинила злочин, є більш забезпечені кримінальним процесуальним законом. Воно геть забуло про те, що взагалі існують і законні інтереси потерпілого, які також потребують належного забезпечення [102, с. 78]. Участь захисника (адвоката) потерпілого у кримінальному процесі має забезпечуватись за аналогією з правом користуватись допомогою захисника, наданого законом підозрюваному (обвинуваченому) [262, с. 73]. На нашу думку, законодавець має докласти зусиль за для виправлення цього недоліку, який існує у чинному КПК та створити рівні процесуальні умови для можливості користування допомогою представника як потерпілим (фізичною або юридичною особою) так й підозрюваним (обвинуваченим).

У рамках цього питання дисертаційного дослідження вважаємо доцільним порівняти процесуальний статус потерпілого із іншим учасником кримінального процесу, який відстоює власні права та інтереси у кримінальному провадженні – цивільним позивачем. Визначення процесуального статусу цивільного позивача є одним із дискусійних питань у науковому середовищі. Так, О.О. Чепурний відстоює таку позицію: цивільний позивач та його представник є суб'єктами кримінального переслідування (обвинувачення) [265, с. 75]. М.Б Уліщенко також

відносить цивільного позивача до сторони обвинувачення та на підтвердження своєї позиції зазначає, що підставою цивільного позову є юридичні факти, які одночасно є підставою для вирішення питання про винність особи [245, с. 101]. Натомість Т.П. Сапронова стверджує, що вся діяльність цивільного позивача спрямована виключно на підтримку цивільного позову та його не цікавлять питання стосовно реалізації обвинувачення [206, с. 49]. Аналогічну позицію займає Н.І. Щегель та підкреслює, що підтримка позову не означає підтримку обвинувачення, а захист від позову не рівнозначний захистові від обвинувачення [282, с. 124]. Зазначені позиції науковців заслуговують на увагу та є достатньо аргументованими, однак з прийняттям нового КПК законодавець достатньо чітко окреслив зміст участі цивільного позивача кримінальному провадженні.

Ч. 4 ст. 61 чинного КПК законодавцем визначено, що цивільний позивач має права та обов'язки, передбачені цим Кодексом для потерпілого, в частині, що стосуються цивільного позову. Цим положенням фактично окреслюється повний спектр прав та обов'язків цивільного позивача під час досудового розслідування та стадії судового розгляду кримінального провадження. Отже, цивільний позивач користується правами визначеними змістом ст. 56 КПК та обов'язками, окресленими у ст. 57 КПК, за умов, що зазначені у цих нормах права та обов'язки стосуються лише цивільного позову. Вказаною нормою визначення обсягу прав та можливості їх використання, а відповідно й виконання обов'язків цивільним позивачем, законодавець віддає на розсуд останнього, оскільки цивільним позивачем будь-яке право, передбачене змістом ст. 56 КПК України, а рівно й обов'язок, передбачений у ст. 57 КПК України, може сприйматись як такий, що стосується цивільного позову або навпаки. Виходячи з цього, створена законодавцем ситуація може призводити до непорозумінь між цивільним позивачем та посадовою особою, яка має забезпечувати можливість реалізації цивільним позивачем прав та виконання обов'язків тому, що суб'єктивний погляд кожного з вказаних учасників кримінального провадження щодо обсягу прав та обов'язків цивільного позивача може суттєво відрізнятись між собою. На нашу думку, для запобігання виникнення вищевказаних ситуацій під час провадження в

кримінальній справі, законодавець мав би чітко окреслити права та обов'язки цивільного позивача протягом кримінального провадження, аналогічно до процесуального статусу потерпілого.

Безперечно, цивільний позивач відповідно до свого процесуального статусу є суб'єктом, який впливає на реалізацію функції кримінального переслідування (обвинувачення). Це підтверджується тим, що характер та розмір шкоди є обставиною, що підлягає доказуванню в кримінальній справі та є обов'язковим елементом об'єктивної сторони матеріального складу кримінального правопорушення. Без визначення вказаного елемента неможливо остаточно здійснити кваліфікацію протизаконних дій обвинуваченого, підсудного. Однак, при цьому необхідно враховувати, що ця обставина обмежує участь цивільного позивача у кримінальному провадженні. Цивільний позивач заявляє позов у кримінальному провадженні до особи, яка законодавцем визначається як цивільний відповідач (ст. 62 КПК України), тобто до особи, яка несе цивільну відповідальність за завдану шкоду. Відповідно до положень КПК участь цивільного позивача у справі відбувається з однією ціллю – це відшкодування завданих злочином матеріальних збитків. Адже зазначена особа користується правом звертатись із клопотанням про арешт майна до слідчого судді (ст. 171 КПК України). Відповідно до ч. 8 ст. 290 чинного КПК цивільному позивачу, його представнику та законному представнику надається доступ до матеріалів досудового розслідування в тій частині, яка стосується цивільного позову. Відповідно до ст. 393 КПК України цивільний позивач уповноважений оскаржувати рішення суду першої інстанції в апеляційному порядку лише в частині, яка стосується вирішення цивільного позову. Таким чином, цивільний позивач за своїм процесуальним статусом хоча й впливає на реалізацію функції обвинувачення, однак при цьому є байдужим до окремих наслідків її реалізації, наприклад, до призначення обвинуваченому справедливого кримінального покарання. Процесуальна позиція останнього відрізняється від обвинувальної позиції потерпілого, у зв'язку з цим вважати його повноцінним суб'єктом реалізації функції обвинувачення не коректно.

Таким чином, досліджуючи процесуальний статус потерпілого як суб'єкта реалізації функції обвинувачення, необхідно зазначити, що він є основною фігурою, з якою пов'язане існування у кримінальному процесі приватної форми кримінального переслідування (обвинувачення). Для реалізації в рамках кримінального процесу зазначеної функції потерпілий наділений відповідним процесуальним статусом, який відрізняє постраждалу особу від субсидіарних суб'єктів приватного обвинувачення (представника, законного представника) та суб'єктів публічного обвинувачення (слідчого, прокурора).

Досліджуючи процесуальний статус потерпілого як суб'єкта реалізації функції обвинувачення доцільно окремо розглянути поняття та сутність реалізованої потерпілим функції обвинувачення.

1.3. Поняття та сутність реалізації потерпілим функції обвинувачення

У рамках реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів питанню реалізації потерпілим функції обвинувачення відведено вагоме місце. Згідно із Концепцією реформування кримінальної юстиції України цей процес відбуватиметься в напрямі подальшої демократизації, гуманізації, посилення захисту прав і свобод людини відповідно до вимог міжнародних правових актів і зобов'язань нашої держави перед європейським та світовим співтовариством [244]. На наш погляд, це має відбуватись у двох напрямках: 1) збільшення процесуальної ролі потерпілого як обвинувача в кримінальних провадженнях із різними формами обвинувачення; 2) збільшення переліку кримінальних правопорушень, які належать до категорії кримінальних проваджень із приватною формою обвинувачення.

Обвинувальну діяльність потерпілого в рамках кримінального процесу найперше пов'язують із кримінальними провадженнями щодо кримінальних правопорушень, які закріплені в змісті Особливої частини Кримінального Кодексу (далі – КК) та за своєю суттю не несуть суттєвої загрози державним та суспільним

інтересам. Ці кримінальні правопорушення більше посягають на права та свободи приватних осіб, вчиняються в умовах очевидності, що відповідно не викликає будь-яких ускладнень за для встановлення осіб, які їх вчинили, а також обставин цих протиправних діянь.

Таким чином, у більшості випадків для здійснення провадження в категорії кримінальних проваджень щодо вчинення злочинів невеликої тяжкості не має необхідності залучати державний апарат в особі відповідних правоохоронних органів. Ключову роль у процесі провадження за вищевказаною категорією кримінальних проваджень відводиться приватній особі – потерпілому, якому й належить право реалізації функції обвинувачення, а відповідно й форма обвинувачення у цих провадженнях визначається як приватна.

Однак проти розширення категорії зазначених кримінальних проваджень висловлюється вітчизняний науковець С.Л. Деревянкін. На його думку, за сучасного рівня розвитку засобів захисту потерпілих (точніше, майже за повної відсутності цих засобів у правозастосовній практиці) не можна виключати можливості незаконного впливу на потерпілих з боку злочинців (та навіть недобросовісних представників процесуальних органів), щоб примусити відмовитися їх від кримінального переслідування. Тому розширення категорії кримінальних справ приватного обвинувачення в цей час буде супроводжуватися небажаними наслідками (ростом латентної злочинності, рецидивів, ростом тяжких злочинів і т.д.) як для окремих громадян, так і для суспільства в цілому [59, с. 21]. Частково погоджуючись із автором щодо відсутності на теперішній час у вітчизняному кримінальному процесі дієвих засобів захисту прав потерпілих, слід сказати, що це не має бути перешкодою для збільшення приватної ролі потерпілого у вирішенні кримінальних конфліктів та збільшення категорії кримінальних проваджень із приватною формою обвинувачення. Відсутність подібного дієвого механізму захисту прав потерпілих у кримінальному процесі притаманна не лише кримінальним провадженням із приватною формою обвинувачення.

Подібний недолік існує й у провадженнях із публічною формою обвинувачення, де також потерпілий не позбавлений можливих негативних впливів на нього з боку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, його родичів або недобросовісних представників правоохоронних органів, що також може призводити до негативних наслідків, зазначених вище. Однак при цьому стверджувати про можливе обмеження участі потерпілого у провадженнях із публічною формою обвинувачення не йдеться, оскільки у багатьох випадках якісна реалізація процесу кримінального переслідування винуватої особи, пов'язана саме із активною позицією потерпілого в кримінальному провадженні. З цього приводу І.Л. Петрухін слушно зауважував, що з точки зору всебічності, повноти та об'єктивності провадження у справі надзвичайно важливо, щоб особи, які відстоюють у кримінальному процесі свій інтерес та потерпілий зокрема, брали активну участь у процесі доказування. Ухиляючись від участі у процесі доказування та створюючи відповідні складності для органів держави, зазначені учасники певною мірою створюють небезпеку того, що обставини злочину залишаться не встановленими або недостатньо встановленими [159, с. 25]. Цей недолік, який існує у вітчизняному процесі, має негативний вплив на можливість реалізації потерпілим функції обвинувачення та потребує усунення. однак він не є єдиною прогалиною чинного КПК, що створює суттєві перешкоди для потерпілого як обвинувача у справі.

Наприклад у національному кримінальному процесі існують суттєві недоліки в забезпеченні участі потерпілого в кримінальних провадженнях, що розглядалися нами у п. 1.1 дисертаційного дослідження, зокрема у відсутності чітко сформованого механізму та державних гарантій в питаннях забезпечення відшкодування матеріальної та моральної шкоди потерпілому, завданої злочинними діями, забезпечення потерпілого можливістю користуватись допомогою представника та ін. Таким чином, усунення потребують всі вищеперераховані недоліки, які існують у вітчизняному кримінальному процесі, а ставити в залежність існування цілого інституту приватного обвинувачення у

вітчизняному кримінальному процесі від наявності одного з цих недоліків не можна.

Отже, підвищення процесуального впливу потерпілого як сторони обвинувачення на кримінальне переслідування має відбуватись за рахунок одночасного використання комплексу заходів із поступового усунення вищенаведених недоліків, що існують у кримінальному процесі та покращення процесуального статусу потерпілого як обвинувача у справі та посилення його ролі у реалізації функції кримінального переслідування, враховуючи збільшення кількості кримінальних проваджень, які належать до категорії приватного обвинувачення.

У науковому середовищі також існує позиція не лише щодо обмеження реалізації приватного обвинувачення, а й взагалі існування цього інституту як такого. В.С. Джатієв вважав, що обвинувачення завжди публічне, а особливості порушення та закриття окремих категорій кримінальних справ ніякого прямого відношення до обвинувачення не мають [60, с. 18]. П.М. Давидов підкреслював, що вільний розсуд потерпілого у розпорядженні обвинуваченням ще не означає зміни природи обвинувачення. Воно завжди публічне, оскільки закон передбачає оцінювати діяння за суворо публічними ознаками та особа, що формулює обвинувачення, не має права довільно, на власний розсуд, зазначати у формулюванні обвинувачення статтю закону, на підставі якої кваліфікується злочин [56, с. 9]. А.М. Ларіна стверджувала, що обвинувачення завжди здійснюється від імені держави, відповідною посадовою особою ... [119, с. 60]. Одним із факторів існування цієї концепції є те, що злочином визнається суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину (ч. 1 ст. 11 КК України).

Визначення кримінального правопорушення як суспільно небезпечного діяння надає цілком обумовлені підстави стверджувати, що й кримінальне переслідування винних у цих кримінальних правопорушень осіб мають здійснювати уповноважені суспільством та державою відповідні правоохоронні органи. У зв'язку з цим у будь-якій категорії кримінальних проваджень

уповноважені посадові особи та державні органи діють від імені держави, захищаючи інтереси як суспільства, так й окремої людини, яка постраждала від кримінального правопорушення.

Ми зі свого боку дотримуємось протилежної позиції. Сучасна модель кримінальної юстиції не сприяє прийняттю кримінальної відповідальності правопорушником за скоєне діяння. Судовий процес відбувається публічно, у супроводженні ритуалів покликаних драматизувати, а, відповідно, деперсоніфікувати весь процес прийняття рішення про покарання [225, с. 13]. Природнім результатом цього процесу є прагнення винної особи визнати себе невинною, використовуючи для цього кримінальний процесуальний інструментарій. Ця обставина не сприяє подальшій зміні поведінки винної особи. Якщо обвинувачення здійснюється потерпілим, судочинство стає менш формалізованим, але більш ефективним з точки зору особистої вразливості винної особи, оскільки важко займати позицію невинуватого, якщо тебе звинувачує жертва [280, с. 28].

Однією з причин надання права кримінального переслідування потерпілому є прагнення законодавця повернути потерпілому його природне право бути повноцінним учасником конфлікту, викликаного кримінальним правопорушенням, що надасть змогу сформувати нову модель кримінальної юстиції, яка буде спрямована як на застосування покарання щодо винуватця, так й на відновлення прав потерпілого способом найбільш прийнятним для нього [280, с. 27]. Актуальність цього питання збільшується у зв'язку з тим, що в суспільних відносинах йде зміцнення приватних аспектів не лише в економічній та соціальній сфері, але й у правовій, що дозволяє говорити про необхідність правового закріплення надання особі, яка постраждала від злочину, права власноруч визначати необхідність втручання держави в його особисте життя для захисту здоров'я, честі та гідності, а також відновлення порушених прав і законних інтересів [245, с. 120].

Ще за часів існування СРСР А.Я. Вишинський підкреслював: існування інституту приватного обвинувачення в радянському кримінальному процесі не

суперечить його соціалістичній сутності, будучи однією з гарантій прав особистості в радянській державі [37, с. 142]. К.Ф. Гуценко зазначав: необхідність існування інституту приватного обвинувачення диктується об'єктивними причинами та, підтримуючи обвинувачення, потерпілий допомагає судовим органам укріпляти правопорядок. У зв'язку з цим форма приватного обвинувачення заслуговує на збереження в кримінальному процесі [54, с. 128].

На шляху євроінтеграції України першочергове значення повинно відводиться покращенню правового статусу людини та громадянина в усіх сферах життєдіяльності та кримінального процесу зокрема. З цього приводу інститут приватного обвинувачення є правовим інститутом, збереження та розвиток якого в умовах демократизації всіх сфер суспільного життя набуває особливої актуальності.

Для визначення поняття та сутності реалізації потерпілим функції обвинувачення вважаємо доцільним проаналізувати позиції вітчизняних та іноземних науковців з цього питання.

Так, О.Б. Мізуліна підкреслює, що обвинувачення – це діяльність, яка здійснюється визначеними у законі особами із обґрунтування перед судом винності підсудного [135, с. 4]. Д.С. Карєв стверджує, що функція обвинувачення – це обвинувальна діяльність, яка направлена на підтримання обвинувачення в суді [94, с. 25]. І.А. Пікалов визначає обвинувачення як напрямок кримінально процесуальної діяльності з викриття особи, яка винна у вчиненні злочину, а також підтримання висунутого обвинувачення в суді [162, с. 14]. Ю.П. Янович визначає функцію обвинувачення як діяльність суб'єктів кримінального процесу, яка направлена на викриття особи у вчиненні злочину, встановлення її провини, а також обставин, що обтяжують відповідальність [290, с. 46]. А.К. Аверченко стверджує, що функція обвинувачення являє собою діяльність уповноважених органів та осіб, яка направлена на розкриття злочину, доказування винності певної особи, яка його вчинила, для прийняття правильного рішення у кримінальній справі [1, с. 18]. М.А. Громов, В.А. Пономаренков та Ю.В. Франціфоров вважають, що функція обвинувачення – це діяльність

уповноважених органів та осіб, яка направлена на розкриття злочину, доказування винності особи, що його вчинила, для забезпечення правильного вирішення судом питання про його відповідальність [50, с. 17].

Іншої позиції щодо визначення обвинувачення дотримувався П.М. Давидов, який окреслював обвинувачення як доведене, закріплене в процесуальному документі, направлене на реалізацію кримінальної відповідальності твердження про вчинення злочину вказаною особою [56, с. 29]. А.М. Ларін також зазначав, що обвинувачення являє собою формулювання, обґрунтування та відстоювання слідчим та прокурором висновку про вчинення окремою особою злочину [118, с. 67]. Так, російський процесуаліст М.П. Бобильов вважав, що обвинувачення – це направлене на реалізацію кримінальної відповідальності твердження про вчинення відповідною особою злочину, висунуте в порядку, встановленому кримінально-процесуальним законом, яке міститься в процесуальному акті органа дізнання, досудового слідства, прокурора або в скарзі приватного обвинувача [19, с. 14]. М.А. Чельцов-Бебутов під обвинуваченням вважав діяльність з формулювання обвинувальної тези відповідно до норм кримінального кодексу, яка відповідає складу злочину та нормам кримінально-процесуального законодавства [264, с. 45]. Ідентичної позиції дотримувався Ф.Н. Фаткуллін, який підкреслював, що обвинувачення – це сукупність встановлених у кримінальній справі суспільно небезпечних та протиправних фактів, які становлять сутність того конкретного складу злочину, за який особа несе кримінальну відповідальність, а також ставлення зазначених фактів в провину обвинуваченому [250, с. 12].

Серед вітчизняних науковців також немає єдності щодо визначення функції обвинувачення реалізованої суб'єктами обвинувачення та потерпілим зокрема. Вітчизняний процесуаліст І.В. Рогатюк під обвинуваченням розуміє самостійну кримінально-процесуальну функцію, сутність якої становить регламентоване законом спрямування діяльності суб'єктів обвинувачення (слідчого, прокурора, потерпілого та цивільного позивача, їх представників), що здійснюється шляхом формування та реалізації обвинувачення щодо конкретної особи, яка вчинила

злочин, і полягає у формулюванні та пред'явленні обвинувачення, застосування до неї заходів процесуального примусу, у тому числі запобіжних заходів, збирання доказів винуватості цієї особи і обґрунтування кримінальної відповідальності обвинуваченого перед судом [198, с. 14]. Цю позицію поділяє Н.І. Щегель та зазначає, що обвинуваченням є діяльність із формулювання та відображення сутності обвинувачення у процесуальних документах та як напрямок звинувачувальної діяльності, пов'язаної з викриттям обвинуваченого (в суді – підсудного) у злочині, що інкримінується [282, с. 76]. Іншої думки дотримується вітчизняний науковець О.О. Чепурний, який визначає обвинувачення як твердження про скоєння певною особою злочину, висунуте у встановленому порядку [265, с. 60].

Аналізуючи вищенаведені позиції науковців стосовно визначення обвинувачення у кримінальному процесі, слід підкреслити, що практично всі визначення за своєю юридичною природою можна поділити на дві групи. До першої групи, на наш погляд, слід віднести визначення обвинувачення як обвинувальної тези, тобто формулювання його у відповідних процесуальних документах. До другої групи – позиції, що окреслюють обвинувачення саме як процесуальну діяльність відповідних уповноважених суб'єктів з викриття винної особи. Саме такої позиції дотримується П.С. Елькінд, яка відзначає, що в літературі зустрічаються різні тлумачення поняття обвинувачення, з одного боку обвинувачення є процесуальною діяльністю уповноважених на то органів та осіб, яка направлена на викриття обвинуваченого у вчиненні злочину. З іншого, це твердження щодо винності особи у вчиненому злочині, тобто зміст інкримінованих обвинуваченому обставин. Як зазначає авторка, ці різні тлумачення є єдиним цілим одного загального поняття – обвинувачення [285, с. 61]. Позиція щодо відображення обвинувачення з процесуального та матеріально-правового змісту підтримується достатньо великим колом вчених. Так, М.М. Полянський наділяє обвинувачення матеріальним та процесуальним змістом, окреслюючи поняття обвинувачення не лише як окрему діяльність, а й як вимогу, яка безпосередньо направлена до обвинуваченого [182, с. 82]. В.С. Зеленецький

дотримується аналогічної точки зору та наголошує, що обвинувачення в матеріально-правовому розумінні з моменту виникнення відображається у відповідних процесуальних документах, але за відсутності діяльності обвинувачення є статичним в матеріально-правовому аспекті та може здійснюватися в процесуальному змісті [84, с. 51].

Погляди науковців, що визначають зміст поняття «обвинувачення» знайшли своє відображення у законодавчих актах багатьох країн. Так, п. 22 ст. 5 КПК РФ встановлює, що обвинувачення – це твердження про здійснення певною особою діяння, яке заборонене кримінальним законом, висунуте в порядку встановленому діючим кодексом [238]. Законодавець Республіки Білорусь пропонує більш розширене поняття обвинувачення. П. 17 ст. 6 КПК РБ визначає обвинувачення, як твердження про здійснення відповідною особою конкретного суспільно небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом, яке здійснене у порядку, встановленому чинним Кодексом, а також процесуальна діяльність, яка здійснюється стороною обвинувачення [234]. Законодавець Республіки Казахстан у п. 13 ст. 7 КПК Республіки Казахстан (далі – КПК РК) закріпив позицію, що кримінальне переслідування (обвинувачення) – це процесуальна діяльність, яка здійснюється стороною обвинувачення для встановлення діяння, яке заборонено кримінальним законом, а також особи, яка його вчинила, винуватість останньої у скоєнні злочину, а також для забезпечення застосування до такої особи покарання або інших заходів кримінально-правового впливу [235].

У змісті КПК від 1960 р., законодавцем не визначався термін «обвинувачення». Натомість, у п. 9 ст. 32 вказаного КПК, окреслювався інший споріднений термін - «обвинувач», тобто прокурор, що підтримує в суді державне обвинувачення і потерпілий у справах, передбачених ч. 1 ст. 27 КПК та в інших випадках передбачених законом. Виходячи з цього терміну, вітчизняний законодавець у рамках КПК від 1960 р. визначав обвинувачення як діяльність представників сторони обвинувачення із підтримання обвинувачення під час судового розгляду кримінальної справи. На наш погляд, таке визначення обвинувачення було далеко не повним, враховуючи фундаментальність цієї

функції. Стосовно цього питання ми цілком згодні із позицією авторів проекту КПК № 1 [191]. Так, у п. 36 ст. 6 проекту КПК № 1 обвинувачення визначається як твердження уповноваженого згідно з цим Кодексом органу чи особи про вчинення певною особою злочину, пред'явлене у встановленому цим Кодексом порядку. Також п. 8 ст. 6 цього проекту вказані автори закріплюють термін «державне обвинувачення», під яким визначають процесуальну і публічну діяльність прокурора у доведенні перед судом обвинувачення для забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин.

Законодавець прислухався до позиції поважних вітчизняних науковців та в чинному КПК закріпив аналогічну позицію щодо визначення функції обвинувачення. Зокрема в п. 13 ст. 3 КПК України зазначено, що обвинувачення – це твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому цим Кодексом. Також пунктом 3 цієї ж статті зазначається таке: державне обвинувачення – процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Враховуючи ці визначення, стає зрозумілим, що автори проекту КПК № 1 та законодавець у змісті чинного КПК України окреслюють обвинувачення як із матеріально-правової сторони, так і з процесуальної. Цілком погоджуючись із поглядами вказаних науковців та законодавця стосовно визначення обвинувачення у двох аспектах, вважаємо за необхідне висловити свою точку зору на це питання. На наш погляд, окремо аналізуючи терміни «обвинувачення» та «державне обвинувачення» (ст. 3 КПК України) можна дійти висновку, що кожен з них лише частково відображає сутність обвинувачення та лише, органічно поєднавши вказані терміни, можна остаточно визначити процесуальну сутність функції обвинувачення. Ми вважаємо, що не варто розділяти сутність обвинувачення на окремі визначення, оскільки така позиція заважатиме чіткому зрозумінню сутності обвинувачення в кримінальному процесі. На нашу думку, доцільно визначити «обвинувачення» у вітчизняному КПК одночасно із

матеріально-правового та процесуального аспекту. Аналогічний підхід слід використовувати під час визначення поняття та сутності реалізації потерпілим функції обвинувачення.

Згідно із тлумачним словником, приватне обвинувачення визначається як форма кримінального переслідування у справах, які порушуються не інакше як за скаргою потерпілого (або його представника) і підлягають припиненню за примиренням потерпілого з обвинуваченим. Обвинувачення підтримується безпосередньо потерпілим, тобто є «приватним» [227]. Також, згідно із вищенаведеною концепцією реформування кримінальної юстиції України потерпілий як представник сторони обвинувачення реалізує право на кримінальне переслідування... Отже, визначення процесу реалізації різних форм обвинувачення та приватного обвинувачення зокрема, досить часто пов'язується із терміном «кримінальне переслідування». У науковій літературі окремими авторами терміни «обвинувачення» та «кримінальне переслідування» сприймаються як синоніми [25, с. 18]. Для якомога правильнішого формулювання поняття та змісту реалізації потерпілим обвинувачення необхідно з'ясувати взаємозв'язок вказаних категорій. Тут ми цілком солідарні з Л.О. Василенко, яка стверджувала, що певні складності під час з'ясування сутності обвинувачення викликає питання щодо співвідношення понять «обвинувачення» та «кримінальне переслідування», вирішення якого дозволить остаточно сформулювати сутність поняття «обвинувачення» [26, с. 27].

О.О. Чепурний зазначає, що кримінальне переслідування є процесуальною діяльністю, яка здійснюється органом дізнання, дізнавачем, слідчим, прокурором, приватним обвинувачем (потерпілим), цивільним позивачем і їх представниками для встановлення факту і обставин вчинення суспільно небезпечного діяння, яке передбачене кримінальним законом, і особи, що його вчинила, а також для забезпечення застосування до такої особи покарання або інших заходів кримінальної відповідальності або примусових заходів медичного чи виховного характеру [265, с. 52]. Н.І. Щегель пропонує визначати кримінальне переслідування як регламентовану кримінально-процесуальним законом

діяльність спеціально уповноважених органів держави (дізнавача, начальника органу дізнання, слідчого, начальника слідчого відділу, прокурора, його заступників і помічників) у межах їх компетенції, а також потерпілих, цивільних позивачів їх представників, яка спрямована на забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за вчинений злочин шляхом порушення кримінальної справи, затримання особи, що вчинила злочин, застосування заходів кримінально-процесуального примусу, формулювання обвинувачення, обґрунтування їх кримінальної відповідальності та підтримки державного обвинувачення для застосування кримінального покарання [282, с. 63]. А.П. Лобанов стверджує, що функція кримінального переслідування являє собою діяльність дізнавача, слідчого, прокурора, яка виражається в збиранні фактичних доказів вчинення злочину підозрюваним, обвинуваченим. При цьому зазначеними посадовими особами встановлюються обставини, які обтяжують або пом'якшують відповідальність, застосовуються заходи процесуального примусу, а прокурором, також підтримується обвинувачення в суді [121, с. 15].

Серед науковців поширеною є позиція, що саме функція кримінального переслідування є базовою для кримінального процесу, а обвинувачення є лише складовою цієї функції. Такої точки зору, окрім вищезазначених вчених, дотримується Н.Ю. Букша [23, с. 14], З.З. Зінаттулін [89, с. 93], А.М. Ларін [117, с. 38], З.Д. Єнікеєв [68, с. 29], С.І. Вікторський [33, с. 201], М.О. Ворончихін [36, с. 17], А.Г. Халіулін [256, с. 8], Н.І. Щегель [282, с. 28], І.В. Рогатюк [198, с. 31] та ін. При цьому під час реалізації кримінального переслідування кожен науковець відводить обвинуваченню своє специфічне місце.

Так, Л.М. Володіна вважає, що обвинувачення є лише тією частиною кримінального переслідування, яка направлена на формулювання обвинувачення, пред'явлення обвинувачення, підтримання державного (приватного) обвинувачення [34, с. 48]. Ю.І. Великосельський стверджує, що процесуальна діяльність під час досудового розслідування, яка направлена на викриття підозрюваного (обвинуваченого) у вчиненні злочину, має назву «кримінальне переслідування», а відповідно в суді - «обвинувачення» [32, с. 11]. Аналогічної

точки зору дотримується О.О. Картохіна [96, с. 18]. Б.А. Галкін зазначав, що кримінальне переслідування під час судового розгляду кримінальної справи трансформується в обвинувальну діяльність прокурора, таким чином функція кримінального переслідування реалізується на досудовому розслідуванні справи, а обвинувачення – в суді [38, с. 33]. В.Г. Ульянов зауважував, що обвинувачення, у рамках кримінального переслідування, являє собою формулювання обвинувальної тези під час досудового розслідування справи та подальше підтримання цієї обвинувальної тези у суді [246, с. 58]. Цю точку зору підтримує Т.П. Сапронова – обвинувачення містить сформульований під час досудового розслідування висновок (твердження) про винність конкретної особи, а також процесуальну діяльність сторони обвинувачення в суді, під час якого перевіряється законність та обґрунтованість обвинувачення, висунутого щодо конкретної особи [206, с. 90].

Підсумовуючи вищенаведене, необхідно зазначити, що тенденція стосовно визначення обвинувачення лише із матеріально-правового змісту, а окреслення його процесуального змісту як кримінальне переслідування, набула поширення не лише серед науковців, але й законодавців багатьох країн. Однак намагання розділити за вказаними критеріями обвинувачення та кримінальне переслідування породжує багато недоліків, які до теперішнього часу містяться в окремих КПК країн-сусідів. У рамках цього розділу дисертації вважаємо доцільним дослідити зазначені питання.

Згідно з п. 22 ст. 5 КПК РФ обвинувачення – це твердження про здійснення певною особою діяння, забороненого кримінальним законом, висунуте в порядку, встановленому КПК. Далі законодавець Російської Федерації у п. 55 ст. 5 КПК РФ зазначає, що кримінальне переслідування – це процесуальна діяльність, що здійснюється стороною обвинувачення для викриття підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину. На перший погляд, позиція російського законодавця не викликає нарікань, однак детальний аналіз статті 5 КПК РФ виявляє недоліки.

Так, у п. 45 ст. 5 КПК РФ зазначено, що сторони провадження на основі змагальності здійснюють функцію обвинувачення (кримінального переслідування) та захисту від обвинувачення. Цей пункт КПК РФ взагалі сплутує будь-які намагання конкретизувати та визначити окрему роль обвинувачення та кримінального переслідування.

Перш за все, російський у цьому пункті КПК ототожнює ці поняття, визначивши їх як складові поняття законодавець однієї функції. По-друге, наголошує, що функція захисту виникає як протидія обвинуваченню. Внаслідок буквального тлумачення цієї норми виходить, що функція захисту реалізується лише проти твердження про здійснення певною особою діяння забороненого кримінальним законом, висунутого у встановленому законом порядку. Тобто, відповідно до позиції КПК РФ функція захисту виникає від моменту пред'явлення певній особі обвинувачення. Таким чином, обґрунтованим є висновок, що функція захисту не протидіє процесуальній діяльності, яка здійснюється стороною обвинувачення для викриття підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину (кримінальне переслідування). Наведений нами висновок є цілком логічним в результаті аналізу ст. 5 КПК РФ, однак це суперечить змісту інших статей КПК РФ. Зокрема в ст. 46 КПК РФ «Підозрюваний» зазначається, що підозрюваний, відповідно до своїх прав володіє цілком законними підставами захищатись у процесуальному порядку ще до виникнення матеріально-правових підстав пред'явлення обвинувачення. Це положення підтримується ст. 49 «Захисник», де вказується, що захисник бере участь у кримінальній справі з моменту порушення кримінальної справи стосовно конкретної особи (п.3(2) ст. 49), з моменту фактичного затримання особи підозрюваної у вчиненні злочину (п.3(з) ст. 49), з моменту вручення повідомлення про підозру у вчиненні злочину, у встановленому законом порядку (п.3(3.1) ст. 49).

Отже, намагання російського законодавця відокремити обвинувачення від кримінального переслідування практично не дало бажаного результату та подальший аналіз КПК довів це. У підсумку, положеннями КПК РФ лише підтверджується єдність кримінального переслідування та обвинувачення. Однак

цей висновок не повинен виникати внаслідок аналізу наявних недоліків кримінально-процесуального закону, оскільки закон не є збірником наукових праць, де відбувається полеміка з багатьох питань. На наш погляд, російський законодавець повинен був більш виважено підходити до вирішення цього питання та не створювати додаткові «білі плями» в законі.

Російський КПК не єдиний нормативний документ, який містить подібні недоліки. Дослідження положень КПК РБ також підтверджує наявність непослідовного підходу з боку законодавця щодо вирішення сутності кримінального переслідування та обвинувачення.

Так, у п. 17 ст. 6 КПК РБ зазначено таке: обвинувачення – це твердження про скоєння певною особою суспільно-небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом, а також процесуальна діяльність, яка здійснюється стороною обвинувачення. У п. 40 цієї ж статті надається перелік осіб, які належать до сторони обвинувачення – державний обвинувач (прокурор (п.3 ст. 6)), а також потерпілий (приватний обвинувач), цивільний позивач та їх представники. Далі у п. 48 ст. 6 закріплено визначення кримінального переслідування. Його білоруський законодавець визначає як процесуальну діяльність, яка реалізується органом дізнання, дізнавачем, слідчим, прокурором, приватним обвинувачем для встановлення факту та обставин вчинення суспільно-небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом, а також особи, яка його скоїла, для забезпечення застосування до такої особи покарання або інших заходів кримінальної відповідальності або примусових заходів безпеки та лікування. П. 22 ст. 6 законодавець Республіки Білорусь окреслив перелік суб'єктів кримінального переслідування – орган дізнання (дізнавач), слідчий, прокурор. Подальше дослідження та аналіз норм КПК РБ доводять нежиттєздатність цієї структури. Твердження про винність особи (обвинувачення), як нами зазначалось раніше, знаходить своє відображення під час винесення постанови про притягнення в якості обвинуваченого (ст. 240 КПК РБ). При цьому у ч. 1 с. 240 КПК РБ зазначено, що за наявності достатніх доказів як підстав для пред'явлення особі обвинувачення у вчиненні злочину слідчий, дізнавач виносять

мотивовану постанову про притягнення її в якості обвинуваченого. Отже особи, які за положеннями п. 22 ст. 6 КПК РБ належать до суб'єктів кримінального переслідування, при цьому здійснюють й обвинувачення. Інший учасник кримінального процесу – потерпілий (приватний обвинувач), який згідно з п. 39 ст. 6 КПК РБ володіє правами щодо реалізації виключно обвинувачення, в пункті 48 цієї ж статті є суб'єктом здійснення кримінального переслідування. Намагаючись відокремити між собою обвинувачення та кримінальне переслідування, законодавець Білорусії створив такі процесуальні умови їх реалізації, які навпаки свідчать про їх єдність.

Автори проекту українського КПК № 1 у п. 26 ст. 6 закріпили визначення, що кримінальне переслідування є процесуальною діяльністю, яка здійснюється прокурором, а у випадках, передбачених цим Кодексом – і потерпілим, його законним представником чи представником для викриття, засудження та покарання осіб, винних у вчиненні злочину. При цьому автори КПК наділяють обвинувачення лише матеріально-правовим змістом та зазначають, що воно являє собою твердження уповноваженого згідно з цим Кодексом органу чи особи про вчинення певною особою злочину, пред'явлене у встановленому цим Кодексом порядку (п. 36 ст. 6). Однак у п. 48 ст. 6 автори проекту КПК закріпили визначення сторін кримінального провадження. До сторони обвинувачення науковці віднесли прокурора, потерпілого та його представника, а також цивільного позивача та його представника. Таким чином прокурор, потерпілий та його законний представник у межах статусу обвинувачів реалізують не лише матеріально-правовий зміст обвинувачення, а й діяльність з кримінального переслідування.

Вищенаведені приклади розмежування між собою кримінального переслідування та обвинувачення, а відповідно наповнення кожного з них певним змістом не призводить до бажаних позитивних результатів, а лише породжує додаткові питання. Для визначення поняття та сутності приватного обвинувачення, яке реалізується потерпілим, на наш погляд, слід погодитись з позицією вчених-процесуалістів, які ототожнювали кримінальне переслідування з

обвинуваченням. Так, В.І. Радченко, зазначає, що кримінальне переслідування являє собою найважливішу кримінальну процесуальну функцію – функцію обвинувачення [195, с. 81]. Ф.М. Ягофаров співвідносить поняття кримінальне переслідування та обвинувачення як рівнозначні [288, с. 11]. Це положення підтримують А.В.Смирнов та К.Б. Каліновський, які вказують на те, що в змагальному процесі здійснення кримінального переслідування є нічим інакшим, як реалізацією функції обвинувачення [210, с. 107]. Таким чином, не існує будь-яких правових перешкод для використання в кримінальному процесі визначень «кримінальне переслідування» та «обвинувачення» як ідентичних. З погляду на це, зазначене правило також стосується й сфери приватного обвинувачення.

Отже можна зробити висновок, що зміст реалізованої потерпілим обвинувальної функції складається з формування, формулювання та висування потерпілим, у передбаченому законом порядку, твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, а також процесуальної діяльності потерпілого, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення для відновлення своїх порушених прав. Сутність реалізованої потерпілим функції обвинувачення (кримінального переслідування) полягає у здійсненні як матеріально-правового, так і процесуального аспекту цієї функції.

Відповідно до цього, можна окреслити основні особливості реалізації потерпілим функції обвинувачення (кримінального переслідування):

- 1) до участі потерпілого в межах кримінального провадження спонукає шкода, яка спричинена його особистим правам та інтересам внаслідок вчинення кримінального правопорушення;
- 2) під час реалізації функції кримінального переслідування (обвинувачення) потерпілий керується виключно особистими інтересами;
- 3) потерпілий є суб'єктом реалізації виключно приватного обвинувачення;
- 4) реалізація функції кримінального переслідування (обвинувачення) є правом потерпілого, а відповідно на нього законом покладається тягар обвинувачення;

- 5) під час реалізації обвинувальної функції потерпілий самостійно визначає обсяг її реалізації та засоби, які використовуватимуться при цьому;
- 6) потерпілий є основним обвинувачем у кримінальних провадженнях із приватною формою обвинувачення, а також із публічною формою обвинувачення у випадку відмови державного обвинувача від підтримання обвинувачення;
- 7) потерпілий не зобов'язаний відмовлятися від подальшої реалізації функції обвинувачення навіть у випадку її не підтвердження;
- 8) потерпілий на власний розсуд практично на будь-якій стадії кримінального провадження може відмовитися від подальшої реалізації функції кримінального переслідування (обвинувачення);
- 9) у випадку відмови потерпілого від обвинувачення він не зобов'язаний роз'яснювати суду та іншим учасникам провадження причину цього рішення;
- 10) потерпілий має право відмовитися від обвинувачення шляхом систематичного неприбуття до суду.

Висновки до розділу I

Безпосередньо реалізована потерпілим приватна форма обвинувачення є найстарішою формою обвинувачення, яка бере свій початок ще з прадавніх часів. У подальших періодах розвитку та становлення суспільного ладу та держави приватна форма обвинувачення поступово втрачала свої позиції, поступаючись публічному обвинуваченню як основному виду кримінального переслідування осіб, які вчинили злочинні дії. З розвитком державності та становлення демократії побудова суспільних відносин відбувалась на основі принципу гуманізації, який упроваджувався у всі сфери суспільного життя, зокрема і систему кримінального судочинства. Це обумовило перегляд існуючих положень щодо місця приватної особи під час вирішення кримінальних конфліктів. Зазначене положення стосувалось як процесуального статусу потерпілого, так і його прав як суб'єкта обвинувачення в кримінальному процесі. В умовах реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів в Україні цьому питанню

відведено окреме місце, що обумовлюватиме подальший розвиток та становлення у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві правового статусу потерпілого як суб'єкта реалізації функції обвинувачення.

Потерпілий є суб'єктом реалізації приватної форми функції обвинувачення (кримінального переслідування). У межах кримінального процесу потерпілий наділений відповідним процесуальним статусом, який визначає його як основного суб'єкта приватного обвинувачення. Реалізація функції обвинувачення не є процесуальним обов'язком потерпілого, а належить до переліку його прав. У зв'язку з цим потерпілий на власний розсуд визначає можливість розпочати процес кримінального переслідування особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, самостійно або за допомогою представника окреслює зміст та обсяг обвинувальної тези в кримінальному провадженні та за власним переконанням у будь-який момент може відмовитись від подальшої реалізації функції обвинувачення. Під час участі в кримінальному провадженні права потерпілого можна умовно поділити на такі групи: 1) право на участь у процесі формування, формулювання та висування обвинувальної тези та доказування її змісту; 2) право на забезпечення участі у кримінальному провадженні, інформування про його перебіг та ознайомлення з матеріалами кримінального провадження; 3) право на оскарження дій (бездіяльності), рішень посадових осіб, які провадять досудове розслідування та суду.

До групи суб'єктів (учасників) приватного обвинувачення також належать представники потерпілого, які відстоюють права та інтереси останнього та під час своєї діяльності користуються процесуальними правами потерпілого. Ця обставина дозволяє визначити представників потерпілого як субсидіарних обвинувачів.

Передбачене законодавством право потерпілого щодо реалізації у межах кримінального процесу функції обвинувачення (кримінального переслідування) зумовлює здійснення як матеріально-правового, так й процесуального аспекту цієї функції. Отже, обвинувальна діяльність потерпілого полягає у формуванні, формулюванні та висуванні ним, у передбаченому законом порядку, твердження

про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, а також процесуальної діяльності потерпілого стосовно доведення перед судом обвинувачення для відновлення своїх порушених прав.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОТЕРПІЛИМ ФУНКЦІЇ ОБВИНУВАННЯ

2.1. Реалізація потерпілим функції обвинувачення в кримінальних провадженнях у формі приватного обвинувачення

Відповідно до ст. 477 КПК України кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення є провадження, яке може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо відповідного переліку кримінальних правопорушень, який наводиться далі за змістом статті.

Перш за все, подібне визначення приватного обвинувачення, на нашу думку, не зовсім відповідає загально визначеній конструкції приватного обвинувачення, яка існує в теорії кримінального процесу, оскільки у провадженнях із приватною формою обвинувачення позиція потерпілого (приватного обвинувача) є у більшості випадків єдиною та основною під час реалізації функції обвинувачення. Потерпілий особисто або за допомогою представника збирає докази у справі, визначає обсяг необхідної доказової інформації, формує зміст обвинувачення. При цьому держава практично не втручається в цей процес, надаючи можливість потерпілому самостійно здійснювати кримінальне переслідування особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Конструкція приватного обвинувачення, яка запропонована законодавцем у редакції ст. 477 чинного КПК, фактично позбавляє потерпілого можливості самостійно реалізувати функції обвинувачення, перекладаючи це право на державні органи. У такому випадку постраждала від злочину особа виступає лише як ініціатор провадження, який на подальших стадіях кримінального провадження втрачає позицію основного обвинувача, поступаючись цим статусом представникам правоохоронних органів. Зазначеним положенням законодавець фактично заперечив існування у вітчизняному кримінальному процесі загальновизнаної конструкції приватного обвинувачення, навівши свою позицію

щодо цього питання. На нашу думку, такий крок законодавця є не зовсім обґрунтованим, оскільки запропонована конструкція приватного обвинувачення являє собою іншу форму обвинувачення, яка неодноразово досліджувалась вітчизняними та іноземними науковцями – приватно-публічну.

Стосовно визначення виду кримінального переслідування за конкретним злочинним діянням А.О. Старовойтов зазначав таке: якщо законодавець вбачає, що злочини, кримінальне переслідування в яких відбувається у приватному порядку, стають більш суспільно небезпечними, тобто збільшується їх кількість, то відповідно змінюється процедура кримінального переслідування винних осіб на публічну. Практично всі науковці визнають наведений критерій основним під час вирішення питання щодо належності того чи іншого злочину до категорії кримінальних проваджень із приватною формою обвинувачення [213, с. 33].

Статистика розгляду судами України кримінальних проваджень приватного обвинувачення протягом 2003 – 2012 рр. [216], свідчить, що кількість злочинів, які переслідуються у приватному порядку, не суттєво змінювалась протягом вказаного терміну, а отже зміна приватного обвинувачення на приватно-публічне, яке відбулось в рамках вітчизняного КПК, виглядає не доречним.

Специфікою кримінальних проваджень із приватно-публічною формою обвинувачення є те, що вони розпочинаються за ініціативи постраждалої особи після подачі відповідної заяви. При цьому держава не втручається в особисті справи потерпілого, дозволяючи йому самостійно вирішувати питання щодо початку процесу кримінального провадження. Надалі приватна ініціатива поступається місцем публічному обвинуваченню і справа розглядається на загальних підставах. Така процедура відбувається з огляду на те, що враховуючи специфіку зазначених кримінальних правопорушень та ймовірні ускладнення, які можуть виникнути в потерпілого під час реалізації обвинувачення, держава з моменту подання відповідної заяви здійснює допомогу останньому та переймає ініціативу у реалізації обвинувачення від потерпілого, трансформуючи її в публічне обвинувачення. Таким чином, початкова стадія провадження із приватно-публічною формою обвинувачення має схожість із провадженнями

приватного обвинувачення, однак з моменту відкриття провадження приватно-публічного обвинувачення, остання набуває статусу публічного обвинувачення з відповідними наслідками. Така «подвійність» зазначеної категорії кримінальних проваджень робить її дуже специфічною, оскільки приватно-публічне обвинувачення містить в собі як приватний, так й публічний зміст. При цьому, як свідчить практика, доля приватного обвинувачення в структурі приватно-публічного обвинувачення є незначною у порівнянні з публічною складовою цього процесу.

Суттєвою та поки що єдиною відмінністю провадження із приватно-публічною формою обвинувачення від публічного обвинувачення є «приватна ініціатива». Після надання потерпілим відповідної заяви до правоохоронних органів щодо вчиненого кримінального правопорушення його участь, як вже зазначалось, у процесі кримінального переслідування (обвинувачення) є аналогічною до процесуального статусу потерпілого у провадженнях із публічною формою обвинувачення. За таких умов визначати провадження у формі приватного обвинувачення, які за своїм змістом належать до приватно-публічного обвинувачення, є помилковим. Таким чином, законодавцем у змісті чинного КПК інститут приватного обвинувачення, у такому вигляді, в якому він існував у КПК від 1960 року, фактично ліквідований. Враховуючи це, в КПК України замість трьох загально визнаних форм обвинувачення, закріплено лише дві (приватно-публічне та публічне обвинувачення). З цього приводу слушною є позиція Н.Б. Федорчука, який зазначав, що в країнах прецедентної системи права традиційний підхід до розуміння публічного інтересу, зокрема, де є абсолютне домінування публічного – давно неактуальний.

Умовна лінія, яку проводять між публічним та приватним інтересами у кримінальному судочинстві, суттєво змістилася на користь приватного та за рахунок публічного, оскільки важливо, щоб між ними був розумний баланс, а не радикальне прийняття одного і заперечення (як шкідливого) іншого [252, с. 62].

Отже, не заперечуючи доцільність існування у вітчизняному кримінальному процесі приватно-публічної форми обвинувачення, ми не погоджуємось із

думкою окремих авторів щодо повного ототожнення цієї форми обвинувачення із приватною формою. На нашу думку, в рамках вітчизняного кримінального процесу мають право на відокремлене існування кожна із зазначених форм обвинувачення. Однак в умовах їх об'єднання окремого розгляду потребує кожна з них.

Перш за все, в межах цього питання вважаємо за необхідне дослідити окремі аспекти існування приватно-публічної форми обвинувачення у вітчизняному кримінальному процесі. Із прийняттям у 2012 р. нового КПК України відповідні зміни були внесені й у процесуальний порядок реалізації цієї форми обвинувачення. Беззаперечно позитивним фактором у цьому є окреслення приводу, за якого розпочинається процес у провадженнях із приватно-публічною формою обвинувачення. Згідно зі змістом ч. 1 ст. 477 чинного КПК цим приводом є заява потерпілого. Слід нагадати, що у ч. 2 ст. 27 КПК від 1960 р. приводом до порушення справи у формі приватно-публічного обвинувачення була скарга. Використання скарги у цьому випадку викликало достатньо питань. Наприклад, згідно з ч. 2 ст. 27 КПК від 1960 р. для порушення кримінальної справи постраждала внаслідок звалтування особа повинна була скласти та надати до органів внутрішніх справ відповідну скаргу. При цьому скарга в цьому випадку була єдиним приводом для порушення кримінальної справи. Нормами КПК від 1960 року встановлювались відповідні процесуальні вимоги до складання скарги. Згідно із буквальною тлумаченням закону ці вимоги були єдиними як для порушення справ приватного обвинувачення, так і приватно-публічного обвинувачення (ч. 1 ст. 251 КПК).

Вітчизняними науковцями неодноразово зверталась увага на надто «суворі» процесуальні вимоги оформлення скарги, які є суттєвою перешкодою для постраждалих осіб під час їх звернення до правоохоронних органів та суду щодо захисту та відновлення своїх порушених прав. У випадку складання скарги щодо вчинення злочину, який належить до категорії справ приватно-публічного обвинувачення, встановлені законом вимоги ще більше ускладнювали ситуацію. Необхідно враховувати, що велика кількість злочинів вказаної категорії

вчиняється в умовах неочевидності, окрім того, психоемоційний стан постраждалої внаслідок зґвалтування особи не сприятиме останній у самостійному збиранні будь-яких доказів вчинення злочину. Отже, встановлені КПК від 1960 р. вимоги щодо кількісного та якісного відображення в скарзі необхідної процесуальної інформації були невиправданими та створювали суттєві перешкоди для відстоювання своїх порушених прав постраждалою від злочину особою. Разом з тим, виходячи із змісту норм КПК, скарга, яка складена з порушеннями вимог закону, не могла вважатись приводом для порушення кримінальної справи та відповідно до п. 7 ст. 6 та п. 1 ч. 2 ст. 251 КПК від 1960 р. виключала провадження за нею. На жаль, вказаний недолік, що містився у КПК від 1960 р., був не єдиним, що виникав під час початкового етапу провадження у справах приватно-публічного обвинувачення.

Так, нормами КПК від 1960 р. встановлювалось, що кримінальна справа щодо зґвалтування (ч. 1 ст. 152 КК) повинна порушуватись за наявності скарги постраждалої особи, водночас положенням гл. 8 КПК від 1960 р. зазначалось, що для правоохоронних органів скарга не є приводом для порушення кримінальної справи. Однак саме правоохоронні органи повинні були провадити досудове розслідування за вказаними злочинами (ст. 112 КПК від 1960 р.). За законом єдиним у процесуальному змісті органом, який розглядав скарги щодо порушення кримінальних справи, був суд, який згідно зі ст. 251 КПК від 1960 р. щодо отриманої скарги міг прийняти декілька рішень:

- залишав скаргу без розгляду, якщо вона не відповідала вимогам, зазначеним у частині першій цієї статті, та повертав особі, яка її подала;
- відмовляв у порушенні кримінальної справи за наявності до того підстав або надсилав її за належністю прокуророві;
- порушував кримінальну справу і призначав її до розгляду за наявності достатніх даних, які вказували на вчинення злочину передбаченого ч. 1 ст. 27 КПК від 1960 р.

Таким чином, до повноважень суду належали розгляд та провадження за скаргами щодо злочинів, передбачених ч. 1 ст. 27 КПК від 1960 р. У випадку

надходження до суду скарги у порядку ч. 2 ст. 27 КПК від 1960 р. останній враховуючи п. 2 ч. 2 ст. 251 КПК повинен був надіслати її за належністю прокуророві. І хоча В.В. Навроцька стверджувала, що в рамках КПК від 1960 р. справи, передбачені ч. 1 ст. 152 КК України повинні порушуватись саме судом [145, с. 2], ми категорично не згодні з такою позицією та вважаємо, що відповідно до ч. 1 ст. 27 КПК від 1960 р. суд порушував лише справи приватного обвинувачення. Прокурор, отримавши від суду скаргу постраждалої особи, міг порушити кримінальну справу та направити її для провадження дізнання чи досудового слідства, керуючись ч. 3 ст. 27 КПК від 1960 р. Прокурор міг обрати інший порядок розгляду скарги. Відповідно до ст. 97 та 227 КПК від 1960 р. прокурор міг надіслати її до органів внутрішніх справ з вказівкою щодо порушення кримінальної справи та провадження за нею у встановленому закон порядку. Лише після цієї процедури провадження у справі відбувалось на загальних підставах. Правоохоронні органи, які отримували від постраждалої особи скаргу у порядку приватно-публічного обвинувачення, повинні були діяти аналогічно судам та згідно з п. 3 ч. 2 ст. 97 КПК від 1960 р. – направляти скаргу до прокурора. Отже, саме такий процесуальний порядок провадження у кримінальних справах приватно-публічного обвинувачення передбачав зміст КПК від 1960 р. Таким чином, із прийняттям нового КПК України вищенаведені недоліки провадження у справах приватно-публічного обвинувачення були усунені. Законодавець, ми вважаємо, здійснив цілком правильний крок, визначивши саме заяву потерпілого приводом до початку проваджень із приватно-публічною формою обвинувачення замість скарги. Цей крок усунув можливе існування в змісті чинного КПК вищезгаданих недоліків, які існували в КПК від 1960 р.

Окремо в межах досліджуваного питання потребує визначення кількості кримінальних проваджень, які належать до категорій приватно-публічного та приватного обвинувачення.

Наприклад, законодавець РФ до справ приватно-публічного обвинувачення відносить злочини, справи за якими порушуються за 9-ти статтями КК РФ (ч. 3 ст.

20) [238]. КПК РБ передбачає 19 видів злочинів, які належать до справ приватно-публічного обвинувачення (ч. 4 ст. 26) [234]. Законодавець Республіки Казахстан відносить до справ приватно-публічного обвинувачення злочини, передбачені 21 статтею КК РК (ч. 1 ст. 34 КПК) [235]. Законодавець Республіки Молдова зафіксував 17 подібних статей Кримінального закону (ч. 1 ст. 276 КПК) [236]. Досить цікавою є позиція законодавця Киргизької Республіки, який у ч. 3 ст. 26 КПК зафіксував положення, що окрім злочинів, передбачених ч. 1 ст. 129 КК «Згвалтування» та ч. 1 ст. 130 КК «Насильницькі дії сексуального характеру» до справ приватно-публічного обвинувачення належать усі злочини невеликої тяжкості, тобто умисні злочини, максимальне покарання, за вчинення яких не перевищує двох років позбавлення волі, а також необережні злочини, максимальне покарання за які не перевищує п'яти років позбавлення волі (ст. 10 КК обережні злочини, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі понад п'ять років (ст. 11 КК Киргизстану) [233].

Серед держав СНД найменшу кількість справ, які належать до приватно-публічного обвинувачення містить КПК Республіки Узбекистан (далі – КПК РУ). Згідно зі ст. 325 КПК РУ до справ приватно-публічного обвинувачення належать: згвалтування без обтяжуючих обставин (ч. 1 ст. 118 КК РУ) та насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним шляхом (ч. 1 ст. 119 КК РУ) [237]. Слід нагадати, що у КПК від 1960 р. було визначено лише один злочин, провадження за яким відбувалось у приватно-публічному порядку, це злочинне діяння, передбачене ч. 1 ст. 152 КК України. Отже, у порівнянні із положеннями більшості Кримінально-процесуальних законів іноземних держав, КПК від 1960 р. демонстрував негативний приклад яскравого домінування принципу публічності. Таке становище звичайно не відповідало демократичним засадам розвитку суспільства та держави в цілому, а отже потребувало корегування.

Ідея збільшення ролі приватної ініціативи потерпілих як основного критерію, який визначає початок провадження у кримінальній справі не є новою. Цілком слушною у рамках цього питання є позиція С.В. Горлової, яка наголошувала, що держава надає громадянам право самостійно вирішувати

питання щодо злочинності або не злочинності діяння, тому що це є виключно суб'єктивною сферою та втручання держави в особі відповідних органів принесе шкоду ніж користь [45, с. 182]. Вказана шкода, перш за все, полягає в небезпеці високого рівня латентності категорії злочинів приватно-публічного обвинувачення.

Обвинувальна позиція потерпілого у справах приватно-публічного обвинувачення не повинна заперечуватись категоричною позицією держави, а навпаки всяко підтримуватись та стимулюватись. І.П. Корякін стверджував, що «правова свобода індивіда у прийнятті відповідного рішення є невід'ємною властивістю взагалі суб'єкта права». При цьому за всіма правопорушеннями, які кояться стосовно конкретної фізичної особи, провадження має здійснюватись лише за приватної ініціативи [108, с. 154]. Зазначену позицію підтримував В.С. Нерсесянц [149, с. 27]. Провідний вітчизняний науковець В.Т. Маляренко також зазначав, що в кримінальному процесі слід було б поширити дію принципу диспозитивності та віднести до категорії справ приватно-публічного обвинувачення деякі з кримінальних справ публічного обвинувачення [128].

Ідея збільшення кримінальних проваджень, які розпочинаються за приватної ініціативи також знайшла відображення в проектах КПК № 1, № 2 та в чинному КПК України. Автори проекту КПК № 1 у ч. 3 ст. 165 зафіксували 23 злочини, які мають бути віднесені до цієї категорії кримінальних проваджень [191]. Автори проекту КПК № 2 у ст. 470 передбачили 54 склади кримінальних правопорушень, кримінальні провадження за якими повинні розпочинатись відповідними державними органами виключно за заявами потерпілих [193]. У змісті чинного КПК України передбачено 63 подібних проваджень. Однак запропонована законодавцем кількість проваджень приватно-публічного обвинувачення, як вважаємо, не є оптимальною. І ми погоджуємося з думкою авторів КПК, що до її складу входять кримінальні правопорушення, які за своєю сутністю мають належати до інших форм реалізації функції обвинувачення. Наприклад, кримінальне провадження за злочинами, вчиненими за ознаками ст. 125 та ст.126 КК України, на наш погляд, має здійснюватись у «спрощеному

порядку» шляхом безпосереднього звернення постраждалої особи до суду за захистом своїх порушених прав (приватне обвинувачення). А ось, наприклад, кваліфіковані склади злочинів передбачених ст.ст. 185, 186, 189, 190, а також ч. 2 ст. 152 КК України мають належати виключно до сфери публічного обвинувачення, оскільки суспільна небезпека цих злочинних діянь є надто високою і початок провадження за ними повинен здійснюватись не лише за ініціативи потерпілого. Отже, запропонований у ст. 477 вітчизняного КПК перелік проваджень потребує перегляду. Своє бачення стосовно кількості проваджень приватно-публічного обвинувачення, що має бути зафіксований у змісті чинного КПК України, ми наведемо нижче.

Щодо визначення у вітчизняному кримінальному процесуальному законі кількості проваджень із приватною формою обвинувачення, слід зазначити, що в змісті КПК від 1960 р. перелік зазначених проваджень був дуже незначним. Відповідно до положення ч. 1 ст. 27 КПК від 1960 р. до проваджень із приватною формою обвинувачення належали справи про злочини, передбачені ст. 125, ч. 1 ст. 126 КК України, а також справи про злочини, передбачені статтею 356 КК України щодо дій, якими заподіяно шкоду правам та інтересам окремих громадян. Згодом цей перелік був доповнений справами про злочини, передбачені ст.ст. 219, 229, 231 - 232-2 КК України. Провадження з вказаної категорії кримінальних справ розпочиналось не інакше як за скаргою потерпілого, якому й належало в цьому випадку право підтримувати обвинувачення. У цих справах дізнання і досудове слідство не проводилось та ці справи підлягали закриттю, якщо потерпілий примириться із обвинуваченим, підсудним. При цьому слід підкреслити, що до набуття чинності КК України від 2001 р. перелік справ (проваджень) із приватною формою обвинувачення був іншим, до нього належали: навмисне легке тілесне ушкодження (ст. 106 КК), побой (ч.1 ст. 107 КК), наклеп (ч. 1 ст. 125 КК), образа (ст. 126 КК), самоправство (ст. 356 КК). У 2001 р. внаслідок декриміналізації наклепу та образи перелік кримінальних діянь (правопорушень), які належали до справ приватного обвинувачення був зменшений. Однак на відміну від чинного КПК у змісті КПК від 1960 р. приватне

обвинувачення існувало, хоча й перелік справ, які належали до цієї категорії був достатньо невеликим у порівнянні із положеннями кримінально-процесуальних законів окремих іноземних держав. Наприклад, положенням КПК РК передбачено десять злочинів, провадження за якими відбувається у формі приватного обвинувачення (ст. 33) [235]. Ч. 2, 3 ст. 26 КПК РБ до вказаної категорії кримінальних проваджень належать шістнадцять складів злочинів [234]. Кримінально-процесуальне законодавство Киргизії передбачає вісімнадцять подібних складів злочинів (ч. 2 ст. 26 КПК) [233]. Отже, приватне обвинувачення має бути відновлене в змісті вітчизняного КПК і кількість проваджень із приватною формою обвинувачення має бути збільшена у порівнянні зі змістом КПК від 1960 р.

Як і у випадку з приватно-публічним обвинуваченням у науковому середовищі існує позиція щодо збільшення проваджень із приватною формою обвинувачення. М.А. Чельцов відстоював цю позицію та стверджував, що кожен злочин невеликої тяжкості призводить до незначного порушення правопорядку в державі, враховуючи це, законодавець передає потерпілому право переслідувати винну особу або за власним бажанням відмовлятися від переслідування [263, с. 186]. Цю точку зору поділяє В.М. Юрчишин, який окреслив 162 склади злочинів, які за своїм кримінально-правовими ознаками можна було б віднести до проваджень із приватною формою обвинувачення [287, с. 45].

Ми цілком згодні з В.М. Юрчишином, що збільшення справ приватного обвинувачення частково «розвантажить» правоохоронні органи, при цьому надаючи можливість зосередитись на розслідуванні більш тяжких злочинів. Отже, для визначення переліку кримінальних правопорушень, які мають належати до проваджень приватного та приватно-публічного обвинувачення цілком доречно скористатись положенням, яке міститься у ст. 477 чинного КПК України. При цьому перелік зазначених кримінальних правопорушень має бути ретельно диференційований. До приватного обвинувачення мають бути віднесені кримінальні правопорушення незначної тяжкості та окремі правопорушення середньої тяжкості. Однак збільшення проваджень приватного обвинувачення

повинно відбуватись в умовах суворої обережності, оскільки цей процес повинен мати лише позитивні наслідки для вітчизняного кримінального процесу і не призводити до негативних явищ, наприклад, збільшення показників латентної злочинності тощо. Цілком слушною з цього приводу виглядає позиція фахівців Головного юридичного управління Верховної Ради України, які висловилися щодо переліку проваджень приватного обвинувачення. Ця точка зору разом з іншими пропозиціями відображена в переліку зауважень до нового КПК, який датовано від 22.03.2012 та надано на розгляд народних депутатів під час прийняття КПК. У змісті одного із зауважень зазначалось, що «... викликає сумнів визначений перелік кримінальних правопорушень, які можуть розслідуватися виключно у формі приватного обвинувачення, зважаючи на характер та тяжкість деяких з них» [81]. Цілком погоджуючись з позицією фахівців Головного юридичного управління Верховної Ради України стосовно сумнівності окресленої законодавцем кількості кримінальних правопорушень, провадження за якими здійснюється у формі приватного обвинувачення, вважаємо, що зазначений перелік кримінальних правопорушень має бути переглянутий законодавцем. У рамках розгляду цього питання слушно зауважувала В.В. Навроцька, що значною характеристикою діянь, що належать до категорії приватного обвинувачення, є специфічність об'єкта посягання, характер охоронюваних благ. Тільки діяння, що посягають на приватні інтереси, які не зачіпають більшою мірою публічні інтереси, можуть переслідуватись у приватному порядку [144, с. 45]. В.В. Дорошков також слушно зауважує, що до матеріальних підстав визначення окремої категорії проваджень із приватною формою обвинувачення належать: 1) особлива природа злочинних діянь, які переслідуються у порядку приватного обвинувачення, що зачіпають не державні, а приватні інтереси громадян; 2) незначна суспільна небезпека окремих злочинів; 3) для встановлення складу злочинної дії має значення думка потерпілого; 4) можливість звільнення правопорушника від кримінальної відповідальності за вчинене для урегулювання конфлікту (примирення сторін) і з метою не

заподіяння ще більшої шкоди потерпілому фактом оприлюднення скоєного ніж безпосередньо злочином [62, с. 46].

У контексті цього питання також слід погодитись із Л.М. Лобойком, який зазначає, що принцип диспозитивності за жодних умов не може запроваджуватись у справах про злочини, які містяться в: розділі 1 «Злочини проти основ національної безпеки України»; розділі 7 «Злочини у сфері господарської діяльності»; розділі 8 «Злочини проти довкілля»; розділі 9 «Злочини проти громадської безпеки»; розділі 12 «Злочини проти громадського порядку та моральності»; розділі 13 «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення»; розділі 14 «Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації»; розділі 17 «Злочини у сфері службової діяльності»; розділі 18 «Злочини проти правосуддя»; розділі 19 «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)»; розділі 20 «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» [124, с. 121].

Отже, одним із кроків збільшення приватної ролі під час реалізації функції кримінального переслідування (обвинувачення) у вітчизняному кримінальному судочинстві має бути визначення кількості кримінальних правопорушень, провадження за якими розпочинаються виключно за ініціативи потерпілого. Під час цього процесу необхідно враховувати, що по-перше, за матеріально-правовою сутністю кримінальні правопорушення, які слід віднести до зазначеної категорії кримінальних проваджень негативно впливають більше на особисті права людини, ніж торкаються інтересів та безпеки держави та громадськості. По-друге, процес збільшення кількості кримінальних правопорушень, провадження за якими відбувається у формі приватного обвинувачення, має відбуватись на тлі існування дієвого механізму, що надає можливість потерпілому власноруч реалізовувати функцію обвинувачення у провадженнях із вказаною формою обвинувачення.

Отже, до проваджень із приватною формою обвинувачення слід віднести такі кримінальні правопорушення, зокрема передбачені ст. 125 (умисне легке тілесне ушкодження), ч. 1 ст. 126 (побої без обтяжуючих обставин), ч. 1 ст. 129 (погроза вбивством без обтяжуючих обставин), ст. 132 (розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби), ч. 1 ст. 133 (зараження венеричною хворобою без обтяжуючих обставин), ст. 145 (незаконне розголошення лікарської таємниці), ч.1 ст. 163 (порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції або іншої особистої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, без обтяжуючих обставин), ч. 1 ст. 168 (розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) без обтяжуючих обставин), ч. 1 ст. 180 (перешкоджання здійсненню релігійного обряду, без обтяжуючих обставин), ч. 1 ст. 182 (порушення недоторканності приватного життя, без обтяжуючих обставин), ч. 1 ст. 184 (порушення права на безоплатну медичну допомогу, без обтяжуючих обставин), ст. 356 (самоправство – щодо дій, якими заподіяно шкоду правам та інтересам окремих громадян або інтересам власника).

Відповідно до проваджень із приватно-публічною формою обвинувачення, на наш погляд, слід віднести кримінальні правопорушення, передбачені: ч. 1 ст. 122 (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження без обтяжуючих обставин), ч. 1 ст. 135 (залишення в небезпеці без обтяжуючих обставин), ч. 1 ст. 136 (ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, без обтяжуючих обставин), ч. 1 ст. 139 (ненадання допомоги хворому медичним працівником без обтяжуючих обставин), ч. 1 ст. 142 (незаконне проведення дослідів над людиною без обтяжуючих обставин), ч. 1 ст. 152 (згвалтування без обтяжуючих обставин), ч. 1 ст. 153 (насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом без обтяжуючих обставин), ст. 154 (примушування до вступу в статевий зв'язок), ч. 1 ст. 161 (порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії без обтяжуючих обставин), ч. 1 ст. 162 (порушення

недоторканності житла без обтяжуючих обставин), ч. 1 ст. 163 (порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції або іншої особистої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, без обтяжуючих обставин), ч. 1 ст. 164 (ухилення від сплати аліментів на утримання дітей без обтяжуючих обставин), ч. 1 ст. 165 (ухилення від сплати коштів на утримання непрацевдатних батьків без обтяжуючих обставин), ч. 1 ст. 168 (розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) без обтяжуючих обставин), ч.1 ст. 176 (порушення авторського права і суміжних прав), ч. 1 ст. 177 (порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію), ст. 180 (перешкоджання здійсненню релігійного обряду), ст. 182 (порушення недоторканності приватного життя), ст. 195 (погроза знищення майна), ст. 197 (порушення обов'язків щодо охорони майна), ч. 1 ст. 206 (протидія законній господарській діяльності без обтяжуючих обставин), ч. 1 ст. 229 (незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару), ч. 1 ст. 280 (примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків).

Як зазначалось у попередньому розділі дисертаційного дослідження, в структурі видів обвинувачення приватне обвинувачення є базисним, оскільки саме з цього виду обвинувачення розпочинався розвиток публічного обвинувачення. Домінування принципу диспозитивності дозволяло постраждалій особі особисто здійснювати кримінальне переслідування винуватої особи. Із розвитком судової системи можливість реалізації обвинувачення в суді сприймалась як кримінальний позов. Згідно з цим окреслювались права обвинувача, який володів правом диспозитивності під час підтримання обвинувачення, а також визначав можливість продовження процесу у справах приватного обвинувачення [97, с. 28]. У зв'язку з цим, доречними виглядають погляди таких науковців. На думку М.М. Полянського, обвинувачення в матеріальному змісті є «кримінальним позовом, тобто вимогою, на яку обвинувачений повинен дати відповідь» [183, с. 111]. Фойницький І.Я. з цього

приводу справедливо підкреслював, що поняттю позову в цивільному процесі відповідає поняття обвинувачення в кримінальному процесі [254, с. 3]. Розін М.М. також підтримував таку позицію та зазначав, що різниця між обвинуваченням та цивільним позовом позитивно-правова, а не принципова. Ця різниця зводиться до різних об'єктів суперечки у праві цивільному та кримінальному [199, с. 268]. Круглов І.В. наголошував, що позовна конструкція обвинувачення цілком доречна для характеристики приватного обвинувачення: скарга потерпілого, що подається до суду, являє собою приватний кримінальний позов. Потерпілий від злочину вимагає від суду захисту свого суб'єктивного права. Злочин вчинений проти нього породжує відносини у вигляді позовного провадження. Провадження у справах приватного обвинувачення демонструє принципову можливість та доцільність позовної форми захисту суб'єктивних прав від злочинних посягань [110, с. 32]. Аналогічної точки зору дотримується М.Б. Уліщенко, яка зазначає, що у справах приватного обвинувачення потерпілий самостійно реалізує функцію обвинувачення та самостійно розпоряджається подальшою долею цього обвинувачення, за цих умов позовна конструкція обвинувачення є доречною [245, с. 99]. Чельцов М.А. стосовно цього питання слушно зауважував, що приватне переслідування багато в чому зближується із цивільно-правовим провадженням... Всі інші види обвинувачення більш або менш рішуче від нього відхиляються [263, с. 196]. Отже, вказані дослідники визначали подібність приватного обвинувачення до цивільного позовного провадження, визначаючи справи приватного обвинувачення як «кримінальний позов» (*delicta privata*) [10, с. 142].

Однак ідея надання приватному обвинуваченню в межах кримінального процесу позовної конструкції не завжди знаходила підтримку серед вчених-процесуалістів. Биковська О.В. зазначала, що позовне провадження в рамках цивільного судочинства та провадження в кримінальних справах приватного обвинувачення регулюються різними галузями права, призначення яких не ідентичне [25, с. 25]. Зазначену точку зору поділяє А. Фон Резон [255, с. 127].

Погляди вказаних науковців звичайно заслуговують на увагу, однак ми дотримуємось такої позиції. Звичайно, що порядок реалізації процедури

приватного обвинувачення у кримінальному судочинстві та позовне провадження у цивільному судочинстві регулюється різними галузями права. Однак під час визначення приватного обвинувачення в кримінальному процесі у формі позовного провадження проводиться лише аналогія із цивільним процесом, де заява у порядку приватного обвинувачення лише частково порівнюється із цивільним позовом у порядку цивільного судочинства. У цьому випадку не можна твердити про повне ототожнення вказаних процесуальних документів, оскільки, повторимо, що регламентація кожного з них відбувається в рамках різних галузей права та виникає кожен з них за різних приводів, кримінально-правового або цивільно-правового. За таких обставин мова йде лише про уніфікацію форми складання цивільного позову у порядку цивільного процесуального законодавства із формою заяви приватного обвинувачення у порядку кримінального процесуального законодавства, а також порівняння та часткове ототожнення змісту заяви у порядку приватного обвинувачення із цивільним позовом з урахуванням положень галузі кримінального процесу.

Цивільний позов, на нашу думку, є оптимальною формою для окреслення сутності приватного обвинувачення в кримінальному судочинстві. По-перше, формулювання обвинувальної тези в заяві приватного обвинувачення або матеріальний її аспект є подібним до ідентичного аспекту цивільного позову. Виклад обставин, що становлять сутність приватного обвинувачення, відбувається аналогічно до відображення процесуально важливої інформації в цивільному позові. Такий підхід щодо формулювання заяви у порядку приватного обвинувачення суттєво спростить умови доступу потерпілих осіб до вітчизняного кримінального судочинства та виправить негативну ситуацію, яка склалась у судах України під час розгляду скарг приватного обвинувачення у порядку ст. 251 КПК України від 1960 р. Відповідно до інформації наданої Державною судовою адміністрацією України (далі – ДСА) стан розгляду місцевими судами скарг приватного обвинувачення у порядку ст. 27 КПК від 1960 р. за період з 2003 до 2012 р. виглядає таким чином. За цей період до судів Донецької області надійшло 10659 скарг потерпілих, з них відповідно до ч. 1 ст. 251 КПК від 1960 р. залишено

без розгляду та повернуто потерпілим 4122 скарги, що становить 38,7%. До судів Луганської області надійшло 4006 скарг, з них залишено без розгляду та повернуто потерпілим 1678 скарг, що становить 41,9%. До судів Запорізької області надійшло 3556 скарг, з них повернуто потерпілим 1561 скарга, що становить 43,9%. До судів Харківської області надійшло 3830 скарг, з них повернуто потерпілим 1979, що становить 51,7%. До судів Дніпропетровської області надійшло 8047 скарг, з них повернуто 4371, що становить 54,3%. До судів АР Крим надійшло 6043 скарги, з них повернуто 2834, що становить 46,9%. До судів Одеської області надійшло 2774 скарги, з них повернуто 968, що становить 34,9%. До судів Івано-Франківської області надійшло 3116 скарг, з них повернуто 771, що становить 24,7%. До судів Хмельницької області надійшло 5917 скарг, з них повернуто 1764, що становить 29,8%. До судів Львівської області надійшло 5597 скарг, з них повернуто 2121, що становить 37,9%. До судів Черкаської області надійшло 2420 скарг, з них повернуто 928, що становить 38,3%. До судів Київської області надійшло 4276 скарг, з них повернуто 1964, що складає 45,9%. До судів міста Києва надійшло 5707 скарг, з них повернуто 3721, що становить 65,2%. Загалом протягом 2003-2012 рр. місцевими судами України розглянуто 103145 скарг приватного обвинувачення у порядку ст. 27 КПК від 1960 року, з них відповідно до ч. 1 ст. 251 КПК від 1960 р. залишено без розгляду та повернуто потерпілим 42029 скарг, що становить 40,7% від загальної їх кількості [216]. Така незначна кількість скарг у порядку приватного обвинувачення, яка надійшла до місцевих судів України протягом 2003-2012 рр. та великий відсоток їх повернення потерпілим, на нашу думку, зумовлене вимогами, які встановлювались до змісту скарги приватного обвинувачення згідно з ч. 1 ст. 251 КПК від 1960 р. Відповідно до цієї процесуальної норми «скарга потерпілого повинна відповідати вимогам, які цим Кодексом встановлені щодо обвинувального висновку ...». Саме такі вимоги, що висувались законодавцем до скарги приватного обвинувачення, й створювали суттєві перешкоди щодо доступу потерпілих до системи кримінального судочинства. На наше переконання, зміст заяви у порядку приватного обвинувачення мав би бути викладений не як обвинувальний

висновок чого вимагає ч. 1 ст. 251 КПК від 1960 р. цивільний позов у порядку цивільного процесуального судочинства України.

Щодо сутності цивільного позову М.Й. Штефан зазначав: позов втілює в собі право заінтересованої особи на порушення цивільної справи в суді і судової діяльності на захист порушеного або оспорюваного права чи охоронюваного законом інтересу, державних і громадських інтересів. Сам позов у цивільному судочинстві – це вимога зацікавленої особи, яка спрямована до суду щодо здійснення правосуддя в цивільних справах на захист прав та інтересів, порушених чи оспорюваних іншою особою.

У теорії цивільного процесу позов розглядається по-різному: як єдине поняття для матеріального і процесуального права, тобто позов має дві сторони – матеріально-правову і процесуально-правову; тільки як інститут процесуального права; як юридична категорія, що властива самостійно матеріальному і процесуальному праву [279, с. 114]. За аналогією із цивільним процесом скарга приватного обвинувачення за своїм змістом найбільш наближена до позову про присудження (виконавчого позову), (*actionescum condemnations*). Оскільки саме вказана категорія цивільних позовів спрямовуються на поновлення порушеного права й усунення наслідків правопорушення (про стягнення позики, аліментів, відшкодування завданих збитків тощо). Позовами про присудження від суду вимагається поновлення становища, що існувало до порушення права, та припинення дій, які їх порушують: присудження відповідача до виконання обов'язку в натурі і стягнення з нього завданих збитків, передбачених законом або договором, штрафу, пені тощо.

Кожен позов складається із відповідних елементів, які визначають його внутрішні специфічні ознаки, містять інформацію про суб'єктивне право, що потребує судового захисту. До елементів позову належать предмет, підстава та зміст. Предмет позову – це частина позову, яка містить матеріально-правову вимогу позивача до відповідача [9, с. 92]. Предмет позову – це матеріально-правова вимога, заявлена позивачем в суд до відповідача щодо усунення допущеного відповідачем порушення суб'єктивного права позивача [29, с. 197].

Підстава позову – це частина позову, яка відображає обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги і докази, що стверджують позов. У цивільному процесі підстава позову поділяється за видом на активну або пасивну. Підстави позову, які стверджують, що спірне право належить позивачу, а на відповідача покладені певні обов'язки, складають активну підставу. Пасивну підставу позову становлять факти, з яких вбачається, що відповідач вчинив дії, спрямовані на заперечення права позивача або утвердження за собою права, яке йому не належить. Ці факти обґрунтовують необхідність подання позову та захисту прав чи інтересів позивача. Вони свідчать, що право позивача порушене... . [9, с. 93]. Враховуючи наведені підстави цивільного позову, зміст заяви у порядку приватного обвинувачення матиме виключно пасивну підставу.

Факти, що входять до підстав цивільного позову, традиційно поділяють на три групи:

- факти, які безпосередньо створюють право, тобто ті, що свідчать про наявність у позивача спірного матеріального права, за захистом якого він звертається до суду;

- факти пасивної та активної легітимації, що вказують на зв'язок позивача і відповідача зі спірними матеріально-правовими відносинами;

- факти приводу до позову, що є причиною звернення до суду (порушення суб'єктивного права позивача або втрата цим правом визначеності внаслідок цих дій відповідача) [29, с. 198].

Якщо позивач не у повному обсязі вказав зазначені факти, то суд має право запропонувати йому доповнити підстави позову, надати докази на підтвердження наявності або відсутності тих юридично значущих фактів, на які позивач не вказав через свою правову непоінформованість або з інших причин. У кінцевому результаті належне коло фактів, що входять до підстав позову, визначається нормою матеріального права, що підлягає застосуванню у справі [29, с. 198]. На відміну від цивільних позовів, які за способом процесуального захисту поділяються на позови про визнання, перетворювальні позови та позови про присудження. Заява у порядку приватного обвинувачення належатиме лише до

категорії позовів про присудження, оскільки позови про присудження – це позови, спрямовані на поновлення порушеного права, усунення наслідків правопорушення тощо.

Значення елементів заяви у порядку приватного обвинувачення полягає в тому, що вони визначатимуть подальші межі судового розгляду кримінального провадження. Оскільки розгляд проваджень у суді відбувається лише в межах пред'явленого обвинувачення (ст. 337 КПК). Враховуючи вищенаведене, встановлені у теорії цивільного процесу вимоги до цивільного позову є актуальними для складання заяви у порядку приватного обвинувачення у вітчизняному кримінальному судочинстві.

Відповідно до змісту ст. 119 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [260] цивільний позов подається до суду безпосередньо позивачем або його представником. На наш погляд, таке положення є актуальним і для визначення порядку провадження в кримінальних провадженнях приватного обвинувачення. З цього приводу окремої уваги потребує позиція Верховного Суду України (далі – ВСУ) стосовно встановленого порядку порушення кримінальних справ приватного обвинувачення, яка закріплена в змісті п. 25 постанови ВСУ «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів» від 02.07.2004 № 13 [187]. Відповідно до цієї норми «...необхідно суворо додержуватись вимог ч. 1 ст. 27 КПК від 1960 р. про те, що кримінальні справи про перелічені в ній злочини можуть бути порушені лише за наявності скарги (заяви) потерпілого або його законного представника». На наш погляд, така позиція ВСУ хоча й не відповідає положенню, яке було закріплено в КПК від 1960 р. та в чинному КПК, але є слушною. Вважаємо, що законодавець повинен прислухатись до позиції ВСУ та внести відповідне корегування в зміст чинного Кримінального процесуального закону України, закріпивши можливість подання заяви не лише потерпілим, а також його представником. Аналогічне положення, наприклад, міститься у КПК РФ (ч. 2 ст. 20) та КПК РБ (ч. 2 ст. 26). Таку ж позицію відстоює законодавець Німеччини. У ч. 3 § 77 КК Німеччини зазначається, «якщо особа, яка має право на подання заяви, недієздатна або

обмежено дієздатна, то заяву може подати її законний представник у приватних справах або той, кому доручено піклуватись про особу, яка має право на подання заяви» [241, с. 117]. Упровадження в чинний КПК України норми, яка надає можливість подання до суду заяви не лише потерпілим, але і його представником, безумовно, позитивно вплине на процес реалізації приватного обвинувачення у вітчизняному кримінальному судочинстві.

У теорії кримінального процесу існує позиція, відповідно до якої заява потерпілого є процесуальним документом, який за своєю сутністю замінює постанову про порушення кримінальної справи та є юридичним фактом, з якого розпочинається процес кримінального переслідування. Отже, момент прийняття суддею зазначеної заяви вважається моментом порушення кримінальної справи суддею [27, с. 164]. Саме заява потерпілого являє собою той юридичний факт, яким порушується кримінальна справа. Повноваження суду в кримінальних справах приватного обвинувачення зведені до обов'язку прийняти до свого провадження та розглянути заяву за умов виконання вимог, що висуваються законом до її форми та змісту [220, с. 72]. Ця позиція отримала підтримку в КПК РБ (ч. 2 ст. 26). На наш погляд, є слушним подібне сприйняття сутності заяви у порядку приватного обвинувачення. Потерпілий у провадженнях із приватною формою обвинувачення є єдиним суб'єктом, від позиції якого залежатиме факт існування функції обвинувачення.

На відміну від кримінальних проваджень приватно-публічного та публічного обвинувачення, де суб'єктами обвинувачення є уповноважені державою посадові особи, постраждала особа може лише ініціювати перед ними початок процесу кримінального провадження шляхом подання заяви. Цей документ є лише приводом для початку кримінального провадження, а інформація, яка міститься у заяві потерпілого, потребує перевірки на наявність складу кримінального правопорушення.

У провадженнях із приватною формою обвинувачення, потерпілий одноособово або через свого представника вирішуватиме доцільність початку процесу кримінального переслідування, самостійно визначаючи склад

кримінального правопорушення та зміст доказової інформації, яка має міститись у заяві. Суд лише повинен перевірити її зміст на відповідність вимогам кримінальної процесуальної норми, що регламентує порядок складання та подання заяви у порядку приватного обвинувачення. З моменту прийняття судом заяви приватного обвинувачення кримінальне провадження вважається розпочатим.

Підсумовуючи вищенаведене, вважаємо доцільним упровадження в чинний КПК України позовної конструкції приватного обвинувачення, де необхідно зафіксувати у КПК України норму із таким змістом: «Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення розпочинається потерпілим або його представником щодо конкретної особи шляхом подання відповідної заяви до суду. Кримінальне провадження вважається розпочатим з моменту прийняття судом заяви приватного обвинувачення. Якщо заява подається представником потерпілого, до неї додається договір або інший документ, що підтверджує його права. Заява у порядку приватного обвинувачення складається в письмовій формі та підписується потерпілим або його представником із зазначенням дати її подання. Потерпілий або його представник до наданої до суду заяви додають її копії, відповідно до кількості осіб, що притягуються до кримінальної відповідальності.

Заява повинна містити таку інформацію:

- найменування суду, до якого подається заява;
- прізвище, ім'я та по-батькові потерпілого, місце проживання (перебування) або місце знаходження, поштовий індекс, номери засобів зв'язку потерпілого або його представника, якщо заява подається представником;
- прізвище, ім'я та по-батькові особи, яка притягується до кримінальної відповідальності, місце проживання (перебування) або місце знаходження, поштовий індекс, номери засобів зв'язку, якщо такі відомі;
- опис події кримінального правопорушення із зазначенням часу, місця та інших обставин його скоєння;

- виклад доказів, що підтверджують винність особи, яка притягується до кримінальної відповідальності;

- перелік осіб, які підлягають виклику до судової зали (свідки, перекладач, експерт, спеціаліст та ін.);

- перелік документів, що додаються до заяви.».

У межах цього питання заслуговує на увагу аспект, який донедавна був притаманний провадженням у справах із приватною формою обвинувачення. До моменту вступу в законну силу нового КПК органи правосуддя володіли цілком законними підставами закрити провадження із приватною формою обвинувачення без врахування позиції потерпілого, при цьому без застереження використовували цю можливість на практиці. Мається на увазі положення ч. 3 ст. 282 КПК від 1960 р., відповідно до якого суд своєю ухвалою (постановою) закривав справу про злочин, зазначений в ч. 1 ст. 27 цього Кодексу, за примирення сторін чи у зв'язку з неявкою потерпілого в судове засідання без поважних причин.

Відповідно до положення вказаної процесуальної норми законодавець займав достатньо категоричну позицію відносно постраждалої особи. У випадку неявки останньої без поважних причин у судове засідання передбачав лише єдину підсумкову процесуальну дію – закриття кримінальної справи. На наш погляд, у цьому випадку законодавець надто суворо ставився до потерпілого, оскільки, наприклад, неявка потерпілого до суду без поважних причин під час розгляду проваджень із приватно-публічною та публічною формою обвинувачення, передбачала можливість відкладення подальшого розгляду справи і законом навіть не встановлювалось кількість можливих переносів розгляду проваджень. У ч. 1 ст. 290 КПК від 1960 р. зазначалось, якщо на судове засідання не прибуде потерпілий, то суд, вислухавши думку учасників судового розгляду, приймає рішення про розгляд справи або відкладення її залежності від того, чи можливо у відсутності потерпілого з'ясувати всі обставини справи і захистити його права та законні інтереси. Подібне ставлення законодавця до потерпілого як приватного обвинувача у провадженнях із однойменною назвою на практиці донедавна призводило до негативних наслідків. Так, 25.06.2009 Центральним-Міським

районним судом м. Горлівки було порушено кримінальну справу за ознаками ч. 1 ст. 125 КК України. У зв'язку з неявкою до суду без поважних причин потерпілої С. суд відповідно до ч. 3 ст. 282 КПК України постановив про закриття кримінальної справи. Однак на це рішення Центрально-Міського районного суду потерпілою С. була подана апеляція до Апеляційного суду Донецької області, який своїм рішенням скасував постанову про закриття кримінальної справи та провадження у справі було поновлено. Необхідно зауважити, що суд першої інстанції в цьому випадку прийняв до уваги лише одноразове неприбуття до суду постраждалої С. та вирішив, що остання не прибула до суду без неповажних причин. Постраждала С. у постанові про оскарження рішення суду першої інстанції зазначала, що не була повідомлена про час розгляду справи у суді, тому що перебувала на стаціонарному лікуванні [13]. На жаль, випадки закриття кримінальних справ саме за цих підстав непоодинокі.

У чинному КПК України законодавцем зроблено суттєвий крок у напрямку до розв'язання цього питання. У ч. 6 ст. 340 КПК окреслюється цілком позитивне прагнення законодавця захистити позицію приватного обвинувача. У вказаній нормі зазначено, що провадження у формі приватного обвинувачення має бути закрито у випадку повторного неприбуття, належним чином сповіщеного, потерпілого в судове засідання. Погоджуючись із законодавцем, вважаємо, що останній у питаннях регулювання процесу провадження у справах приватного обвинувачення має бути ще лояльнішим до потерпілого та питання закриття провадження у випадку неприбуття постраждалої особи також може бути переглянуто.

На нашу думку, з цього приводу потребує корегування ч. 6 ст. 340 вітчизняного КПК, у змісті якої пропонуємо замість терміна «повторне» використовувати «систематичне». Систематичність у цьому випадку повинна розумітися як стійке ігнорування викликів до суду три або більше разів. Лише така байдужа позиція потерпілого повинна сприйматися судом як небажання останнього брати участь у судовому розгляді справи та відмова від процесу кримінального переслідування винної особи.

Упровадження в закон у цьому випадку терміна «систематичність» також матиме позитивний вплив на недосконалу систему належного сповіщення потерпілого та інших осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, та їх виклику до суду, яка склалась у національному судочинстві. Наприклад, у справі «Стрижак проти України» (STRIZHAK v. UKRAINE) (заява № 72269/01; остаточне рішення від 08 лютого 2006 року), що розглядалася Європейським судом з прав людини (Суд) зазначалось. Громадянин України Стрижак Олександр Георгійович (заявник) скаржився, зокрема за п.1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Конвенція) на те, що йому не було надано жодної інформації про дату та час слухання справи, яке відбулось у Дніпропетровському обласному суді 14 серпня 2000 р., та на відсутність у зв'язку з цим публічності слухання справи. Дійсно, п. 1 ст. 6 Конвенції передбачає, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом... [103]. Не дивлячись на це, Уряд України (Уряд) зазначав, що в матеріалах справи міститься копія повідомлення про дату та час слухання справи в суді, направленою заявнику 27 липня 2000 р. Уряд також зазначав, що навіть якщо припустити, що до заявника з якихось причин не надійшло письмове повідомлення про час і дату слухання справи, він і/чи його представник мали можливість отримати таку інформацію у Дніпропетровському обласному суді. Уряд зазначав, що заявник проживав поряд із судом, часто відвідував його з різних питань і мав можливість дізнатись у канцелярії суду та/чи у суддів про дату слухання. Заявник не погоджувався. Він, зокрема, зазначав, що ніколи не отримував повідомлення і що у матеріалах справи міститься оригінал, а не копія повідомлення. Більше того, повідомлення ніколи не направлялось відповідачу у справі, адже в матеріалах справи немає підтвердження цьому. За результатами розгляду справи суд вирішив, що заходи повідомлення в цій справі не були належно забезпечені і заявник був позбавлений можливості надати свої аргументи під час публічного слухання у Дніпропетровському обласному суді. Суд вирішив, що у справі наявне порушення п.1 ст. 6 Конвенції з огляду на відмову національних органів повідомити заявника про дату і час

слухання в цій справі та призначив виплатити заявнику відповідну матеріальну сатисфакцію [188, с. 15].

Безсумнівно, в новому КПК України авторами зроблено суттєвий крок у напрямку належного сповіщення потерпілого та інших осіб, які беруть участь у судовому провадженні. Порядок здійснення виклику до судового засідання зафіксований у главі 6 (Повідомлення) та главі 11 (Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід). Однак, окремі положення, що містяться у цих нормах, на нашу думку, також потребують корегування. Перш за все, вказані норми щодо належного сповіщення та виклику потерпілого та інших осіб слід було б систематизувати в одній главі КПК, оскільки наявною є їх смислова єдність та відповідно напрямком регулювання процесуальних відносин. Також сумнівними виглядають окремі положення щодо порядку виклику потерпілого, його представника, а відповідно й інших осіб до суду. Зокрема в ч. 1 ст. 135 чинного КПК зазначено, що особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику телефоном або телеграмою.

Спосіб сповіщення шляхом надіслання поштою виклику в кримінальному процесі є надто ненадійним заходом. У такому випадку сповіщення осіб, що беруть участь у кримінальному провадженні та потерпілого зокрема, відбуватиметься у більшості випадків шляхом відсилання листа на адресу відповідної особи стандартною кореспонденцією, оскільки закон цілком дозволить такий спосіб сповіщення. За таких умов є ризик втрати під час пересилки виклику або несвоечасність його отримання зацікавленою особою. На нашу думку, зазначений спосіб сповіщення потерпілого та інших осіб у кримінальному процесі має бути доопрацьований. Отже, слід звернутись до положень чинного ЦПК України. Відповідно до ч. 5 ст. 74 ЦПК України судова повістка разом із розпискою, а у випадках, встановлених цим Кодексом, разом з копіями відповідних документів надсилається поштою рекомендованим листом із повідомленням або через кур'єрів за адресою... [260]. Вважаємо, що подібний

захід сповіщення є актуальним і для системи кримінального судочинства та забезпечуватиме належне та своєчасне сповіщення потерпілого, його представника та інших осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Достатньо сумнівними також виглядають такі способи сповіщення, як виклик за допомогою телефонного зв'язку та електронної пошти. Використання телефонного зв'язку, як способу виклику, як наслідок може мати заперечення сповіщеної особи щодо прийняття особисто нею виклику, оскільки зазначений спосіб не забезпечує належної фіксації повідомлення про виклик. Здійснення виклику в кримінальному провадженні шляхом використання електронної пошти регламентується ч.1 ст. 135 чинного КПК України. Відповідно до ч.2 ст. 136 КПК повістка про виклик вважається отриманою у випадку підтвердження її отримання особою відповідним листом електронної пошти. У цьому випадку законодавець не визначає, яким саме чином визначити факт підтвердження отримання листа електронною поштою. Підтвердження про відправку електронного листа або його доставки адресату на зазначений електронний адрес, на нашу думку, ще не є підтвердженням факту отримання цього листа відповідною особою. Використання Інтернет сервісу, що фіксує факт прочитання електронного повідомлення, під час його відправки також не дає гарантій, що зазначене повідомлення прочитане саме особою, яка викликається до суду чи іншого органу. Цього висновку можна дійти, враховуючи неналежну захищеність Інтернет сервісів від багатьох шкідливих програм, які розповсюджені в мережі Інтернет. Крім цього, рівень Інтернет зв'язку у окремих регіонах нашої держави перебуває не на належному рівні та не забезпечує багатьох користувачів якісним доступом до поштових Інтернет сервісів. Отже, використання електронної пошти як засобу сповіщення потерпілого, його представника та осіб, що беруть участь у кримінальному провадженні є перспективним заходом забезпечення їх належної участі в кримінальному процесі, а тепер використання Інтернет сервісів як засобів сповіщення у кримінальному процесі є передчасним.

На нашу думку, зміст ч.1 ст. 135 вітчизняного КПК повинен бути викладений у такому вигляді: особа викликається до слідчого, прокурора,

слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою **рекомендованим листом із повідомленням про вручення або через кур'єрів за адресою, зазначеною особою, яка бере участь у провадженні**, факсимільним зв'язком, телеграмою та **іншим будь-яким засобом зв'язку, що забезпечує фіксацію повідомлення про виклик**. Завершуючи розгляд питання щодо сповіщення потерпілого та інших осіб у кримінальному провадженні, вважаємо доцільним упровадити в чинний КПК України норми, аналогічної до ст. 77 ЦПК України, що зобов'язує всіх учасників кримінального провадження своєчасно сповіщати слідчого, прокурора, слідчого суддю чи суд про зміну свого місця проживання (перебування, знаходження) та про причини неявки.

2.2. Припинення реалізації потерпілим функції обвинувачення у зв'язку із примиренням з підозрюваним чи обвинуваченим

Процес реалізації потерпілим функції обвинувачення в кримінальних провадженнях у формі приватного обвинувачення невід'ємно пов'язаний з альтернативними заходами вирішення кримінальних конфліктів, які є складовою інституту звільнення особи від кримінальної відповідальності. Шляхом реалізації норм зазначеного правового інституту держава прагне ефективно та раціонально вести боротьбу зі злочинністю без фактичного застосування кримінального покарання.

Європейський досвід використання інституту звільнення від кримінальної відповідальності має багатовікову історію. На сучасному етапі в юриспруденції західноєвропейських країн широко використовуються терміни «diversion» (відхилення) та «mediation» (посередництво). Термін «diversion» передбачає використання альтернативних заходів під час вирішення кримінально-правових суперечок. Альтернативні заходи є протиположними до класичним методам: переслідування, обвинувачення, кримінальна відповідальність та покарання. Термін «mediation» (посередництво) являє собою реакцію держави на кримінальне правопорушення не у вигляді покарання, а можливого примирення сторін та

відшкодування шкоди [226]. Європейський науковець Ховард Зер стверджував, що під розповсюдженим та традиційним терміном «відповідальність» слід розуміти не можливе покарання винного, а скоріше відновлення становища, яке існувало до вчинення злочину. Такий вид відповідальності передбачає розуміння та визнання винною особою спричиненої шкоди та здійснення заходів щодо відшкодування завданих збитків. Таким чином, відповідальність стає «не страждальною, а діяльною. Відновлення порушеного права само по собі сприяє досягненню справедливості та швидше ніж покарання приведе до зцілення» [258, с. 89].

Відомий вітчизняний правознавець С.С. Яценко стверджує, що звільнення від кримінальної відповідальності являє собою здійснювану відповідно до кримінального та кримінального процесуального закону відмову держави в особі суду від застосування заходів кримінально-правового характеру до осіб, які вчинили злочин [291, с. 99].

Безперечно, у вітчизняному законодавстві порядок використання інституту звільнення від кримінальної відповідальності регулюється нормами КК та КПК України. Розділ IX КК України встановлює умови звільнення від кримінальної відповідальності, до таких законодавець відносить: дійове каяття (ст. 45 КК), примирення (ст. 46 КК), передача на поруки (ст. 47 КК), зміна обстановки (ст. 48 КК), закінчення строків давності (ст. 49 КК). У рамках розгляду цього питання нас цікавить умова звільнення від кримінальної відповідальності у вигляді примирення, як один із засобів вирішення кримінальних конфліктів у сфері приватного обвинувачення.

Використання процедури примирення (медіації) в кримінальних провадженнях у формі приватного обвинувачення передбачено Главою 35 розділу VI КПК України. Використанню інституту примирення під час здійснення провадження у кримінальних провадженнях приватного обвинувачення приділяється достатньо уваги не лише з боку законодавця. Зокрема ВСУ висловив свою точку зору щодо цього питання. У ч. 2 п. 25 постанови ВСУ про права потерпілих від злочинів зазначено, що судам рекомендовано якомога ширше

використовувати в кримінальних провадженнях приватного обвинувачення інститут примирення потерпілого з обвинуваченим, підсудним [187]. При цьому необхідно враховувати, що із набранням законної сили КПК від 2012 р. зазначене положення однаково стосується як приватних, так і юридичних осіб потерпілих.

Цікавою та слушною, на нашу думку, виглядає позиція ВСУ, що закріплена у вищезазначеній постанові: ... підтримувати діяльність тих громадських організацій, які ставлять за мету досягнення примирення до судового розгляду справи. Повідомляти осіб, що вчинили злочин, про наявність у районі (місті) таких організацій, надавати останнім відповідну інформацію. За клопотанням зацікавлених учасників судочинства (особи, що вчинила злочин, потерпілого, їх представників) суд може оголосити перерву в судовому розгляді справи і надати їм можливість звернутися до зазначених посередників для вирішення конфлікту і досягнення примирення. Слід підкреслити, що залучення представників громадськості під час реалізації процедури медіації широко використовується у західноєвропейських державах, де отримало назву «судова медіація». Сутність зазначеного процесу полягає в тому, що суддя, який розглядав справу, відкладає її на досить тривалий час, для того щоб спеціальна соціальна служба або інша «профільна» громадська організація, що залучається судом, виступила посередником між потерпілим та обвинуваченим для переконання останнього добровільно відшкодувати збитки, спричинені внаслідок скоєння кримінального правопорушення без притягнення до кримінальної відповідальності. У разі вдалого проведення перемовин сторони підписують відповідну угоду, яка враховується судом під час визначення виду та розміру покарання [280, с. 137]. Як вважає О.Ю. Шуміліна із позиції захисту прав потерпілого доцільно залучати фахівців зі служб соціальної допомоги, інших громадських організацій для проведення процедур примирення між учасниками конфлікту. Подібне вирішення проблеми звільнило б суд від впливу упередженої думки, яка сформувалась під час розгляду кримінальної справи приватного обвинувачення [280, с. 135]. Масудов Р., Флямер М. та Грасенкова А. зазначали, що як особи, що сприяють примиренню можуть бути залучені представники громадських організацій різної

спрямованості (за умов проходження ними спеціальної підготовки) [130, с. 73]. Вважаємо, що залучення представників відповідних соціальних служб або громадських організацій матиме позитивний вплив на вирішення кримінального конфлікту та, безперечно, є перспективним для національного кримінального судочинства. За умови залучення до медіації третіх осіб зі сторонами процедури примирення працюватимуть фахівці у сфері психології та юриспруденції, які допомагатимуть знайти найбільш вдалу модель вирішення кримінального конфлікту та створення умов медіації, які влаштуватимуть обидві сторони конфлікту. Законодавець також врахував можливість залучення до процедури медіації третіх осіб. У ч. 1 ст. 469 чинного КПК зазначено, що домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді).

Досить цікавою з цього приводу виглядає позиція В. Руднева, який зазначав, що до процедури медіації доцільно залучати нотаріуса, який у кримінальному судочинстві міг би виступати посередником між сторонами та гарантом реалізації механізму примирення сторін. За цих умов сторони мають звернутись до нотаріуса з проханням зафіксувати їх наміри [200, с. 28]. На наш погляд, подібний захід із захисту прав сторін під час виконання процедури медіації є зайвим, оскільки основним гарантом у цьому випадку виступає суд. Винесене судове рішення в такому випадку має відповідну юридичну силу, що забезпечуватиме належне виконання умов процедури медіації та додаткового посвідчення нотаріусом будь-яких намірів сторін не потребує.

Одним із суперечливих питань є визначення суду як суб'єкта забезпечення права на примирення (медіації) між потерпілим та обвинуваченим в рамках кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення. Відносно цього серед науковців існують часто протилежні думки. Так, В.А. Єфанов пропонував закріпити в законі, що прийняття заходів до примирення це не право, а обов'язок судді [69, с. 57]. Александров О. дотримувався аналогічної позиції та зазначав,

що у справах приватного обвинувачення, які можуть бути припинені за примиренням сторін, суддя зобов'язаний схилити їх до миру [4, с. 40].

Однак у науці існує й протилежна точка зору. Її прибічники наголошують: «... на практиці найчастіше саме цим суддям, які брали участь у примиренні сторін, згодом доводиться розглядати кримінальну справу за суттю. Вони під час примирення можуть допустити висловлювання, які свідчать про їх ставлення до справи, мимоволі увійти в оцінку доказів або іншим чином дати привід для сумніву в об'єктивності» [63, с. 67]. Дорошков В.В. стосовно цього питання зауважував, що вживання заходів до примирення не є функцією здійснення правосуддя, а діяльністю інших органів, скоріш за все органів виконавчої влади або громадських організацій [63, с. 64].

Процедура примирення (медіації) є моделлю «відновного правосуддя», яке використовується на практиці як альтернатива «карального правосуддя». Відновне правосуддя – це намагання врахування потреб кожного та заповнення прогалин, які існують у традиційній системі карального правосуддя [140, с. 8].

Відновне правосуддя – це експериментальна парадигма, метою якої є не покарання, а взаємне примирення злочинця та жертви злочинця на благо всього суспільства [268, с. 67]. Цей вид правосуддя базується на трьох принципах: 1) право потерпілого на отримання компенсації, 2) отримання від правопорушника зобов'язання взяти на себе відповідальність за свої діяння та відшкодувати спричинену шкоду, 3) участь сторін та місцевої громадськості в процесі, який ставить за мету відшкодування правопорушником спричиненої шкоди. Відновне правосуддя розглядає кримінальне правопорушення перш за все як посягання на права потерпілого. Кримінальне правопорушення сприймається як порушення рівноваги в суспільстві внаслідок заподіяння потерпілому зла. Відновне правосуддя ставить на перший план виявлення та облік потреб потерпілого. Найважливіше завдання – відшкодувати спричинену шкоду як в реальності, так і символічно. Другий основоположний принцип відновного правосуддя: правопорушник повинен взяти на себе відповідальність за вчинене діяння та вжити конкретні дії, спрямовані на відшкодування шкоди.

У центрі уваги відновного правосуддя не порушення закону, а шкода, що спричинена внаслідок кримінального правопорушення, не покарання, а відповідальність винуватця за спричинене зло. Третій основоположний принцип відновного правосуддя – участь та залученість. Передбачається, що особам, які мають відношення до кримінального провадження, надаватиметься можливість брати активну участь у процесі відновного правосуддя. Активна участь при цьому визначається як можливість «висловитися» та надати відповідні докази. Сторонам провадження при цьому, на відміну від стандартних судових процедур, надається можливість висловлюватись менш формально та кожному гарантується збереження почуття власної гідності [140, с. 9]. Зазначений факт суттєво відрізняє процес провадження у справах під час відновного правосуддя від аналогічного процесу в каральному правосудді, де неминуче під час розгляду не беруться до уваги більша частина пов'язаних з конкретним випадком фактів з метою вирахувати та сформулювати казус. Цей казус надалі можна вважати подібним або ідентичним до вже існуючого. Завдання такого процесу – відхилення всього несуттєвого. Однак вказана несуттєвість встановлюється догматично. З подібним досить часто зустрічаються пересічні громадяни, коли їх адвокат забороняє їм у суді навіть згадувати про те, що вони вважають найбільш суттєвим аргументом. Такий вид правосуддя досягається шляхом встановлення меж того, що може бути прийнято до уваги, бо в протилежному випадку рівність недосяжна. Відновне правосуддя є альтернативою офіційному *jus puniendi* (право покарання) та передбачає шлях відновлення рівноваги та гармонії, наполягаючи на захисті прав потерпілого, повертає потерпілому те місце, яке він заслуговує. Зневага ж прав потерпілого як свідчить сучасна практика може призвести до суттєвої кризи не лише в судочинстві, але й у державі [140, с. 14].

Відновне правосуддя – не панацея від будь-якого зла. Ця процедура створює умови, що допомагає жертві злочину повернутись до нормального життя. Безумовно у процесі відновного правосуддя та використання процедури медіації основну роль відіграє суд, який не лише займає ключову роль у процедурі примирення та відповідно приймає рішення за результатами вказаної процедури.

У цьому випадку, на наш погляд, немає ні теоретичних, ні практичних підстав позбавляти суд процесуальної можливості забезпечувати використання права на примирення сторонами кримінального конфлікту. Ця позиція обґрунтовується не лише поглядами науковців, а й безпосередньо позицією законодавця, що закріплена в ЗУ «Про судоустрій і статус суддів». Здійснення правосуддя в Україні відбувається для захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави... [80]. Отже, законодавець чітко окреслив, що пріоритетною метою судової діяльності в нашій державі є захист прав та свобод фізичних осіб. У рамках кримінальних проваджень ця мета досягається шляхом захисту прав та свобод підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, а також потерпілого.

Як свідчить практика, у провадженнях із публічною формою обвинувачення, процесуальна діяльність за якими відбувається в межах карального правосуддя, держава більше уваги приділяє саме захисту прав та свобод осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, а відстоювання інтересів потерпілих відходить на другий план. Така ситуація не є справедливою, оскільки захисту прав та свобод особи, яка постраждала від злочину, повинно приділятися не менше уваги ніж правам особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Єдиним правильним рішенням є двовекторна політика держави в напрямку забезпечення належного захисту прав та свобод як особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, так і особи, яка постраждала від протиправних дій.

Відновлення паритету у відстоюванні прав сторін у кримінальному правосудді, а отже, забезпечення належного ставлення з боку державних органів до потерпілого, має відбуватись у всіх сферах кримінального судочинства. Найперше це має стосуватись кримінальних проваджень із приватною формою обвинувачення. Провадження у справах із приватною формою обвинувачення повинно здійснюватись у межах відновного правосуддя, де відновленню порушених прав та свобод потерпілого приділяється першочергова увага з боку держави. Одним із пріоритетних шляхів відновного правосуддя у вітчизняному судочинстві, на нашу думку, повинно бути використання медіації, враховуючи

позитивні аспекти здійснення цієї процедури. Отже суд як орган, який гарантує захист прав то свобод потерпілого та обвинуваченого, повинен брати участь у цьому процесі й не лише констатувати результати примирення, а й забезпечити реалізацію цієї процедури. Суд повинен роз'яснювати потерпілому та обвинуваченому можливість використання процедури примирення (медіації), сутність цієї процедури, порядок її здійснення та наслідки її реалізації для сторін кримінального провадження.

Вітчизняний законодавець висловив свою позицію стосовно суб'єктів кримінального процесу, які мають забезпечувати право на примирення між підозрюваним, обвинуваченим та потерпілим. Ця позиція міститься у гл. 35 (Кримінальне провадження на підставі угод) вітчизняного КПК. Саме цій позиції вітчизняного законодавця в рамках цього питання ми хотіли б приділити увагу. Згідно із ч. 1 ст. 469 КПК «Ініціювання та укладення угоди» ініціювати угоду про примирення може самостійно потерпілий або підозрюваний та обвинувачений. Також у ч. 7 цієї статті зазначено, що слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити можливість реалізації права на примирення вищевказаних осіб шляхом інформування потерпілого та підозрюваного про їхнє право на примирення, роз'яснення механізму його реалізації та неперешкоджання в укладанні угоди про примирення. По-перше, вказаною нормою законодавець чітко наголосив, що інформування сторін провадження про можливість використання медіації та роз'яснення її механізму повинні виконувати представники держави (слідчий або прокурор). При цьому здійснюється це виключно на стадії досудового розслідування, оскільки в конструкції норми використовується лише термін «підозруваний». По-друге, це є обов'язком цих посадових осіб та ні в якому разі не залежить від їх бажання. Тим самим законодавець підкреслив пріоритетність використання примирення сторін у кримінальному провадженні. У ч. 5 зазначеної статті говориться, що укладення угоди про примирення або про визнання винуватості може ініціюватись у будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку. У ст. 474 КПК України зазначено, що досягнення

угоди про примирення може відбуватись як під час досудового розслідування, так і під час судового провадження у справі. Отже, під час досудового розслідування суб'єктами кримінального процесу, які забезпечують реалізацію права на примирення сторін кримінального провадження є слідчий та прокурор. Однак згідно із зазначеними нормами примирення можливе також під час судового розгляду кримінального провадження. Постає питання: який представник держави повинен забезпечувати реалізацію права на примирення у такому випадку? Закон не надає чітких роз'яснень стосовно цього. На наш погляд, це має бути суд, оскільки під час досудового розслідування цим обов'язком наділені слідчий, який здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень, та прокурор, що займає при цьому керівну роль. Під час судового розгляду кримінального провадження єдиним суб'єктом, який реалізує функцію правосуддя, є суд. Займаючи при цьому чільне становище, суд досліджує докази, надані сторонами провадження, та виключно від його волі залежатиме результат розгляду цього провадження. За цих умов, на нашу думку, лише суду має належати компетенція щодо забезпечення реалізації права на примирення між обвинуваченим та потерпілим під час судового розгляду кримінального провадження. У зв'язку з цим зміст ст. 469 чинного КПК вважаємо за доцільне доповнити такою нормою: **«суд під час судового розгляду кримінального провадження зобов'язаний проінформувати обвинуваченого та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення».**

У межах цього питання заслуговує на увагу окремий аспект використання процедури примирення, який закріплений в змісті чинного КПК. Зокрема в п. 2 ч. 7 ст. 474 КПК зазначено, що суд відмовляє в затвердженні угоди про примирення, якщо умови угоди не відповідають інтересам суспільства. При цьому законодавець, використавши таку оцінювальну категорію як відповідність інтересам суспільства для визначення сутності процедури медіації, не надає жодних роз'яснень з приводу визначення сутності цих інтересів та не визначає можливий їх перелік. На наш погляд, використання в кримінальному процесі

подібних категорій має негативні наслідки. Адже суд на власний розсуд може фактично будь-яку обставину процедури примирення оцінити як таку, яка не відповідає інтересам суспільства, що нестиме наслідки відмови у затвердженні угоди про примирення. Таке повноваження надаватиме судді цілком законну та при цьому практично необмежену можливість впливу на результати процедури медіації у вітчизняному кримінальному судочинстві. Ця обставина, на наш погляд, може призводити до такого негативного явища, як зловживання з боку суддів. Прийняття суддею необґрунтованого рішення щодо відмови в затвердженні угоди про примирення згідно із ч. 8 ст. 474 КПК України позбавлятиме сторони можливості повторного звернення з цього приводу до суду.

Використання вищенаведеної категорії оцінювання умов угоди про примирення поширюється законом як на справи із публічною, так і приватною формою обвинувачення. Цей аспект викликає ще більше занепокоєння в разі застосування його у провадженнях із приватною формою обвинувачення. Ці кримінальні правопорушення за своєю сутністю не містять загрози інтересам суспільства, оскільки належать до злочинів невеликої тяжкості, а отже й використання подібного критерію оцінювання в цьому випадку було б некоректним.

Аналогічні за змістом норми оцінювання містились в змісті КПК від 1960 р., які неодноразово піддавались критиці з боку науковців. На нашу думку, в рамках цієї роботи доцільно згадати та проаналізувати їх зміст. Відповідно до ч. 3 ст. 27 КПК від 1960 р., якщо справа про будь-який із зазначених в ч. 1 цієї статті (справи приватного обвинувачення) злочинів мали особливе громадське значення, то прокурор порушував справу і за відсутності скарги потерпілого. Справа, порушена прокурором, направлялась для провадження дізнання чи досудового слідства, а після закінчення розслідування розглядалась судом в загальному порядку. Така справа в разі примирення потерпілого з обвинуваченим, підсудним закриттю не підлягала. Змістом цієї норми законодавець окреслював ситуацію, за якої будь-яке злочинне діяння навіть те, яке за своєю сутністю належало до категорії справ приватного обвинувачення набувало статусу справи публічного

обвинувачення. Досудове слідство та судовий розгляд цих кримінальних справ відбувався на загальних підставах. Однак при цьому законодавець диференційовано підходив до визначення сутності кримінальних справ публічного обвинувачення та тих, які були порушені у порядку ч. 3 ст. 27 КПК. Цю диференціацію можна дослідити, проаналізувавши зміст ч. 2 ст. 8 КПК. Відповідно до цієї норми за наявності підстав, зазначених в ст. 46 КК України, у справах, які надійшли до суду з обвинувальним висновком, суд у судовому засіданні постановляв рішення про закриття справи. Змістом ст. 8 КПК закріплював положення, що до будь-якої кримінальної справи, за якою провадилось досудове слідство, може бути застосована процедура медіації. Однак це суперечило положенню вищезазначеної ч. 3 ст. 27 КПК, де використання процедури примирення було неможливим. Отже, з одного боку законодавець дозволяв реалізацію медіації у будь-якій кримінальній справі публічного обвинувачення, яка відповідала вимогам ст. 46 КК, а з іншого – заперечував її використання в окремій категорії кримінальних справ публічного обвинувачення, порушених відповідно до ч. 3 ст. 27 КПК. Такий не рівнозначний підхід законодавця, на наш погляд, був необґрунтованим. Створивши процесуальні умови, за яких будь-який злочин, що належить до категорії приватного обвинувачення, набував статусу справи публічного обвинувачення, законодавець не лише позбавляв потерпілого можливості самостійної реалізації функції обвинувачення, а взагалі виключав будь-який вплив останнього на результат провадження у справі. Отже, кримінальні справи порушені прокурором відповідно до ч. 3 ст. 27 КПК набували вигляду справ із «гіпертрофованим» публічним обвинуваченням. При цьому є не зовсім зрозумілою послідовність законодавця, який допускав подібне у справах, які за своєю сутністю належали до справ приватного обвинувачення. Така позиція вітчизняного законодавця була обумовлена безкомпромісною турботою за українську громадськість, адже саме порушення прокурором кримінальних справ у порядку ч. 3 ст. 27 КПК відбувалось лише внаслідок їх «особливого громадського значення». При цьому, як і у випадку із вищенаведеним положенням чинного КПК України,

розтлумачити сутність цього визначення не можливо, оскільки закон не містив будь-яких роз'яснень з цього приводу. На наш погляд, за умов домінування принципу публічності під час провадження у справах приватного обвинувачення, спираючись на особливе громадське значення останніх, не зовсім збігалось із сутністю цих справ.

У контексті цього питання ми цілком солідарні з позицією В.Т. Нора, який зазначав, що «навіть чи є достатньо обґрунтовані підстави обмежувати дію принципу диспозитивності в цій категорії кримінальних справ. Таке обмеження ґрунтується не на волевиявленні потерпілого, що є визначальним, а на аморфному, чітко не визначеному, оцінювальному положенні «Особливе суспільне значення вчиненого злочину» [152]. На нашу думку, подібне окреслення юридичної вагомості кримінальних правопорушень має прямо пропорційну залежність від іншого терміна, який зустрічається в юриспруденції. У класифікації злочинних діянь використовується визначення «ступінь суспільної небезпеки», яке виражається в сукупності об'єктивних та суб'єктивних ознак, що разом являють небезпеку для суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом.

Перелік кримінальних правопорушень, передбачених у ст. 27 КПК України, належить до злочинів невеликої тяжкості, які за своєю сутністю не містили та не містять суттєвої загрози суспільним відносинам та не матимуть особливого суспільного значення. Таким чином, визначення «особливе громадське значення» було зайвим у змісті ч. 3 ст. 27 КПК від 1960 р.

Окремої уваги також заслуговує інший привід, за якого держава в особі прокурора втручалась у процес провадження у справах приватного обвинувачення, обмежуючи процесуальну роль потерпілого як приватного обвинувача. Так, ч.4 ст. 27 КПК від 1960 р., зазначалось, що прокурор вправі в будь-який момент вступити у справу, порушену суддею за скаргою потерпілого, про злочини, зазначені в ч.1 цієї статті, і підтримувати обвинувачення в суді, коли цього вимагає охорона державних або громадських інтересів чи прав громадян. Справа в цих випадках за примиренням потерпілого з обвинуваченим, підсудним

закриттю не підлягає. З цього приводу слушною є позиція: переслідуючи головну мету – охорону державного та суспільного інтересу, порушеного злочином, держава не може ігнорувати інтереси особи, яка постраждала внаслідок злочину [64, с. 159]. Розмірковуючи над зазначеною точкою зору законодавця, необхідно зауважити, що відповідно до норм матеріального права будь-який злочин за своєю сутністю є суспільно-небезпечним винним протиправним та кримінально карним діянням. Злочинне діяння посягає на людину, порушуючи її права, а виходячи з того, що забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави. Злочин негативно впливає й на інтереси держави. У зв'язку з цим таке окреслення вступу прокурора у справу надавало цілком законний привід втручатись практично у будь-яку справу приватного обвинувачення, перетворюючи процес провадження за якою аналогічним до справ публічного та приватно-публічного обвинувачення. Однак, по-перше, як ми вже зазначали, використання в конструкції процесуальних норм, які регулюють порядок провадження у справах приватного обвинувачення, оцінювальних категорій на зразок: «невідповідність інтересам суспільства», «особливе громадське значення» та інших, не відповідає сутності цих проваджень. Тим самим держава зайвий раз демонструє пріоритетність публічних інтересів над приватними в національному кримінальному судочинстві навіть у провадженнях, які за своєю сутністю належать до приватного обвинувачення. По-друге, прокурор як представник державного обвинувачення не повинен перешкоджати приватній ініціативі потерпілого та підсудного примиритись між собою. За цих умов слушною є позиція: якщо постраждала внаслідок злочину особа за власним бажанням відмовляється від претензій то її відмова є перешкодою для держави щодо здійснення обвинувальної функції. У такому випадку не існує передумов для публічного продовження розпочатого процесу [53, с. 256]. Слушною з цього приводу виглядає позиція російського законодавця. Відповідно до ч. 4 ст. 318 КПК РФ вступ прокурора до кримінальної справ приватного обвинувачення не позбавляє сторони можливості примирення.

Наступним аспектом процедури медіації, який потребує уваги є порядок

відшкодування підозрюваним або обвинуваченим завданих збитків потерпілому внаслідок вчинення кримінального правопорушення. Глава 35 КПК України зазначено, що цей аспект регулюється шляхом складання відповідної угоди між сторонами кримінального провадження. Науковці, які підтримують цю позицію обґрунтовують її тим, що за сучасних умов рівня життя населення далеко на кожен правопорушник має можливість відразу відшкодувати завдані ним збитки у повному обсязі. Виходячи з цього, науковці наголошують, що законодавець ставить винних осіб не у рівні умови щодо можливості звільнення від кримінальної відповідальності, тобто в залежності від їх матеріального стану. За таких умов особа, яка згодна відшкодувати завдані збитки, але не має при цьому належних матеріальних умов не справедливо притягується до кримінальної відповідальності. У зв'язку з цим, окремими науковцями пропонується до умов звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням додати можливість складання відповідної угоди між підсудним та потерпілим, яка передбачає умови та порядок відшкодування шкоди, наприклад надає можливість винній особі відшкодувати завдані збитки рівними долями протягом року та ін. [269, с. 175; 7, с. 12]. При цьому слід підкреслити, що можливість складання зазначених угод також передбачається законодавствами окремих держав, які належать до англосаксонської системи права, зокрема США.

Ми вважаємо, що найбільш актуальним питанням під час здійснення процедури примирення є виконання сторонами кримінального провадження умов угоди про примирення. У юридичній літературі це питання не знайшло однозначного розв'язання. Окремі автори пропонують порушувати процедуру кримінального переслідування у випадках, коли сторона, яка спричинила шкоду, не виконує умов угоди. Однак О.С. Александров зазначає, якщо обвинувачений після припинення справи не виконує умов угоди, то потерпілий може стягнути зазначену компенсацію у порядку цивільного судочинства: відновлювати у подібних випадках кримінальне переслідування в офіційному порядку не доцільно [5, с. 82]. Цієї ж точки зору дотримується С.Є. Донцов та В.В. Глянцев, які стверджують, що проблема відшкодування завданих злочином збитків за

предметом та методом регулювання є цивільно-правовою проблемою відшкодування збитків від правопорушень взагалі [61, с. 131]. Цю думку також поділяє Л.В. Головка [43, с. 466]. Не погоджуючись із зазначеною позицією авторів, вважаємо, що загроза порушення публічного кримінального переслідування є стимулом до виконання умов угоди про примирення обвинуваченим, тут ми цілком солідарні із О.Ю. Шуміліною [280, с. 144]. Цікавим з цього приводу є погляд авторів проекту КПК України № 9700 від 13.01.2012, текст якого фактично взявся за основу під час прийняття нового КПК України (далі – проект КПК № 3) [192]. Авторами проекту КПК № 3 пропонувалось внести відповідні зміни до КК України, зміст якого мав бути доповнений ст. 389-1 «Умисне невиконання угоди про примирення або угоди про визнання винуватості». Змістом цієї норми передбачалось кримінальне покарання у вигляді арешту на строк до шести місяців або обмеження волі на строк до трьох років за умисне невиконання засудженим угоди про примирення або угоди про визнання вини [73]. Упровадження цієї норми у вітчизняний КК стало значним кроком на шляху відстоювання прав та інтересів осіб, які постраждали внаслідок скоєння злочину, та одночасно стимулюватиме підозрюваного, обвинуваченого до прийняття дієвих заходів щодо відшкодування завданих збитків внаслідок протиправних дій з боку останніх. На жаль, впровадження зазначеної норми до змісту КК України не гарантуватиме потерпілому повного та своєчасного відшкодування завданих збитків з боку винної у вчиненні кримінального правопорушення особи. Мова йде про те, що в конструкції ст. 389-1 КК передбачено вчинення протиправного діяння лише з умисною формою вини. Якщо передбачити, що винна особа не умисно не виконуватиме умов угоди про примирення, а у зв'язку із виниклими непереборними обставинами, то й кримінальної відповідальності за це вона не нестиме. До зазначених обставин або випадків можна віднести, наприклад, різке погіршення стану здоров'я винуваті особи, яке не дозволить винній особі фізично виконати умови угоди про примирення. У зв'язку з цим, на нашу думку, використання під час складання угоди про примирення відтермінування відшкодування завданих збитків або

встановлення відповідних строків для їх виплат упродовж тривалих термінів заслуговує на увагу та є перспективним для вітчизняного кримінального судочинства. Однак на сучасному етапі розвитку українського процесуального законодавства впровадження зазначеної норми, на нашу думку, є передчасним.

Наведений спосіб залагодження кримінальних суперечок, на нашу думку, містить низку недоліків. По-перше, складання зазначеної угоди передбачатиме звільнення від кримінальної відповідальності винуватої особи на підставі норм зобов'язального права (за умови відсутності в її діях умисного невиконання умов угоди про примирення), яке регулюється положенням цивільного законодавства України. У цьому випадку необхідно враховувати, що винувата особа, яка порушить умови вказаної угоди, підлягатиме цивільно-правовій відповідальності, а не кримінальній. У зв'язку з цим винуватець вчинення кримінального правопорушення уникатиме кримінальної відповідальності, залишаючи не задоволеними законні вимоги потерпілого. По-друге, у випадку невиконання винною особою умов запропонованої угоди потерпілий повинен буде звернутись за захистом своїх прав до суду в цивільно-правовому порядку, але розгляд зазначеного позову може зайняти досить тривалий час. По-третє, навіть за позитивного рішення суду, яке зобов'язує винну особу відшкодувати завдані збитки, це рішення, на жаль, не матиме гарантій того, що вимоги потерпілого задовольнятимуться. Враховуючи недосконалість ЗУ «Про виконавче провадження», примусове виконання рішень суду, як свідчить практика, займає достатньо тривалий час, що створює сприятливі умови для боржника (відповідача). За цих умов боржник встигає позбутись належного йому на праві приватної власності майна, на яке можна б було звернути стягнення в рахунок відшкодування шкоди. Є непоодинокі випадки, коли під час перевірки майнового стану боржника представники державної виконавчої служби змушені скласти акт про відсутність у боржника майна, на яке можна звернути стягнення. Після цього державний виконавець вимушений винести постанову про повернення виконавчого документа стягувачеві, залишаючи при цьому не задоволеними його вимоги. За такої ситуації досить часто потерпілі особи (стягувачі), своєчасно не

отримавши належного відшкодування збитків від винної особи, згодом відмовляються від своїх вимог, втомившись від досить тривалого та нервового процесу виконавчого провадження. Такого висновку дисертант дійшов під час практичної діяльності на посаді заступника начальника відділу державної виконавчої служби.

У рамках розгляду питання відшкодування винною особою завданих збитків потерпілому під час реалізації процедури примирення доцільно розглянути можливість застосування до підозрюваного або обвинуваченого заходу забезпечення кримінального провадження у вигляді арешту майна (глава 17 КПК). Ст. 170 чинного КПК визначені підстави арешту майна, до яких законодавець відносить: 1) відповідність майна критеріям, зазначеним у ч. 2 ст. 167 КПК; 2) забезпечення конфіскації майна; 3) забезпечення цивільного позову. На нашу думку, внесення до цього переліку підстав додаткової підстави у вигляді арешту майна для забезпечення виконання умов угоди про примирення надасть можливість потерпілому уникнути проблем, пов'язаних з відшкодування збитків, спричинених внаслідок скоєння кримінального правопорушення, які описувались нами вище. По-перше, накладений арешт на майно підозрюваного або обвинуваченого стимулюватиме їх щодо своєчасного та у повному обсязі відшкодування збитків під загрозою реалізації арештованого майна. По-друге, забезпечить потерпілому належне відшкодування спричинених внаслідок кримінального правопорушення збитків шляхом реалізації арештованого майна у випадку невиконання підозрюваним або обвинуваченим своїх зобов'язань, встановлених угодою про примирення.

Щодо питання відшкодування підозрюваним або обвинуваченим завданих кримінальним правопорушенням збитків окремої уваги заслуговує позиція, яка існує в науковому середовищі. Головка Л.В. та Тертишник В.М. зазначають, що відшкодування збитків та усунення заподіяної шкоди є факультативною умовою застосування інституту примирення, оскільки потерпілий має право простити борг або взагалі відмовитись від належного йому права вимагати відшкодування або компенсації матеріальної чи моральної шкоди [43, с. 237; 222, с. 65].

Прибічники факультативності умови відшкодування шкоди та усунення заподіяних збитків внаслідок вчинення кримінального правопорушення стверджують, що відповідно до ст. 605 Цивільного кодексу України зобов'язання припиняється внаслідок звільнення (прощення боргу) кредитором боржника від його обов'язків, якщо це не порушує прав третіх осіб щодо майна кредитора. За умови, що потерпілий прощає борг добровільно, без фізичного або психічного примушування та усвідомлює характер своїх дій, суд має право прийняти рішення про закриття кримінальної справи зі звільненням обвинуваченого від кримінальної відповідальності лише на підставі примирення його з потерпілим. Як зазначає О.Г. Шило, обов'язковою підставою застосування інституту примирення є фактичне примирення обвинуваченого (підсудного) з потерпілим, яке оформлене у належній процесуальній формі. Щодо відшкодування збитків або усунення заподіяної шкоди, то у певних випадках за ініціативою потерпілого ця обставина може не мати вирішального правового значення для прийняття рішення [16, с. 196]. Головка Л.В. підкреслював, що у випадку використання потерпілим примирення відшкодування завданої шкоди винною особою має характер факультативної умови. Потерпілий вправі, по-перше, пробачити борг (повністю або частково), по-друге, відмовитись від виконання належного йому права вимагати відшкодування збитків (повністю або частково). В обох випадках немає юридичних перешкод для припинення кримінальної справи. Воно, в принципі, можливе, продовжує автор, навіть тоді, коли майнова шкода взагалі не була відшкодована [43, с. 472].

На наш погляд, відшкодування шкоди потерпілому внаслідок вчинення кримінального правопорушення не може вважатись факультативною умовою медіації. Цей елемент є обов'язковим під час реалізації процесу примирення. З цього приводу цілком слушною є позиція вітчизняного законодавця. Згідно із ст. 46 КК України законодавцем чітко регламентовані дві умови звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням: а) фактичне примирення, б) відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди. Виходячи з тексту цієї правової норми, для законного примирення сторін необхідно

обов'язкове виконання двох вищевказаних умов. Слушною з цього приводу є положення, яке містилось у ст. 28 КПК від 1960 р., де законодавець додатково вказував, що закриття справи з підстав, зазначених у статтях 7 і 7-1 цього Кодексу, не звільняє особу від обов'язку відшкодувати в установленому законом порядку матеріальні збитки, завдані нею державним, громадським організаціям або громадянам. Справедливим з цього приводу виглядає таке висловлювання Т.В. Тетериної: захист прав та законних інтересів громадянина, який постраждав від злочинного діяння, як одне з завдань кримінального судочинства не досягає своєї мети, поки потерпілому не будуть відшкодовані збитки, завдані цим протиправним діянням [224, с. 120]. На наш погляд, факт існування в чинному законодавстві інституту примирення додатковий раз підкреслює, що законодавець і так досить лояльно ставиться до осіб, які вперше вчинили злочин невеликої або з необережності середньої тяжкості. Визначення при цьому факультативною умову відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди призведе до ситуації, коли особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, може в окремих випадках взагалі не нести будь-якої відповідальності. Таке явище є неприпустимим. З цього приводу слушною є позиція С.С. Яценка, який підкреслював, що звільнення особи від кримінальної відповідальності за вчинений злочин не є його виправданням, до такої особи можуть застосовуватися інші види юридичної відповідальності [291, с. 101]. Ми вважаємо, що за умов звільнення від кримінальної відповідальності застосування інших видів юридичної відповідальності має бути обов'язковим. Винна у вчиненні злочину особа повинна нести тягар відповідальності за скоєне суспільно-небезпечне діяння. Таке положення є дієвим превентивним заходом для стимулювання у винуватої у вчиненні злочину особи правослухняної поведінки та запобігання скоєнню нею кримінальних правопорушень у майбутньому. Обов'язковість відшкодування завданих збитків та усунення заподіяної шкоди матиме позитивний вплив на інших осіб та виступатиме стримуючим фактором від вчинення ними протиправних дій. Отже, у випадку примирення із потерпілим обвинувачений (підсудний) звільняється від кримінальної відповідальності та від

кримінального покарання. При цьому винна особа не звільняється від цивільно-правової відповідальності. Для винуватця у вчиненні злочину настає так звана деліктна відповідальність, яка є видом цивільно-правової відповідальності та являє собою обов'язок відшкодувати спричинену шкоду. Звичайно, позиція потерпілої особи за умов використання процедури медіації під час провадження у справах із приватною формою обвинувачення має бути вирішальною. У випадку примирення кривдника із потерпілим бажання останнього, яке відображається у прощенні боргу, звичайно не може ігноруватись представниками правоохоронних органів та суду. Разом з цим використання окремих положень цивільного законодавства під час провадження в кримінальних справах не повинно цілковито та без обмежень перетворювати кримінально-процесуальні правовідносини на цивільно-правові. За цих умов необхідно враховувати положення, що передумовою виникнення цивільно-правових відносин у рамках кримінального процесу є вчинення особою злочинного діяння, а цей факт повинен впливати на врегулювання кримінальних конфліктів. Ми переконані, що за умов використання процедури медіації під час провадження у справах приватного обвинувачення позиція потерпілого має вирішальний вплив не лише на фактичне примирення із обвинуваченим (підсудним), а й на можливість відшкодування останнім спричинених збитків. Однак навіть у випадку прощення боргу потерпілим розмір завданої шкоди чи збитків все одно повинен бути стягнутий з винної особи. З цих коштів можливе формування та фінансування державного фонду, за рахунок якого, наприклад, покриватимуться витрати медичних закладів, пов'язаних із лікуванням постраждалих внаслідок злочинів осіб.

Ст. 471 (Зміст угоди про примирення) передбачена умова відшкодування завданих кримінальним правопорушенням збитків у вигляді особистого виконання цих дій підозрюваним або обвинуваченим. Як вже нами згадувалось, під час виконання умов угоди про примирення можуть виникнути незалежні від волі підозрюваного або обвинуваченого обставини, які перешкоджатимуть фактичному відшкодуванню останніми завданих злочином збитків. На нашу думку, одним із варіантів вирішення цієї проблеми може бути залучення

підозрюваним або обвинуваченим до процедури відшкодування збитків третіх осіб, які в рамках кримінального провадження виконуватимуть зазначені зобов'язання. Вважаємо, що впровадження цього аспекту процедури медіації створюватиме додаткові гарантії для відшкодування винуватцем завданих збитків під час кримінального провадження та не суперечитиме процесуальним нормам, які регулюють цю процедуру. Ідентичної точки зору дотримувався А.О. Шамардін, який зазначав, що на практиці не існує будь-яких перешкод допустити під час примирення можливість відшкодування шкоди за допомогою третіх осіб. При цьому автор пов'язував цю обставину із неможливістю особи, яка вчинила злочинну дію, покаятися та згодна відшкодувати завдані збитки, в силу свого матеріального стану зробити це [269, с. 175]. Аналогічної точки зору також дотримувався О.В. Абабков [2, с. 141]. На наш погляд, така позиція також є слушною та зміст ст. 471 можна б було доповнити подібним аспектом процедури примирення.

Останньою обставиною провадження процедури примирення, на яку в рамках розгляду цього питання ми хотіли б звернути увагу, є зазначене у ч. 5 ст. 469 чинного КПК положення. Укладення угоди про примирення може ініціюватись у будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку. Аналогічна інформація містилась у ч. 1 ст. 27 КПК від 1960 р., відповідно до якої, примирення можливе лише до видалення суду в нарадчу кімнату для винесення вироку. В теорії кримінального процесу існує думка, що примирення між підсудним та потерпілим може відбуватись до набрання чинності вироку суду [25, с. 163]. Така умова процедури медіації набула розповсюдження в законодавстві іноземних країн. Кримінальним законодавством Німеччини передбачається можливість відкликання приватним обвинувачем своєї скарги саме до набрання чинності вироку суду [241]. Наведений приклад є властивим не лише для окремих європейських держав, але й зустрічається серед країн СНД. П. 2 ч. 2 ст. 26 КПК Республіки Киргизстан також містить подібну норму [233]. Аналізуючи положення кримінального процесуального законодавства цих країн та положення КПК інших держав, які не

містять цієї норми, вважаємо, що процедура медіації повинна здійснюватись все ж до видалення суду в нарадчу кімнату для винесення рішення. Оскільки, можливість відкликання скарги після набрання вироку призведе до додаткового навантаження на суд, адже у даному випадку суд повинен буде скасовувати прийняте рішення за справою та приймати нове, у якому зазначати щодо звільнення підсудного від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням.

2.3. Реалізація потерпілим функції обвинувачення у разі відмови прокурора від підтримання обвинувачення або зміни обвинувачення

Ч. 1 ст. 340 чинного КПК та ст. 36 ЗУ «Про прокуратуру» встановлює умову та порядок відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення. До умови законодавець відносить відповідну процесуально важливу інформацію, отриману під час судового розгляду, яка не підтверджує пред'явленого обвинуваченому (підсудному) обвинувачення у вчиненому кримінальному правопорушенні. Для процесуально коректної відмови від обвинувачення прокурор повинен скласти та оголосити постанову, у якій сформулювати мотиви відмови від підтримання обвинувачення. Після здійснення вказаної процедури суд роз'яснює потерпілому його право вимагати продовження розгляду справи і підтримувати обвинувачення.

Відповідно до норм вітчизняного кримінального процесуального законодавства прокурор здійснює обвинувальну функцію, керуючись вимогами закону та своїм внутрішнім переконанням. Обвинувальна позиція державного обвинувача формується під час стадії досудового розслідування. Відповідно до цього, затверджуючи існуючий або складаючи новий обвинувальний акт, прокурор визначає обсяг обвинувачення, яке реалізовуватиметься на стадії судового розгляду кримінальної справи. Така обвинувальна позиція державного обвинувача є визначальною і для суду, оскільки згідно зі ст. 337 КПК України визначатиме межі подальшого судового розгляду кримінального провадження.

Під час судового розгляду кримінального провадження можуть бути встановлені окремі обставини вчинення кримінального правопорушення та виявлені різноманітні докази, які не досліджувались під час досудового розслідування кримінального провадження. Така процесуальна важлива інформація може додатково підтверджувати обвинувальну позицію державного обвинувача, а може – навпаки, заперечувати доцільність подальшої реалізації функції обвинувачення. За таких умов, дійшовши переконання про невинність обвинуваченого (підсудного), державний обвинувач відмовляється від подальшого здійснення функції обвинувачення. З цього моменту прокурор втрачає статус обвинувача у кримінальному провадженні та суд, у свою чергу, роз'яснює потерпілому та його представнику їх право вимагати продовження судового розгляду кримінального провадження і підтримувати обвинувачення (ч. 2 ст. 340 КПК). Процесуальна відмова прокурора від підтримання обвинувачення та процесуальні наслідки, які настають внаслідок цього, породжують різноманітні позиції в наукових колах.

Так, В.М. Савицький та І.І. Потеружа зазначали, що для прокурора обов'язок звинувачувати визначається виключно інтересами держави та є похідним від головного обов'язку, покладеного на прокуратуру – здійснювати нагляд за неухильним виконанням закону. Здійснюючи від імені держави нагляд за виконанням законності, прокурор зобов'язаний своєчасно вживати заходів, спрямованих на ліквідування будь-яких порушень закону, не зважаючи на особу правопорушника. Таким чином, прокурор повинен відмовитись від обвинувачення, якщо він дійде висновку щодо невинуватості обвинуваченого, оскільки підтримання обвинувачення в цьому випадку було б порушенням закону. Відмовившись від підтримання обвинувачення, прокурор створює ситуацію, за якої він разом із стороною захисту діють фактично в одному напрямку та намагаються довести суду необхідність виправдання підсудного [204, с. 26]. Аналогічної позиції дотримується вітчизняний науковець В.М. Трофименко, підтримуючи це положення він підкреслював, що під відмовою прокурора від підтримання державного обвинувачення слід розуміти особливий процесуальний інститут, який регламентує зупинення прокурором активної діяльності в напрямі

обвинувачення, розпочатої на стадії досудового розслідування. Відмова прокурора від державного обвинувачення складається із сукупності процесуальних дій, спрямованість яких протилежна обвинувальній діяльності. Результатом їх є визнання нікчемності обвинувачення, що спричинює припинення реалізації цієї функції. Мета відмови від обвинувачення полягає в тому, щоб досягти реабілітації невинуватого [229, с. 75]. На підтримання такого процесуального статусу прокурора в кримінальному процесі існує точка зору, що навіть після відмови прокурор повинен залишитись на своєму місці, виконуючи правозахисні функції [266, с. 158].

Протилежної точки зору дотримується В.Ф. Крюков, відповідно до якої після відмови прокурора від обвинувачення під час розгляду справи в суді він продовжує брати участь у судовому провадженні, враховуючи виступи в судових дебатах, але без права відновлення обвинувачення. При цьому не правильно вважати, що прокурор, який відмовився від обвинувачення, тим самим здійснює функцію захисту [112, с. 126]. Заперечували наявність захисної функції в змісті процесуальної діяльності прокурора Ф.Н. Фаткуллін [251, с. 145] та В.П. Нажимов. Останній з цього приводу стверджував, що прокурор здійснює функцію обвинувачення, яка є запрограмованою законом, та не може бути носієм функції захисту. Автор продовжує: стверджуючи протилежне, можна дійти висновку, що й суд як орган правосуддя перетворюється на захисника підсудного в момент прийняття рішення щодо виправдання підсудного або припинення справи [141, с. 37]. Шифман М.Л., також зауважує, що прокурор, який відмовився від обвинувачення, оголошує суду про зміни своєї позиції та обставини, які призвели до цього, не набуває процесуального статусу захисника підсудного. Однак науковець, на нашу думку, доходить досить суперечливого висновку та стверджує, що прокурор, який під час судового розгляду справи відмовляється від обвинувачення, все одно залишається стороною, представником державного обвинувачення [276, с. 49]. З цього приводу М.Ю. Черкова слушно зауважує, що проголосивши постанову про повну відмову від підтримання державного обвинувачення і передавши її до суду, він перестає бути державним обвинувачем,

оскільки вже немає державного обвинувачення. За таких умов участь державного обвинувача у справі не є обов'язковою [266, с. 158].

Аналізуючи вищенаведену інформацію, стверджуємо, що серед науковців немає єдності у визначенні процесуального статусу державного обвинувача, який відмовився від підтримки обвинувачення. Стосовно цього питання в науці існують досить цікаві та водночас протилежні позиції. При цьому необхідно враховувати, що подібна невизначеність не лише негативно впливає на можливість окреслення чітких правових рамок участі прокурора в кримінальному провадженні, а також створює перешкоди для правильного визначення процесуального статусу потерпілого як суб'єкта обвинувачення. Таким чином, стосовно цього питання вважаємо за доцільне висловити свою точку зору. На нашу думку, існуюча позиція науковців щодо реалізації державним обвинувачем функції захисту у випадку відмови від обвинувачення не є виправданою, оскільки суперечитиме принципу змагальності кримінального процесу. Відповідно до цього принципу під час судового розгляду справи між сторонами обвинувачення та захисту відбувається професійна суперечка, а отже жодна із сторін не може покладати на себе функцій іншої [146, с. 74]. На підтвердження цього вітчизняний законодавець у ч. 3 ст. 22 вітчизняного КПК встановив, що під час кримінального провадження функції обвинувачення, захисту і судового розгляду (вирішення справи) не можуть покладатися на один і той же орган чи на одну і ту ж службову особу. У зв'язку з цим стверджувати про здійснення прокурором інших функцій, окрім обвинувачення, є некоректним.

Прокурор, відмовившись від підтримання обвинувачення, висловлює суду та іншим учасникам кримінального провадження свою позицію про недоцільність подальшої реалізації державного обвинувачення. При цьому вважати процесуальний акт відмови прокурора від обвинувачення як прояв функції захисту немає підстав. По-перше, необхідно враховувати, що реалізація функції обвинувачення не знаходиться у повній залежності від волі державного обвинувача, оскільки вказану функцію може виконувати як потерпілий, так і його представник у випадку виявлення особистого бажання. У зв'язку з цим здійснення

прокурором діяльності, яка за своєю сутністю є протилежною до обвинувачення, ставитиме потерпілого та його представника у складне процесуальне становище. Адже вони залишатимуться єдиними представниками сторони обвинувачення. За таких умов змагатись одночасно з підсудним, його представником та відповідно із прокурором, який займає позицію захисту підсудного, було б надто складним завданням. По-друге, необхідно враховувати й той факт, що позиція прокурора, який відмовився від державного обвинувачення, може бути помилковою або, наприклад, наслідком зловживань з боку останнього.

На існування достатньо великої кількості подібних недоліків у діяльності прокурора з підтримання державного обвинувачення в суді неодноразово зверталась увага керівництва ГПУ. У зв'язку з цим керівництво ГПУ дійшло висновку, що якість підтримання державного обвинувачення не завжди відповідає вимогам сьогодення, закону і наказу Генерального прокурора України «Про завдання та організацію роботи прокурорів у судовому розгляді кримінальних справ» [28]. За таких умов твердження, що прокурор, який відмовився від обвинувачення, залишається учасником провадження у справі та здійснює захисну функцію створюватиме ситуацію, за якої необґрунтована позиція державного обвинувача негативно впливатиме не лише на реалізацію функції обвинувачення, а й відповідно на кінцевий результат судового розгляду кримінального провадження.

У теорії кримінального процесу відмову державного обвинувача від обвинувачення досить часто пов'язують із визначенням «дисфункція обвинувачення». Від латинської «дисфункція» визначається як «dis» – порушення та «functio» – діяльність. Цей термін також знайшов поширення у багатьох науках. У соціології він визначається як порушення нормативної взаємодії з соціальним середовищем – суспільством. За своєю сутністю характеризується невизначеністю функцій та цілей діяльності інституту, перетворення окремих його функцій у «символічну» діяльність, яка не спрямована на досягнення раціональної мети. Дисфункція окремих інститутів в економіці призводить до такого негативного явища, як «тіньова економіка». Отже, «дисфункція» за своєю

сутністю є явищем, яке призводить до негативних наслідків. Враховуючи вищенаведене, зауважуємо, що окреслення відмови прокурора від підтримання обвинувачення як «дисфункція обвинувачення» означатиме не фактичне припинення обвинувачення, а перетворення цієї діяльності в діяльність з іншою метою, наприклад, у реалізацію захисту. Як вище зазначалось, подібна зміна в процесуальному статусі прокурора матиме скоріш негативні наслідки, ніж позитивно впливатиме на подальший розгляд кримінального провадження.

Окремі науковці поєднують термін «дисфункція» не лише із реалізацією функції обвинувачення в кримінальному процесі. Так, М.Б. Уліщенко зазначала, що під час судового розгляду справи можливі ситуації, за яких учасник кримінального процесу відмовляється від покладеної на нього законом функції та займає протилежну процесуальну позицію, таке явище є дисфункцією [245, с. 43]. Авторка підтверджує існування дисфункції також під час реалізації функції захисту. Під час розгляду справи є випадки, коли підсудний повністю визнає свою провину, надає відповідні свідчення, кається та вимагає для себе суворого покарання. Таку поведінку, на думку науковця, не можна назвати проявом функції захисту. Частково погоджуючись із М.Б. Уліщенко слід зазначити, що дійсно таку поведінку підсудного важко назвати проявом функції захисту, але при цьому, вбачати наявність у добровільному самовикритті підсудного прояв функції обвинувачення також не можна. У такому випадку підсудний погоджується із аргументами протилежної сторони, визнає свою провину та добровільно відмовляється від здійснення захисту, ні в якому разі не перетворюючись на обвинувача. За логікою використання «дисфункції» під час реалізації функції захисту можна передбачити таку ситуацію. Підозрюваний під час стадії досудового розслідування може з'явитись до правоохоронних органів із особистим зізнанням та після цього активно сприяти подальшому розкриттю кримінального правопорушення, відповідно викриваючи самого себе. При цьому вважати подібну діяльність підозрюваного як реалізацію останнім функції обвинувачення (кримінального переслідування) було б абсурдним. Хоча сутність поняття «дисфункція» дозволяє дійти таких висновків.

Отже, використання терміна «дисфункція» для визначення будь-якої процесуальної діяльності суб'єктів кримінальних процесуальних відносин призводитиме до порушення структурності в реалізації кримінальних процесуальних функцій, суттєво перешкоджаючи можливості окреслення процесуальних меж існування кожної із функцій. Таким чином, зміст терміна «дисфункція» не відповідає сутності та характеру кримінальних процесуальних функцій та, на нашу думку, не має доцільності його використання в кримінальному процесі.

Щодо визначення подальшої участі прокурора в кримінальному провадженні за умови відмови від обвинувачення ми займаємо таку позицію. У п. 1.2. дисертаційного дослідження нами зверталась увага на існування функції обвинувачення в кримінальному процесі у двох аспектах, а саме: у матеріально-правовому та процесуальному. Процесуальний акт відмови державного обвинувача від обвинувачення являє собою заперечення останнім доцільності подальшого існування обвинувальної тези, тобто обвинувачення у матеріально-правовому аспекті. Подібна відмова тягне за собою припинення будь-яких процесуальних дій обвинувального характеру з боку прокурора, тобто припинення існування обвинувачення й у процесуальному аспекті. З вищенаведеного висновуємо, що з моменту відмови прокурора від реалізації обвинувальної функції припиняється існування державного обвинувачення в кримінальному провадженні.

Відмовившись від обвинувальної діяльності, прокурор складає свої повноваження державного обвинувача та повністю втрачає вказаний процесуальний статус. Після цього, на нашу думку, прокурор може на власний розсуд залишитись у приміщенні суду та спостерігати за розглядом кримінального провадження як сторонній спостерігач, користуючись принципом гласності судового процесу (ст. 27 чинного КПК), або залишити його. За таких умов необхідно зазначити, що у випадку відмови прокурора від обвинувачення під час судового розгляду кримінального провадження в закритому судовому

засіданні останній повинен залишити приміщення суду, оскільки не є представником жодної із сторін, які беруть участь у провадженні.

Отже, прокурор відповідно до законодавства України є єдиним представником державного обвинувачення в суді, однак у випадку відмови від цього повноваження він не повинен набувати процесуального статусу захисника обвинуваченого та здійснювати не властиву йому діяльність. Відмовившись від обвинувачення, прокурор згідно зі ст. 340 КПК України складає та оголошує суду та учасникам судового розгляду відповідну постанову. Після цього права основних обвинувачів набувають інші учасники судового розгляду кримінального провадження.

Отже, відмова прокурора від обвинувачення означає припинення реалізації в кримінальному провадженні державного обвинувачення, але при цьому під час кримінального провадження задіяні інші процесуальні фігури, які володіють правами щодо підтримання обвинувачення в суді – це потерпілий та його представник. У випадку наполягання потерпілого та його представника на реалізації обвинувачення в суді вони залишаються єдиними суб'єктами, які здійснюватимуть обвинувачення. Однак за цих умов виникають певні складності під час визначення характеру обвинувальної діяльності, яку реалізує потерпілий та його представник. Немає однозначної позиції щодо цього питання й серед науковців.

Окремі вчені вважають, що під час розгляду кримінальних проваджень публічного та приватного-публічного обвинувачення у суді потерпілий та його представник приймають позицію державного обвинувачення, беручи участь у реалізації останнього. При цьому кожен науковець наводить з цього приводу свої аргументи. Сучасний дослідник цього питання Н.Є. Петрова зазначала, що потерпілий протягом судового розгляду справи реалізує свої права в межах обвинувачення, пред'явленого прокурором [156, с. 6]. С.Л. Деревянкін стверджував, що у випадку відмови прокурора від обвинувачення потерпілий набуває статусу співобвинувача (субсидіарного обвинувача), який володіє правами брати участь в судових засіданнях для підтримання обвинувачення,

здійснюваного прокурором як державним обвинувачем. Крім того, співобвинувачення набуває самостійного значення у випадку зміни прокурором обвинувачення в суді [59, с. 103]. На наш погляд, позиція, яку відстоюють вищенаведені науковці, має ряд суттєвих недоліків. По-перше, вона передбачає, що у випадку відмови від державного обвинувачення чи його зміни прокурором потерпілий здійснюватиме саме державне обвинувачення. Таке твердження є сумнівним, оскільки за таких умов потерпілий повинен мати можливість володіти повноваженнями державного обвинувача та користуватись ними. Однак згідно із положенням Конституції України прокурор є єдиною особою, яка володіє повноваженнями щодо підтримання державного обвинувачення в суді (ст. 121 КУ). Також слід додати, що обсяг правосуб'єктності потерпілого значно менший ніж у прокурора та здійснювати повноцінне державне обвинувачення він не має практичної можливості. По-друге, позиція щодо реалізації потерпілим державного обвинувачення у випадку зміни останнього прокурором викликає ще більше зауважень. Відповідно до ст. 338 вітчизняного КПК, прийшовши до переконання, що пред'явлене особі обвинувачення потрібно змінити, прокурор складає обвинувальний акт, в якому формулює змінене обвинувачення та викладає обґрунтування прийнятого рішення. Враховуючи це, прокурор з одного боку, а потерпілий та його представник з іншого паралельно здійснюватимуть державне обвинувачення. У випадку погодження між собою обвинувальних позицій потерпілим, його представником та прокурором державне обвинувачення реалізовуватиметься практично без будь-яких перешкод. Однак за умов не погодження потерпілого та його представника з «новою» обвинувальною позицією прокурора виникає дуже цікава ситуація. Такий перебіг подій передбачає, що в цих умовах прокурор, потерпілий та його представник здійснюватимуть державне обвинувачення, але його зміст відрізнятиметься. Не важко собі уявити, що кожен з вищенаведених суб'єктів відстоюватиме свою позицію, намагаючись довести суду обґрунтованість саме своєї точки зору, створюючи при цьому атмосферу змагальності. Таким чином, з одного боку не можна стверджувати про єдність та цілісність державного обвинувачення в суді за

умови, що її представники вступають у змагальність не лише з суб'єктами реалізації функції захисту, а й між собою. З іншого боку – такий перебіг подій не кращим чином впливає на потерпілого. Так, М.Є. Мерецький зазначав таке: у зв'язку з вимогами КПК вважається, що інтереси потерпілого та прокурора співпадають. Однак в матеріалах кримінальної справи знаходить відображення лише позиція потерпілого, яка співпадає з думкою посадових осіб. Виходячи з цього, відбувається певне обмеження прав потерпілого [134, с. 36].

Стосовно публічного змісту реалізованої потерпілим функції обвинувачення П.М. Каркач зазначав, що у випадку незгоди потерпілого або його представника з позицією прокурора про закриття справи підтримання обвинувачення переходить до них. У такому випадку обвинувачення залишається державним, оскільки справа виникла із взаємовідносин особи і держави, відповідні державні органи її порушили. Прокурор затверджував обвинувальний висновок і назвати таку справу справою приватного обвинувачення немає підстав. Далі науковець зазначає, що аналіз принципу публічності кримінального процесу дає підстави стверджувати, що вважати потерпілого у публічних справах приватним обвинувачем не можна через те, що цим терміном називається потерпілий тільки у справах приватного обвинувачення [95, с. 156]. Зазначена позиція, на наш погляд, не є досить переконливою. Ретельний аналіз принципу публічності дозволяє дійти зовсім протилежного висновку.

Перш за все, згідно із принципом публічності представники держави (прокурор, слідчий) повинні в межах своєї компетенції здійснювати процесуальну діяльність для встановлення події кримінального правопорушення, осіб, винних у його вчиненні. У межах цього принципу прокурор реалізує державне обвинувачення у справі. Однак у випадку його відмови від подальшої реалізації цієї діяльності, державне обвинувачення втрачає свої позиції, тому що потерпілий не є суб'єктом реалізації принципу публічності, а відповідно й публічного (державного) обвинувачення тощо. При цьому є некоректним твердження, що кримінальне провадження, обвинувальна діяльність у якому здійснювалась у публічному порядку, цілковито перетворюється у провадження із

приватною формою обвинувачення. Тут слід погодитись з позицією автора, але стверджувати, що кримінальне провадження залишається з публічною формою обвинувачення також не можна. У цьому випадку кримінальне провадження, як ми вважаємо, набуває статусу так званого публічно-приватного обвинувачення, на об'єктивне існування якого неодноразово зверталась увага науковців. При цьому необхідно зазначити, що стверджувати про існування в кримінальному процесі окремої категорії проваджень публічно-приватного обвинувачення разом із кримінальними провадженнями публічної форми обвинувачення є недоцільним. Оскільки в разі відмови прокурора від підтримання обвинувачення в будь-якій кримінальній справі, провадження за якою здійснюється у загальному порядку, характер обвинувачення може набувати статусу приватного, у випадку згоди на це потерпілого або його представника.

Враховуючи вищевикладене, слід підкреслити, що пропозиції окремих науковців наділити потерпілого та його представника процесуальним статусом державного обвинувача або співобвинувача державного обвинувача призводитиме скоріш до негативних наслідків. Визначення обвинувальної позиції потерпілого та його представника в рамках реалізації принципу публічності створюватиме процесуальні умови, за яких вказані особи завжди знаходитимуться у тіні обвинувальної діяльності державного обвинувача. Навіть за умов непогодження із прокурором стосовно подальшого напрямку здійснення обвинувачення позиція потерпілого та його представника завжди сприйматиметься судом як другорядна, що не кращим чином впливатиме на можливість відстоювання останніми своїх інтересів. Отже, на наш погляд, не існує підстав вважати потерпілого та його представника суб'єктами реалізації державного обвинувачення.

Змістом ч. 2 ст. 340 КПК України законодавець передбачає, що у випадку непогодження потерпілого із відмовою прокурора від обвинувачення він має право вимагати продовження розгляду кримінального провадження і підтримувати обвинувачення. Цікавим доповненням до цього положення виглядає пропозиція О.С. Александрова, який наголошував, що потерпілий володіє правом

звернутись до іншого прокурора, який не брав участі у справі для організації обвинувачення у вказаній справі [5, с. 82]. На теперішній час, на жаль, ця пропозиція навряд чи є дієвою. Відповідно до наказу Генерального прокурора України № 5гн від 19.09.2005 «Про організацію участі прокурорів у судовому розгляді кримінальних справ та підтримання державного обвинувачення» державний обвинувач зобов'язаний завчасно доповідати про необхідність зміни в суді пред'явленого обвинувачення чи відмови від нього керівнику прокуратури відповідного рівня або його заступнику, на якого покладено обов'язок щодо організації роботи з підтримання державного обвинувачення в суді. Копію постанови з їхньою відміткою про узгодження позиції долучати до наглядового провадження. У справі, що надійшла з іншої прокуратури, про необхідність прийняття такого рішення заздалегідь повідомляти керівника прокуратури, який затвердив обвинувальний висновок у справі (ч. 2 п. 5.7.). П. 1.6. закріплює положення, що зміна державного обвинувача допускається лише у виняткових випадках та виключно за умови незгоди керівника прокуратури з позицією державного обвинувача. У випадку подібної незгоди керівник прокуратури призначає іншого обвинувача або особисто підтримує обвинувачення [148]. Отже, мотивована відмова державного обвинувача від підтримання обвинувачення на момент винесення відповідної постанови є погодженою з керівником відповідної прокуратури. Звернення потерпілого або його представника щодо залучення іншого державного обвинувача у кримінальне провадження навряд чи знайде розуміння та підтримку серед керівництва прокуратури. Слід також наголосити, аналогічне положення, що містилось у вищенаведеному наказі ГПУ, знайшло своє відображення у ст. 341 чинного КПК України.

Обмеживши фактичну можливість залучити до участі в кримінальному провадженні іншого прокурора, законодавець також позбавляє потерпілого та його представника можливості захистити свої права у судовому порядку, оскарживши до суду рішення прокурора про відмову від обвинувачення. З одного боку, стаття 55 КУ, цілком передбачає таку можливість. Однак з іншого боку, виникатиме справедливе запитання щодо обґрунтованої можливості суду

впливати на дії прокурора з реалізації державного обвинувачення. Слід зазначити, що у цьому випадку втручання суду в процес реалізації функції обвинувачення навряд чи є виправданим, оскільки це суперечитиме принципу змагальності кримінального процесу. Отже, законодавець створив процесуальні умови, за яких у випадку відмови державного обвинувача від обвинувачення потерпілий має можливість сподіватись лише на себе та свого представника.

У рамках достатньо непростой для потерпілого ситуації аргументованою виглядає пропозиція В.Ф. Крюкова, який стверджує, що у разі відмови прокурора від підтримання обвинувачення, можливості потерпілого в реалізації обвинувальної функції мають необхідність у додатковому забезпеченні допомогою кваліфікованого представника [112, с. 146]. Цілком підтримуючи позицію автора, вбачаємо необхідним надати можливість потерпілому у випадку відмови прокурора від обвинувачення користуватись безкоштовною юридичною допомогою в особі представника. За бажанням потерпілого подібних представників може бути декілька.

Отже, в разі відмови прокурора від обвинувачення, потерпілий та його представник залишаються єдиними суб'єктами, які під час судового розгляду кримінального провадження реалізують функцію обвинувачення. Однак при цьому є не визначеними зміст та межі здійснення цієї обвинувальної діяльності. Логічно передбачити, що в такому випадку обсяг обвинувачення, який може підтримувати потерпілий та його представник повинен встановлюватись відповідно до ч. 3 ст. 338 КПК України, тобто «у раніше пред'явленому обсязі». Проте таке формулювання є не зовсім зрозумілим. Стосовно цього в кримінальному процесі існує позиція, що подібне визначення може сприйматись як обсяг обвинувачення пред'явленого під час стадії досудового розслідування, яке може змінюватись кілька разів, чи те, з яким прокурор надсилає кримінальне провадження до суду. У таких випадках суд повинен уточнювати в потерпілого, яке саме обвинувачення він буде підтримувати [39, с. 87]. На наш погляд, стверджувати про існування підстав уточнювати судом вірогідність реалізації потерпілим обсягу обвинувачення, який фактично змінювався під час досудового

розслідування, є суперечливим моментом. Адже під час досудового розслідування слідчий практично одноособово здійснює комплекс процесуальних дій, спрямованих на реалізацію функції кримінального переслідування (обвинувачення) керуючись принципом публічності. Потерпілий під час стадії досудового розслідування відповідно до свого процесуального статусу може сприяти реалізації обвинувальної функції шляхом надання доказів, що викривають особу, яка вчинила кримінальне правопорушення. Однак прямого впливу на формування та здійснення функції кримінального переслідування (обвинувачення) потерпілий не має. Адже значимість будь-якого обвинувального доказу слідчий оцінюватиме за власним внутрішнім переконанням та формуватиме обвинувальну тезу одноособово. При цьому обсяг обвинувачення може декілька разів змінюватись або доповнюватись під час стадії досудового розслідування та набуває остаточної форми в обвинувальному акті.

У випадку формування обвинувальної тези під час досудового розслідування законодавець не передбачає можливості безпосередньої участі потерпілого в цьому процесі. Це є очевидним фактом, оскільки принцип публічності домінує на стадії досудового слідства, витісняючи принцип змагальності на судовій стадії розгляду кримінальної справи, де потерпілий у визначених законом підставах матиме можливість користуватись процесуальним статусом обвинувача.

Ми вважаємо, враховуючи зміст окремих положень вітчизняного КПК, що під час судового розгляду кримінального провадження суд може визнати обвинувальну позицію потерпілого та його представника в межах «раніше пред'явленого обсягу», враховуючи окремий аспект, який розглядався нами у підрозділі 1.1. дисертації. Мається на увазі долучення до матеріалів кримінального провадження, наданих потерпілим під час стадії досудового розслідування або судового розгляду кримінального провадження зауважень, клопотань щодо зміни та доповнення обвинувачення.

Як один із варіантів вирішення питання щодо можливого впливу потерпілого та його представника на реалізацію функції кримінального

переслідування (обвинувачення) під час стадії досудового розслідування, С.В. Давиденко пропонує таке: у зв'язку з відмовою прокурора від обвинувачення потерпілий може скористатись правом клопотання перед судом щодо повернення справи на додаткове розслідування. За таких умов потерпілий та його представник повинні бути наділені правом брати активну участь у формуванні обвинувальної функції [55, с. 197]. Однак авторка не уточнює, який процесуальний вигляд повинна мати зазначена «активна участь» у формуванні обвинувачення. Логічно передбачити, що під цим визначенням передбачається відповідна процесуально активна діяльність потерпілого із реалізації кримінального переслідування (обвинувачення), яка за своєю сутністю є притаманною процесуальному статусу слідчого. Ця ідея є цікавою та заслуговує на увагу, але впровадити її в життя на теперішній час навряд чи можливо. По-перше, практичне надання потерпілому або його представнику можливості активної участі у формуванні обвинувачення під час досудового слідства стикатиметься зі значними перешкодами. На думку авторки, у випадку повернення кримінальної справи на додаткове розслідування провадження за нею знов здійснюватиметься на загальних підставах в рамках принципу публічності. Вказане передбачає здійснення досудового слідства слідчим або прокурором, процесуальна позиція яких буде вирішальною. При цьому складно уявити собі зміст «активної участі» потерпілого у формуванні обвинувачення за умов яскраво вираженого домінування принципу публічності на стадії досудового слідства. По-друге, і найголовніше, у змісті нового КПК України, інститут додаткового розслідування ліквідовано, а відповідно й зазначена позиція авторки втратила актуальність.

Окреслені особливості реалізації потерпілим та його представником функції обвинувачення стосуються перш за все кримінальних проваджень із публічною формою обвинувачення. У рамках цього питання потребують дослідження й кримінальні провадження із приватною формою обвинувачення. Як вище зазначалось, вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство закріплює положення, що потерпілий має можливість самостійно здійснювати обвинувальну

функцію за умов відмови прокурора від підтримання обвинувачення (ч. 2 ст. 340 КПК України) або зміни обвинувачення в суді (ч. 3 ст. 338 КПК України). Однак в цьому випадку, на нашу думку, законодавець не справедливо не враховував специфіки реалізації функції обвинувачення в кримінальних провадженнях із приватною формою обвинувачення в разі відмови чи зміни державним обвинувачем обвинувачення, ототожнивши цей процес із провадженнями публічної форми обвинувачення.

Особливості реалізації потерпілим обвинувачення за умови відмови прокурора від цієї функції в кримінальних провадженнях із приватною формою обвинувачення, а також процесуальний порядок зміни державним обвинувачем обвинувачення в кримінальних провадженнях із приватною формою обвинувачення та відповідно вплив цього рішення на процесуальний статус потерпілого майже не знайшли відображення в роботах вітчизняних та іноземних науковців. На наш погляд, практична цінність вирішення цього питання є очевидною, оскільки має суттєвий вплив на процесуальний статус потерпілого як суб'єкта реалізації приватного обвинувачення, встановлюючи межі та умови здійснення обвинувачення останнім. Не вирішення вказаних питань призведе до повної зневаги до потерпілого як приватного обвинувача з боку держави.

Для остаточного визначення ролі прокурора, яку він виконує в кримінальних провадженнях із приватною формою обвинувачення, перш за все необхідно чітко окреслити умови, за яких державний обвинувач бере участь у цих провадженнях. Оскільки автори чинного КПК ототожнили процесуальний порядок кримінальних проваджень справ приватного обвинувачення із провадженням у справах приватно-публічного обвинувачення, то доцільно в цьому випадку звернутись до положень КПК від 1960 р. Так, у ст. 27 КПК від 1960 р. до вказаних умов законодавець відносив: 1) наявність передумов захисту державних або громадських інтересів; 2) наявність передумов захисту прав громадян, у випадку якщо потерпілий через свій безпорадний стан, залежність від обвинуваченого чи з інших причин не може захистити свої законні інтереси. Стосовно першої умови участі прокурора в кримінальних провадженнях із

приватною формою обвинувачення, ми висловлювали свою точку зору під час дослідження попередніх питань. У цьому випадку лише слід нагадати, що наявність порушених інтересів громадськості або держави навряд чи збігається з сутністю кримінальних проваджень із приватною формою обвинувачення, в рамках яких відбувається провадження за кримінальними правопорушеннями невеликої тяжкості, а отже, небезпека, яку вони створюють є незначною. Таким чином, використання цієї умови участі прокурора в кримінальних провадженнях із приватною формою обвинувачення є необґрунтованим та безпідставним.

Більшу цікавість викликає наступна умова, за якої прокурор брав участь у кримінальному провадженні приватного обвинувачення. Мова йде про неможливість потерпілого самостійно відстоювати порушені права через свій безпорадний стан, залежність від обвинуваченого чи з інших причин. Перераховані умови надавали цілком законні підстави прокурору брати участь у кримінальному провадженні із приватною формою обвинувачення. Цей аспект участі державного обвинувача в кримінальному провадженні приватного обвинувачення базувався не лише на КПК від 1960 р., а й на інших нормативних документах. Так, згідно із ч. 2 ст. 3 КУ утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Спираючись на положення Конституції, ЗУ «Про прокуратуру» № 1789-ХІІ від 05.11.1991 в ст. 5 визначає основні функції прокуратури, серед яких є представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом. У ст. 36-1 цього закону також визначені підстави представництва інтересів громадянина: 1) неспроможність через фізичний чи матеріальний стан, похилий вік або з інших поважних причин самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження; 2) заподіяння громадянину шкоди внаслідок вчинення кримінального правопорушення чи іншого суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом про кримінальну відповідальність [79]. Слід зазначити, що аналогічні підстави представництва прокурором інтересів громадянина містяться у проекті ЗУ «Про прокуратуру» підготовленого Адміністрацією Президента України (чч. 2, 4 ст. 24) [190]. Додатково в рамках

розгляду зазначеного питання ми хотіли б звернути увагу на використання терміна «громадянин» під час визначення конституційної функції прокуратури у вигляді представництва інтересів громадянина або держави в суді. Особа, інтереси якої представляє прокурор, обов'язково повинна мати статус громадянина. Законодавець не акцентує на обов'язковій наявності в особі виключно українського громадянства, а отже, буквальний зміст цієї норми дозволяє стверджувати, що особа, інтереси якої представляє прокурор, може мати й іноземне громадянство. За таких умов окреслення особи як громадянина містить суттєвий недолік, оскільки визначенням громадянин не можна охопити всіх фізичних осіб, які теоретично можуть зазнати шкоди внаслідок вчинення кримінального правопорушення. Згідно зі ст. 1 ЗУ «Про громадянство України» особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином є особою без громадянства (апатридом) [74]. Відповідно до ст. 26 КУ та ст. 2 ЗУ «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України [78]. Зазначені винятки не стосуються можливості захисту апатридом своїх прав, порушених внаслідок вчиненого кримінального правопорушення, оскільки положенням ст. 16 Конвенції про статус апатридів зазначено, що на території Договірної Держави свого звичайного місця проживання апатрид користується тим же становищем, що й громадяни Держави у питаннях стосовно права звернення до судів, зокрема, у питаннях юридичної допомоги і звільнення від *cautio judicatum solvi* [104]. Враховуючи вищевикладене, на нашу думку, замість терміна «громадянин» під визначення конституційної функції прокуратури у вигляді представництва інтересів громадянина або держави в суді слід використовувати термін «**фізична особа**».

Повертаючись до представництва прокурором інтересів потерпілих в кримінальному провадженні, слід підкреслити, що прокурор, який брав участь у кримінальних провадженнях приватного обвинувачення, керувався однією з

конституційних функцій прокуратури, а саме представництво інтересів громадян або держави в суді (ч. 2 ст. 121 КУ). На підставі положень КУ та ст. 36-1 ЗУ «Про прокуратуру» державний обвинувач реалізував представництво інтересів особи в суді під час розгляду кримінальної справи приватного обвинувачення. Це є основною умовою, яка відрізняє між собою участь прокурора під час провадження у справах публічного, приватно-публічного та приватного обвинувачення, оскільки у перших двох категоріях кримінальних справ прокурор брав участь у межах реалізації іншої конституційної функції прокуратури – підтримання державного обвинувачення (ч. 1 ст. 121 КУ). На наше переконання, це положення є актуальним й для чинного КПК України. Однак, як вище зазначалось, конституційна функція представництва інтересів особи в суді на практиці перетворюється в реалізацію функції державного обвинувачення, позбавляючи потерпілого основної можливості – самостійної реалізації обвинувачення в кримінальних провадженнях із приватною формою обвинувачення. На наш погляд, умови, за яких прокурор бере участь у кримінальних провадженнях із приватною формою обвинувачення, неодмінно мають відповідати функції представництва. У зв'язку з цим ми пропонуємо декілька заходів щодо приведення процесуального статусу прокурора у належний конституційний стан.

У межах представницької функції, яку прокурор реалізує в кримінальному процесі, останній може брати участь у будь-якому кримінальному провадженні приватного обвинувачення. З цього приводу вітчизняне законодавство передбачає можливість участі прокурора в цих провадженнях не лише виключно за власною ініціативою, а й за відповідним зверненням потерпілого. Так, ст. 1 ЗУ «Про звернення громадян» № 393/96-ВР від 02.10.1996 визначає, що громадяни України мають право звернутись до органів державної влади, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав та законних інтересів та скаргою про їх порушення [76]. Слушною з цього приводу виглядає позиція О.В. Агутіна, який зазначав, що одним із способів реалізації приватного права на

кримінальне переслідування є надання потерпілому права на встановлення особи, яка вчинила злочинну дію, а також права на звернення до прокурора або до суду з вимогою щодо притягнення до відповідальності та покарання винної особи [3, с. 25]. Таким чином, цілком законною підставою є участь прокурора в кримінальному провадженні із приватною формою обвинувачення у випадку звернення до нього потерпілого щодо захисту своїх порушених прав. У такому випадку слід зауважити, що положення ЗУ «Про звернення громадян» поширюється на будь-яку сферу державного та суспільного життя та беззаперечно мають вплив і на кримінальні процесуальні правовідносини в рамках кримінальних проваджень із приватною формою обвинувачення. Таким чином, потерпілий має всі законні важелі звернутись до прокурора із заявою або клопотанням щодо представництва своїх інтересів під час провадження у справах із приватною формою обвинувачення. На наш погляд, в умовах впровадження в кримінальний процес дійсної форми приватного обвинувачення процесуальний статус прокурора потребуватиме корегування. На нашу думку, одним із обов'язкових елементів цього процесу має бути окреслення участі прокурора в кримінальних провадженнях із приватною формою обвинувачення в рамках представницької функції та забезпечення участі останнього в цих провадженнях за відповідним зверненням потерпілого.

Розглядаючи це питання, необхідно зазначити, що стаття 35 ЗУ «Про прокуратуру» визначає, що прокурор, який вступив у справу має рівні права з іншими учасниками судового засідання. З цього приводу цілком обґрунтовано можна передбачити, що представник держави користуватиметься рівними із потерпілим правами, оскільки представлятиме інтереси останнього. Слід зауважити, що цілком обумовлено в рамках цього представництва прокурор братиме участь у судовому розгляді справи та законно користуватиметься правами потерпілого, у тому числі й правом підтримувати приватне обвинувачення в суді. З цього приводу слушною є позиція вітчизняного науковця М.Ю. Черкової, яка окреслила процесуальну роль державного обвинувача у справі приватного обвинувачення саме як суб'єкта здійснення приватного

обвинувачення, яке виходить від потерпілого [266, с. 176]. Такі умови участі прокурора в кримінальних провадженнях із приватною формою обвинувачення передбачають відстоювання прав та інтересів виключно приватної особи, а не державних або громадських. Вказана представницька участь прокурора в кримінальних провадженнях приватного обвинувачення надає цілком обґрунтовані підстави вважати його субсидіарним (додатковим або допоміжним) обвинувачем у цій категорії кримінальних проваджень.

Інститут субсидіарного обвинувачення здебільшого використовується під час реалізації функції обвинувачення в кримінальних провадженнях із публічною формою обвинувачення. Термін «субсидіарність» вказує на одночасну реалізацію функції обвинувачення державним обвинувачем та потерпілим під час провадження у справі [156, с. 157]. Одночасне здійснення обвинувачення потерпілим разом із прокурором у кримінальних провадженнях публічного обвинувачення завжди матиме характер додатковості та позбавлятиме можливість потерпілого на рівних умовах відстоювати свою обвинувальну позицію разом із державним обвинувачем. Такий статус потерпілого обумовлюється тим, що він не є представником державного обвинувачення, оскільки завжди відстоюватиме приватні інтереси, а отже реалізовуватиме приватне обвинувачення.

Реалізація інституту субсидіарного обвинувачення в кримінальних провадженнях із приватною формою обвинувачення має відбуватись за інших умов, враховуючи специфіку зазначених кримінальних проваджень. Як вище зазначалося, кримінальні правопорушення, які належать до проваджень із приватною формою обвинувачення не містять особливої загрози суспільству та державі в цілому, оскільки є злочинами невеликої тяжкості. Таким чином, у даному випадку доцільним є врахування положення ст. 55 КУ, де зазначається, що кожен має право будь-якими незабороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Під час провадження у кримінальних справах приватного обвинувачення, держава має сприяти потерпілим у можливості виконання обвинувальної функції особисто, не перешкоджаючи цьому процесу. Ідея інституту приватного обвинувачення

полягає в тому, що в окремій категорії кримінальних проваджень застосування кримінальної репресії повністю підпорядковане волі потерпілого [205, с. 95]. Як вважає В.В. Воронін, за таких умов держава у кримінально-процесуальному порядку, перш за все, виконуватиме свої конституційні обов'язки щодо охорони та захисту прав постраждалих осіб [35, с. 163].

Вважаємо, що в кримінальних провадженнях приватного обвинувачення першочергова роль у реалізації обвинувальної функції повинна належати потерпілому, який повинен мати можливість самотійно визначати обсяг та зміст обвинувачення. При цьому прокурор повинен мати можливість брати участь у кримінальному провадженні із приватною формою обвинувачення за таких умов: 1) за відповідним зверненням потерпілого або його представника до прокурора щодо захисту порушених прав; 2) якщо встановлено, що потерпілий через свій безпорадний стан, залежність від обвинуваченого чи з інших причин не може самотійно захистити свої законні інтереси. При цьому участь прокурора в кримінальному провадженні із приватною формою обвинувачення не перетворюватиме останнє на провадження із публічною формою обвинувачення, а отже не позбавлятиме потерпілого статусу основного обвинувача.

У межах досліджуваного питання, слід розглянути процесуальний порядок відмови прокурора від обвинувачення або його зміни під час кримінального провадження у справах із приватною формою обвинувачення. Як зазначалось, здійснення прокурором вказаних дій у цих провадженнях відповідно до ст. 338 та ст. 340 КПК України, має відбуватись в іншому форматі. Тобто, виконання цих дій прокурором повинно здійснюватись із обов'язковим урахуванням представницької функції, яку він реалізує у провадженнях із приватною формою обвинувачення. Отже, можливість відмови прокурора від обвинувачення або його зміни в кримінальних провадженнях, які були розпочаті судом за заявою потерпілого, повинно відбуватись в іншому процесуальному порядку.

Прокурор, який виступає в суді як державний обвинувач, дійшовши переконання, що обвинувачення потрібно змінити, складає обвинувальний акт, в якому формулює змінене обвинувачення та викладає обґрунтування прийнятого

рішення. У кримінальних провадженнях із приватною формою обвинувачення, де прокурор виступатиме як субсидіарний обвинувач, ця процесуальна дія має бути обов'язково узгоджена із потерпілим, який вирішуватиме доцільність зміни обвинувачення в кримінальному провадженні. У разі незгоди потерпілого прокурор не повинен володіти повноваженнями щодо самостійної зміни обвинувачення та реалізовуватиме обвинувачення в обсязі, на якому наполягатиме потерпілий.

Таким чином, на відміну від кримінальних проваджень у формі публічного та приватно-публічного обвинувачення відмова прокурора від підтримання обвинувачення в кримінальних провадженнях у формі приватного обвинувачення повинно нести також інші процесуальні наслідки. Слід зазначити, що ч. 1 ст. 341 чинного КПК позбавляє прокурора обов'язку завчасно доповідати про необхідність відмови в суді від пред'явленого обвинувачення, зміни його або висунення додаткового обвинувачення керівнику органу прокуратури, в якому він працює (якщо в судовому засіданні брав участь керівник органу прокуратури, за цих умов він також позбавлений обов'язку доповідати про вчинення зазначених дій прокурору вищого рівня), оскільки йдеться про реалізацію виключно приватного обвинувачення, а не державного, як цього вимагає зміст статті. Таким чином, на відміну від проваджень із публічною формою обвинувачення оскарження потерпілим рішення прокурора щодо відмови в суді від обвинувачення керівнику органу прокуратури (або прокурору вищого рівня) не позбавлено процесуального сенсу.

На наш погляд, потерпілий повинен мати можливість за власним бажанням здійснювати ці дії. Вищестоящий прокурор, який отримав подібну скаргу від потерпілого, може погодитись із позицією прокурора, який брав участь у кримінальному провадженні, або прийняти рішення відповідно до змісту ч. 2 ст. 341 КПК України, а саме: в разі незгоди з позицією державного обвинувача призначає іншого обвинувача або особисто підтримує обвинувачення. Такий порядок, на нашу думку, відповідатиме сутності представництва прав громадян з боку прокуратури у кримінальних провадженнях із приватною формою

обвинувачення та надасть можливість при цьому приватному обвинувачу відгравати першочергову роль під час реалізації функції обвинувачення.

У теорії кримінального процесу поруч із твердженням «відмова від обвинувачення» досить широко використовується явище часткової відмови від обвинувачення. Стосовно сутності часткової відмови від обвинувачення в науковому світі існує достатньо багато позицій. Зокрема М.Ю. Черкова зазначала, що питання часткової та повної відмови прокурора від обвинувачення в суді безпосередньо стосується дослідження інституту зміни обвинувачення в суді, як зменшення обсягу обвинувачення внаслідок не підтвердження будь-якої його частини [266, с. 151]. Крюков В.Ф. зазначав, що на відміну від повної відмови від реалізації обвинувачення часткова відмова від обвинувачення передбачає заперечення частини обвинувачення при цьому реалізація функції обвинувачення продовжується, хоча її обсяг скорочується [112, с. 84]. З цього приводу В.Т. Маляренко та І.В. Вернидубов зазначають, що часткова відмова від підтримання державного обвинувачення можлива в разі відмови від обвинувачення у вчиненні окремого злочину, який входить до сукупності злочинів, тобто якщо надійшла пропозиція закрити справу за однією або кількома статтями КК України, залишивши обвинувачення в інших злочинах. Натомість зміна обвинувачення визначається як зміна кваліфікації злочинного діяння, пом'якшення окремих формулювань, виключення деяких епізодів багатоепізодного злочину, зменшення обсягу обвинувачення у часі, просторі, розмірах, наслідках, виключення кваліфікуючих ознак, обтяжуючих відповідальність обставин, судимостей тощо [114, с. 215]. Позиція вчених звичайно заслуговує на увагу, але є недостатньо обґрунтованою. Відмова від обвинувачення у вчиненні конкретного кримінального правопорушення, яке є складовою сукупності правопорушень, що визначається науковцями як часткова відмова від обвинувачення призводитиме до зміни у кваліфікації кримінального правопорушення. Наприклад, гр.Н. висунуто обвинувачення у вчиненні кримінальних правопорушень передбачених ч. 1 ст. 187 та ч. 2 ст. 289 КК. За таких умов у діях підсудного відповідно до ст. 33 КК наявна сукупність злочинів (кримінальних правопорушень). Однак під час

судового слідства прокурор відмовився від обвинувачення у злочині передбаченому ч. 2 ст. 289 КК, при цьому за відсутності заперечень зі сторони потерпілого дії підсудного кваліфікуватимуться лише за ч. 1 ст. 187 КК. За таких умов відмова від обвинувачення у вчиненні одного зі злочинів, які становлять сукупність неодмінно призводить до зміни у кваліфікації кримінального правопорушення, яка, на думку авторів, є складовою саме зміни обвинувачення. Таким чином, часткова відмова від обвинувачення повинна сприйматись як елемент зміни обвинувачення. Отже, дії прокурора під час провадження у кримінальних справах із різною формою обвинувачення, які направлені на часткову відмову від обвинувачення, мають визначатись як зміна обвинувачення в суді із настанням процесуальних наслідків відповідно до сутності кожного із кримінальних проваджень.

Висновки до розділу II

На теперішній час у національному кримінальному судочинстві наявне стійке домінування принципу публічності під час провадження у кримінальних справах із будь-якою формою обвинувачення. Цей аспект стосується й кримінальних проваджень із приватною формою обвинувачення. Із прийняттям нового КПК ситуація не покращилась. Крім того в змісті цього закону позовна конструкція проваджень у кримінальних провадженнях із приватною формою обвинувачення взагалі ліквідована. Натомість, процесуальний порядок проваджень у справах із приватною формою обвинувачення відповідає критеріям кримінального провадження у справах із приватно-публічною формою обвинувачення. Це фактично означає відсторонення потерпілого від провадження у справах приватного обвинувачення як основного обвинувача, який поступається цим правом слідчому та прокурору. Зважаючи на це, пропонується впровадження у зміст чинного КПК України позовної конструкції приватного обвинувачення із наданням потерпілому та його представнику можливості самостійної реалізації функції обвинувачення без зайвого втручання держави у

цей процес. Наводиться авторське визначення переліку кримінальних проваджень, які належать до проваджень у формі приватного та приватно-публічного обвинувачення.

Окремо досліджено сутність заяви як процесуального документа, з моменту прийняття судом якої розпочинається кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення. Аргументується точка зору щодо уніфікації форми складання цивільного позову у порядку цивільного процесуального законодавства із формою заяви приватного обвинувачення у порядку кримінального процесуального законодавства. Запропоновано уніфікацію вимог, встановлених законодавцем до змісту цивільного позову, зі змістом заяви приватного обвинувачення під час викладення предмета та підстави позовних вимог. Вказане спростить процесуальні умови реалізації потерпілим обвинувальної функції у вітчизняному кримінальному судочинстві під час відновлення своїх порушених прав та інтересів.

Розглянуто процесуальні умови використання потерпілим процедури примирення (медіації) в кримінальних провадженнях із приватною формою обвинувачення. У межах цього процесу підтримується доцільність визначення суду як суб'єкта, який повинен забезпечувати право на примирення між підозрюваним, обвинуваченим та потерпілим під час стадії судового розгляду кримінального провадження. Також визначено доцільність залучення до цієї процедури представників профільних громадських організацій. Проаналізовано порядок відшкодування завданих збитків під час провадження процедури примирення у справах приватного обвинувачення. Наведені негативні наслідки відтермінування цього аспекту медіації.

Аргументовано той факт, що участь прокурора у справах приватного обвинувачення відбувається в рамках конституційної функції представництва інтересів громадян або держави в суді. На думку автора, обвинувальна позиція прокурора наповнена змістом субсидіарності (додатковості) порівняно зі статусом потерпілого, якому в цьому випадку належить керівна роль у реалізації функції обвинувачення. На підставі свого статусу в разі відмови прокурора від

обвинувачення потерпілий може звернутись до керівника відповідної прокуратури (або прокурора вищого рівня) з вимогою організації участі у справі іншого прокурора замість вибулого.

ВИСНОВКИ

Отримані під час дисертаційного дослідження результати сприяли розв'язанню наукового завдання з комплексного дослідження правового статусу потерпілого як суб'єкта реалізації функції обвинувачення у кримінальному процесі України. Автором здійснена спроба оптимізації процесуального статусу потерпілого як представника сторони обвинувачення в національному кримінальному процесі, а реалізовані мета й задачі дають можливість зробити узагальнення, що мають теоретичне й практичне значення. Основні з них такі:

1. Потерпілий у межах кримінального процесу є суб'єктом реалізації функції обвинувачення. Приводом до участі потерпілого в кримінальному провадженні є порушення його особистих прав та інтересів внаслідок вчинення кримінального правопорушення. Відновлення власних прав та інтересів формує особисту зацікавленість у кримінальному провадженні, яка визначає обвинувальну діяльність потерпілого в межах приватної форми функції обвинувачення. Відстоювання виключно особистих інтересів у провадженні окреслює обвинувальну діяльність потерпілого у рамках реалізації принципу диспозитивності. У зв'язку з цим реалізація функції обвинувачення є правом потерпілого, а не обов'язком. Ця обставина суттєво відрізняє потерпілого від слідчого та прокурора, діяльність яких у кримінальному провадженні відбувається в рамках принципу публічності. Отже, здійснення публічного обвинувачення є обов'язком зазначених суб'єктів обвинувачення. Потерпіла від злочину особа є основним обвинувачем серед суб'єктів приватного обвинувачення. Законний представник потерпілого та представник є субсидіарними суб'єктами приватного обвинувачення, оскільки представляють у кримінальному провадженні інтереси іншої особи (потерпілого), користуючись при цьому наданими потерпілому правами.

2. Доведено, що реалізація потерпілим функції обвинувачення в межах кримінального процесу являє особою формулювання та висування потерпілим у передбаченому законом порядку твердження про вчинення певною особою

діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, а також процесуальної діяльності потерпілого, що полягає в доведенні перед судом обвинувачення для відновлення своїх порушених прав. Автором зазначено, що сутність реалізованої потерпілим функції обвинувачення полягає у здійсненні постраждалою особою як матеріального, так і формального аспекту цієї функції. У зв'язку з цим виокремлено такі особливості реалізації потерпілим функції обвинувачення (кримінального переслідування): 1) до участі потерпілого в межах кримінального провадження спонукає шкода, яка спричинена його особистим правам та інтересам внаслідок вчинення кримінального правопорушення; 2) під час реалізації функції кримінального переслідування (обвинувачення) потерпілий керується виключно особистими інтересами; 3) потерпілий є суб'єктом реалізації виключно приватного обвинувачення; 4) реалізація функції кримінального переслідування (обвинувачення) є правом потерпілого, а отже, на нього законом покладається тягар обвинувачення; 5) під час реалізації обвинувальної функції потерпілий самостійно визначає обсяг її реалізації та засоби, які використовуватимуться при цьому; 6) потерпілий є основним обвинувачем у кримінальних провадженнях із приватною формою обвинувачення, а також із публічною формою обвинувачення в разі відмови державного обвинувача від підтримання обвинувачення; 7) потерпілий не зобов'язаний відмовлятися від подальшої реалізації функції обвинувачення навіть у випадку її не підтвердження; 8) потерпілий на власний розсуд на будь-якій стадії кримінального провадження може відмовитися від подальшої реалізації функції кримінального переслідування (обвинувачення); 9) у випадку відмови від обвинувачення потерпілий не зобов'язаний роз'яснювати суду та іншим учасникам провадження причину цього рішення; 10) потерпілий має право відмовитися від обвинувачення шляхом систематичного неприбуття до суду.

3. Визначено, що історія розвитку реалізованої потерпілим функції обвинувачення має таку періодизацію: 1) період прадавніх держав та права на території Північного Причорномор'я та Приазов'я (середина I тис. до н. е. – V ст. н. е.). Виникають перші ознаки розподілу кримінальних правопорушень за

ступенем тяжкості. За менш тяжкими злочинами тягар кримінального переслідування винної особи покладался на потерпілого або його рідних; 2) доба Київської Русі (VII ст. – друга половина XIV ст.). Уперше виникає норма звільнення винної особи від кримінальної відповідальності шляхом примирення та відшкодування завданих збитків (відкуп). Виключно постраждалій особі належить право розпочати та реалізовувати обвинувальний процес щодо злочинця; 3) литовсько-польський період (середина XIV – друга половина XVII ст.). У цей час суттєвого розвитку досягає інститут примирення між потерпілим та злочинцем. Примирення стає можливим навіть з винною особою, засудженою до страти; 4) доба Гетьманщини (кінець XVIII ст. – початок XX ст.). Цей період характеризується появою як письмової, так і усної форми звернення потерпілого до суду щодо початку обвинувального процесу стовно особи, яка вчинила злочинну дію. У діяльність судів упроваджується положення щодо розгляду справи у випадку неаргументованого ігнорування викликів до суду однієї із сторін провадження або закриття справи з тієї ж причини; 5) період входження України до складу Російської імперії (XVIII ст. – початок XX ст.). Характеризується запровадженням системи мирових судів, де основним обвинувачем виступав потерпілий, який самостійно збирав докази, надавав їх до суду та доводив їх переконливість. Однією із основних функцій мирового суду було примирення сторін конфлікту (ст. 120 Статуту кримінального судочинства 1864 р.); 6) період входження України до складу СРСР (1922 – 1991 рр.). Із прийняттям КПК від 1922 р. відбувається законодавче закріплення приватної форми функції обвинувачення. Згодом аналогічні норми було впроваджено у КПК від 1960 р.; 7) період незалежної України (з 1991 р.). У 2012 р. прийнято новий Кримінальний процесуальний кодекс, який запровадив новий етап розвитку вітчизняного кримінального процесу та приватної форми функції обвинувачення реалізованої потерпілим.

4. У межах роботи зосереджено увагу на тому, що в змісті нового КПК України приватна форма обвинувачення набула форми приватно-публічного обвинувачення. У зв'язку з цим потерпілий втратив позицію основного

обвинувача в кримінальних провадженнях із приватною формою обвинувачення, поступившись цим статусом представникам публічного обвинувачення (слідчому та прокурору). Однак таке положення не відповідає змісту Концепції реформування кримінальної юстиції України, в якій визначено доцільність підвищення процесуального впливу потерпілого на реалізацію функції обвинувачення в кримінальному процесі. Для оптимізації процесуального статусу потерпілого як суб'єкта обвинувачення запропоновано впровадити в зміст чинного КПК позовну конструкцію приватного обвинувачення. Обґрунтована доцільність використання в рамках КПК заяви приватного обвинувачення, процесуального документа, з моменту прийняття судом якого розпочинається кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення. Запропоновано уніфікацію форми складання цивільного позову в порядку цивільного процесуального законодавства із формою заяви приватного обвинувачення у порядку кримінального процесуального законодавства. Запропоновано уніфікацію вимог, встановлених законодавцем до змісту цивільного позову, зі змістом заяви приватного обвинувачення під час викладення предмета та підстав позовних вимог, що також відповідає положенню Концепції реформування кримінальної юстиції України щодо уніфікації судового провадження із розгляду кримінальних справ за новим КПК України з цивільним та адміністративним судочинством наскільки це дозволять особливості, обумовлені предметом і завданням кримінального судочинства.

5. Обґрунтовано, що крім слідчого та прокурора до переліку суб'єктів, які повинні забезпечувати право на примирення між обвинуваченим та потерпілим, має належати й суд. На суддю під час судового розгляду кримінального провадження доцільно покласти обов'язок проінформувати обвинуваченого та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення. Одним із обов'язкових елементів процедури примирення є відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди обвинуваченим. Вважаємо перспективним для вітчизняного кримінального судочинства теоретичне положення щодо відтермінування процесу

відшкодування завданих збитків або встановлення відповідних строків для здійснення належних виплат обвинуваченим упродовж тривалих термінів. Однак, враховуючи недосконалість чинних норм вітчизняного законодавства, які регулюють цю процедуру, використання в межах вітчизняного кримінального процесу відтермінування процедури відшкодування потерпілому завданих збитків є передчасним. Одним із варіантів вирішення проблеми відшкодування підозрюваним або обвинуваченим завданих збитків або усунення заподіяної шкоди є залучення до цієї процедури третіх осіб, які в рамках кримінального провадження сприятимуть виконанню зазначених зобов'язань. Автором визначена доцільність застосування до підозрюваного та обвинуваченого такого заходу забезпечення кримінального провадження, як арешт майна для забезпечення виконання умов угоди про примирення між вказаними особами та потерпілим.

6. Результати дослідження реалізації потерпілим функції обвинувачення в разі відмови або зміни прокурором обвинувачення доводять, що обвинувальна позиція потерпілого завжди пов'язана з відстоюванням особистих інтересів у кримінальному провадженні, тому потерпілий є незалежним від позиції прокурора та у будь-якому разі здійснюватиме обвинувальну діяльність у рамках приватної форми обвинувачення. У випадку зміни прокурором обвинувачення в суді обвинувальна позиція потерпілого визначатиметься в межах раніше пред'явленого обсягу. Автором наголошено, що зазначеним критерієм визначення меж обвинувальної позиції потерпілого має враховуватись позиція потерпілого, яку він займав під час стадії досудового розслідування або судового розгляду та яка містилась у зауваженнях або клопотаннях, наданих слідчому, прокуророві або суду щодо зміни та доповнення змісту обвинувачення. На відміну від проваджень із публічною формою обвинувачення у провадженнях із приватною формою обвинувачення прокурор бере участь у межах конституційної функції представництва інтересів громадян або держави в суді (ч. 2 ст. 121 КУ). У зв'язку з цим прокурор, який представляє інтереси потерпілого в суді, користується процесуальними правами потерпілої особи та виступає в кримінальному

провадженні як субсидіарний обвинувач. Цей процесуальний статус прокурора в кримінальних провадженнях приватного обвинувачення окреслює процесуальні умови відмови або зміни ним обвинувачення в суді. У випадку відмови прокурора від підтримання приватного обвинувачення потерпілий може оскаржити це рішення прокурору вищого рівня, який може прийняти рішення щодо призначення іншого обвинувача в кримінальному провадженні або особисто підтримувати обвинувачення. Процесуальне рішення прокурора щодо зміни обвинувачення в кримінальних провадженнях із приватною формою обвинувачення повинно бути погоджено з потерпілим, який особисто визначатиме остаточний зміст та обсяг реалізації приватного обвинувачення під час судового розгляду кримінального провадження.

На основі проведеного дисертаційного дослідження розроблено такі пропозиції щодо удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України:

Стаття 56. Права потерпілого

п. 11 ч. 1. Знайомитися з матеріалами кримінального провадження за виключенням матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, в порядку, передбаченому цим Кодексом, у тому числі після відкриття матеріалів згідно зі статтею 290 цього Кодексу, зупинення кримінального провадження або закриття цього провадження;

п. 8. ч. 3 Бути завчасно поінформованим про час і місце судового розгляду питань застосування до осіб, які відбувають покарання, заходів заохочення у вигляді заміни невідбутої частини покарання більш м'яким та умовно-дострокового звільнення від відбування покарання;

п. 9. ч. 3 Брати участь та висловлювати свою думку під час вирішення питання про застосування до осіб, які відбувають покарання, заходів заохочення у вигляді заміни невідбутої частини покарання більш м'яким та умовно-дострокового звільнення від відбування покарання.

Стаття 135. Порядок здійснення виклику в кримінальному провадженні

1. *Особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою рекомендованим листом із повідомленням про вручення або через кур'єрів за адресою зазначеною особою, яка бере участь у провадженні, факсимільним зв'язком, телеграмою та іншим будь-яким засобом зв'язку, що забезпечує фіксацію повідомлення про виклик.*

Стаття 170. Підстави для арешту майна

2. *... Крім того, у випадку задоволення цивільного позову, угоди про примирення суд за клопотанням прокурора, цивільного позивача, потерпілого його представника, законного представника може вирішити питання про накладення арешту на майно для забезпечення цивільного позову, угоди про примирення до набрання судовим рішенням законної сили, якщо таких заходів не було вжито раніше.*

3. *... для забезпечення можливої конфіскації майна, цивільного позову або виконання угоди про примирення.*

Стаття 171. Клопотання про арешт майна

1. *З клопотанням про арешт майна до слідчого судді, суду має право звернутися прокурор, слідчий за погодженням з прокурором, для забезпечення цивільного позову – цивільний позивач, а для забезпечення виконання угоди про примирення – потерпілий, його представник, законний представник.*

Стаття 174. Скасування арешту майна

4. *... Суд скасовує арешт майна, зокрема у випадку виправдання обвинуваченого, закриття кримінального провадження судом, непризначення судом покарання у виді конфіскації майна, залишення цивільного позову без розгляду або відмови в цивільному позові, виконання угоди про примирення або*

відшкодування потерпілому збитків, завданих кримінальним правопорушенням.

Стаття 236. Виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи

1. ...для участі у проведенні обшуку може бути залучений потерпілий, підозрюваний, захисник, представник та інші учасники кримінального провадження...

Стаття 237. Огляд

3. ... для участі в огляді може бути залучений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження...

Стаття 278. Вручення письмового повідомлення про підозру

5. Копія письмового повідомлення про підозру протягом двадцяти чотирьох годин з моменту її складення надається потерпілому та законному представнику потерпілого у випадку його участі у справі, а також представнику потерпілого.

Стаття 293. Надання копії обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та реєстру матеріалів досудового розслідування

1. Одночасно з переданням обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до суду прокурор зобов'язаний під розписку надати їх копію та копію реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному, його захиснику, законному представнику, захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, а також потерпілому, його представнику, законному представнику.

Стаття 340. Відмова від підтримання державного обвинувачення

6. Систематичне неприбуття в судове засідання потерпілого, який був викликаний у встановленому цим Кодексом порядку (зокрема наявне підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом у інший спосіб) без поважних причин або без повідомлення про причини неприбуття, після настання обставин, передбачених у частинах другій і третій цієї статті, прирівнюється до його відмови від обвинувачення і має наслідком закриття кримінального провадження за відповідним обвинуваченням.

Стаття 469. Ініціювання та укладення угоди

7-1. Суд під час судового розгляду кримінального провадження зобов'язаний проінформувати обвинуваченого та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення.

Стаття 539. Порядок вирішення судом питань, пов'язаних із виконанням вироку

4. ... Про час та місце розгляду клопотання (подання) повідомляються орган або установа виконання покарань, що відає виконанням покарання або здійснює контроль за поведінкою засудженого; лікарська комісія, що дала висновок стосовно питань застосування до засудженого примусового лікування або його припинення, у випадку розгляду відповідних питань; спостережна комісія, служба у справах дітей, якщо розглядається погоджене з ними клопотання; потерпілий, якщо питання стосується застосування до осіб, які відбувають покарання заходів заохочення у вигляді заміни невідбутої частини покарання більш м'яким та умовно-дострокового звільнення від відбування покарання; цивільний позивач і цивільний відповідач, якщо питання стосується виконання вироку в частині цивільного позову, інші особи у разі необхідності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверченко А. К. Уголовный процесс : курс лекций / А. К. Аверченко. – Томск : Право, 2000. – 129 с.
2. Абабков А. В. Процессуальное положение потерпевшего в уголовном процессе : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Абабков Александр Владимирович. – М., 2003. – 191 с.
3. Агутин А. В. Правовые и тактические аспекты частной сыскной деятельности : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / А. В. Агутин. – Н. Новгород, 1996. – 25 с.
4. Александров А. Специфика разбирательства уголовных дел / А. Александров // Российская юстиция. – 2001. – № 6. – С. 40
5. Александров А. С. Субсидиарный уголовный иск / А. С. Александров // Государство и право. – 2000. – № 3. – С. 75 – 83.
6. Алексеев С. С. Уголовный процесс / Алексеев С. С. – М. : Юрист, 2005. – 365 с.
7. Аликперов Х. Д. Освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим / Х. Д. Аликперов // М. : Законность, – 1999. – № 6. – С. 12-32.
8. Альперт С. А. Производство по уголовным делам, возбуждаемым по жалобе потерпевшего / Альперт С. А. – Х. : Харьковский юридический институт, 1976. – 46 с.
9. Андрушко А. В. Цивільний процес. Навчальний посібник / Андрушко А. В., Білоусов Ю. В., Стефанчук Р. О. – К. : Прецедент, 2005. – 172 с.
10. Аникина Е. И. Производство по делам частного обвинения : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Аникина Елена Ивановна. – Саранск, 2000. – 171 с.

11. Аннерс Э. История европейского права / Аннерс Э. – М. : Наука, 1994. – 390 с.
12. Арсеньев В. Д. Вопросы общей теории судебных доказательств / Арсеньев В. Д. – М. : Юридическая литература, 2008. – 127 с.
13. Архів Центрально-Міського районного суду міста Горлівки Донецької області. Спр. № 1-76/2009 за 2009 р.
14. Баксалова А. М. Уголовно-процессуальная функция обвинения, осуществляемая прокурором, и ее реализация на досудебном следствии : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Баксалова Алина Михайловна. – Томск, 2002. – 212 с.
15. Барабаш А. С. Уголовное преследование в стадии предварительного расследования / А. С. Барабаш : сб. научн. тр. Ч. 1. – М. : АУ МВД, 2005. – 205 с.
16. Баулін Ю. В. Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) / Колектив авторів. За заг. ред. Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова. – Х. : Кроссруд, 2008. – 364 с.
17. Бегова Д. Я. Потерпевший в уголовном судопроизводстве России : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Д. Я. Бегова. – Махачкала, 2009. – 21 с.
18. Бердичевский Ф. Работа следователя по приостановленному делу / Ф. Бердичевский // Социалистическая законность. – 1973. – № 4. – С. 50
19. Бобылев М. П. Обвинение как предмет уголовного правосудия в современной России : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / М. П. Бобылев. – Уфа, 2004. – 21 с.

20. Бойков А. Д. Третья власть в России / Бойков А. Д. – М., 1997. – 262 с.
21. Борисов А. Г. Теория государства и права / Борисов А. Г. – Белгород : БелГУ, 2007. – 292 с.
22. Бороданков А. Процессуальные особенности возбуждения дел о преступлениях, предусмотренных ст. 112. ч. 1 ст. 130 и ст. 131 УК РСФСР / А. Бороданков, С. Катькало // Российская юстиция. – 1997. – № 11. – С. 21
23. Букша Н. Ю. Назначение института прекращения уголовного дела и уголовного преследования в российском уголовном судопроизводстве : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Н. Ю. Букша. – Краснодар, 2005. – 22 с.
24. Бутов В. Н. Уголовный процесс Австрии / Бутов В. Н. – Красноярск : Краснояр. ун-т., 1988. – 200 с.
25. Быковская Е. В. Уголовное судопроизводство по делам частного обвинения: проблемы правовой регламентации и их решение : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Быковская Елена Васильевна. – М., 2006. – 219 с.
26. Василенко Л. А. Производство по делам частного обвинения : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Василенко Людмила Александровна. – Омск, 2005. – 253 с.
27. Василенко Н. Н. Правовое положение потерпевшего в уголовном процессе России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Василенко Николай Николаевич. – М., 2005. – 205 с.
28. Васильев Г. Вступне слово [Електронний ресурс] : Васильев Г. Державне обвинувачення в судах України: здобутки, проблеми та перспективи його розвитку в умовах судової реформи / Васильев Г. – Х., 2003. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=61697&fp=941&s=print.

29. Васильев С. В. Цивільний процес : навч. посіб. / Васильев С. В. – Х. : Одиссей, 2008. – 480 с.
30. Ведерникова О. Фонд для жертв преступлений / О. Ведерникова // Социалистическая законность. – 1990. – № 11. – С. 25–28.
31. Великий тлумачний словник української мови / [уклад. і голов. ред. Бусик В. Т.]. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
32. Великосельский Ю. И. Функций защиты на стадии предварительного расследования : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Ю. И. Великосельский. – Челябинск, 2004. – 18 с.
33. Викторский С. И. Русский уголовный процесс : учебн. пособ. / Викторский С. И. – М. : Городец, 1997. – 448 с.
34. Володина Л. М. Уголовное преследование / Володина Л. М. – К. : ИЦ КрасГУ, 2003. – 92 с.
35. Воронин В. В. Становление, особенности и проблемы российского судопроизводства по делам частного обвинения : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Воронин Владимир Викторович. – Оренбург, 2001. – 206 с.
36. Ворончихин М. А. Субъекты уголовного преследования (понятие, виды, правовая культура) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ворончихин Михаил Александрович. – Ижевск, 2002. – 168 с.
37. Вышинский А. Я. Курс уголовного процесса / Вышинский А. Я. – М., 1927. – 154 с.
38. Галкин Б. А. Функция прокурора в советском уголовном процессе / Галкин Б. А. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1979. – 79 с.
39. Гапонов А. Зміна прокурором обвинувачення в суді / А. Гапонов, Л. Хруслова // Вісник прокуратури. – 2002. – № 6. – С. 87.

40. Герасимчук О. П. Визнання особи потерпілим від злочину / О. П. Герасимчук // Університетські наукові записки. – 2007. – № 1. – С. 208–212.

41. Герасимчук О. П. Реалізація потерпілим диспозитивності у кримінальному судочинстві України [монографія]. – К. : Прецедент, 2009. – 175 с.

42. Голиков О. В. Совершенствование российского законодательства в сфере защиты потерпевшего в уголовном процессе : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Голиков Олег Владиславович. – М., 2003. – 147 с.

43. Головки Л. В. Альтернативы уголовному преследованию в современном праве / Головки Л. В. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 544 с.

44. Головки Л. В. Принципы неотвратимости ответственности и публичности в современном российском уголовном праве и процессе / Л. В. Головки // Государство и право. – 1999. – № 3. – С. 67.

45. Горлова С. В. Уголовное преследование как проявление публичности в уголовном процессе : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Горлова Светлана Вениаминовна. – Челябинск, 2006. – 273 с.

46. Гошовський М. І. Потерпілий у кримінальному процесі України / М. І. Гошовський, О. П. Кучинська. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 188 с.

47. Гриненко А. Потерпевший должен иметь не меньше процессуальных прав, чем обвиняемый / А. Гриненко // Российская юстиция. – 2002. – № 9. – С. 51.

48. Громов Н. А. Правоприменительная деятельность органов предварительного расследования, прокуратуры и суда / Громов Н. А. – М. : Приор, 2000. – 524 с.

49. Громов Н. А. Уголовный процесс России / Громов Н. А. – М. : Юрист, 1998. – 552 с.

50. Громов Н. А. Уголовный процесс России / Громов Н. А., Пономаренков В. А., Францифоров Ю. В. – М. : Юрайт-М, 2001. – 556 с.

51. Грошевой Ю. М. Кримінальний процес / Ю. М. Грошевой, О. В. Капліна. – Х. : Право, 2010. – 608 с.

52. Гурджі Ю. О. Проблеми формування і реалізації кримінально-процесуальної активності потерпілого на досудових стадіях : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Ю. О. Гурджі. – Х., 2000. – 17 с.

53. Гуськова А. П. Соотношение частных и публичных начал в уголовном процессе / Гуськова А. П. – Екатеринбург : УрГЮА, 1999. – 487 с.

54. Гуценко К. Ф. О некоторых формах обвинения в советском уголовном процессе / К. Ф. Гуценко // Советское государство и право. – 1958. – № 4. – С. 128

55. Давиденко С. В. Потерпілий як суб'єкт кримінально-процесуального доказування : монографія / С. В. Давиденко. – Х. : Фінн, 2008. – 296 с.

56. Давыдов П. М. Обвинение в Советском уголовном процессе / Давыдов П. М. – Свердловск: [б. изд.], 1974. – 136 с.

57. Даев В. Г. Процессуальные функции и принцип состязательности в уголовном судопроизводстве / Даев В. Г. – М. : Правоведение, 1974. – 285 с.

58. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою від 29.11.1985 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_114.

59. Деревянкін С. Л. Публічність та диспозитивність у кримінальному судочинстві : монографія / С. Л. Деревянкін. – Одеса : ОДУВС, 2008. – 174 с.

60. Джатиев В. С. Обвинение и защита / В. С. Джатиев // Российская юстиция. – 1995. – № 3. – С. 18.
61. Донцов С. Е. Возмещение вреда по советскому законодательству / С. Е. Донцов, В. В. Глянцев. – М.: Юридическая литература, 1990. – 272 с.
62. Дорошков В. В. Материально-правовые и процессуальные аспекты частного обвинения : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дорошков Владимир Васильевич. – М., 1997. – 200 с.
63. Дорошков В. В. Частное обвинение : правовая теория и судебная практика / Дорошков В. В. – М., 1999. – С. 67.
64. Духовский М. В. Русский уголовный процесс // Хрестоматия по уголовному процессу России / М. В. Духовский, Э. Ф. Куцова. – М.: Городец, 1999. – 448 с.
65. Евлоев Р. М. Процессуальные гарантии защиты прав и законных интересов лиц, потерпевших от преступлений (стадия предварительного расследования): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Евлоев Рашид Магомедгиреевич. – СПб., 2005. – 210 с.
66. Європейська Конвенція про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів від 24.11.1983 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/MU83302.html.
67. Евстратенко Е. В. Защита свидетелей и потерпевших в уголовном процессе России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Евстратенко Елена Владимировна. – Челябинск, 2004. – 190 с.
68. Еникеев З. Д. Механизм уголовного преследования : учебн. пособ. / Еникеев З. Д. – Уфа : Изд-во. Башкир. ун-та, 2002. – 116 с.
69. Ефанов В. А. Возбуждение уголовного дела судом / Ефанов В. А. – Воронеж, 1988. – 104 с.
70. Жеребятьев И. В. Процессуально-правовое положение личности потерпевшего в современном уголовном судопроизводстве России : дис. ...

канд. юрид. наук : 12.00.09 / Жеребятъев Игорь Владимирович. – Оренбург, 2004. – 244 с.

71. Жидких А. А. Обеспечение прав несовершеннолетних потерпевших на предварительном следствии : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Жидких Анатолий Александрович. – М., 1998. – 146 с.

72. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» № 3460-VI від 02.06.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3460-vi>.

73. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» № 4652-VI від 13.04.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4652-17>.

74. Закон України «Про громадянство України» від 18.01.2001 № 2235-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2235-14>.

75. Закон України «Про застосування амністії в Україні» № 392/96-ВР від 01.10.1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/392/96-вр>.

76. Закон України «Про звернення громадян» № 393/96-ВР від 02.10.1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=393%2F96-%E2%F0>.

77. Закон о правах потерпевших от преступлений [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravo.israelinfo.ru/articles/ugp/1349>.

78. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 11.08.2013 № 3773-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3773-17/page>.

79. Закон України «Про прокуратуру» від 05.11.1991 № 1789-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1789-12>.

80. Закон України «Про судоустрій і статус суддів » № 5453/96-VI від 07.07.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.

81. Зауваження до проекту Кримінального процесуального кодексу України (реєстраційний № 9700) від 22.03.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=42312.

82. Захарченко П. П. Історія держави та права України / П. П. Захарченко, О. В. Кузьминець. – К. : Університет «Україна», 2005. – 212 с.

83. Зеленецький В. С. Возбуждение государственного обвинения в советском уголовном процессе / Зеленецький В. С. – Х. : Вища школа, 1979. – 144 с.

84. Зеленецький В. С. Отказ прокурора от государственного обвинения : учебн. пособ. / Зеленецький В. С. – Х. : Изд-во Харьк. юрид. ин-та, 1979. – 116 с.

85. Зеленецький В. С. Державне обвинувачення в системі кримінально-процесуальних стадій / В. С. Зеленецький // Вісник Академії правових наук України. – 1995. – № 4 – С. 98–106.

86. Зеленин С. Р. Потерпевший в состязательном процессе / С. Р. Зеленин // Российская юстиция. – 2001. – № 3. – С. 49.

87. Зеленин С. Р. Проблемы допуска потерпевшего к правосудию / Зеленин С. Р. – М. : [б. изд.], 2002. – 82 с.

88. Зилалиев Д. Т. Обеспечение доступа к правосудию потерпевшим от преступлений по делам публичного обвинения: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Зилалиев Дуйшенбек Текшербекович. – М., 1999. – 189 с.

89. Зинатуллин З. З. Общие проблемы обвинения и защиты по уголовным делам / З. З. Зинатуллин, Т. З. Зинатуллин. – Ижевск : Детектив-информ., 1979. – 400 с.

90. Іванов В. М. Історія держави і права України. Ч. 1 / Іванов В. М. – Київ : МАУП, 2002. – 264 с.
91. Игнатьева М. В. Процессуальные и организационные вопросы соблюдения прав и законных интересов потерпевших и обеспечение их личной безопасности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Игнатьева Мария Владимировна. - Москва, 2000. – 229 с.
92. Каз Ц. М. Субъекты доказывания в советском уголовном процессе / Каз Ц. М. – Саратов: [б. изд.], 1968. – 68 с.
93. Кан М. П. Процессуальные функции прокурора в досудебных стадиях уголовного судопроизводства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Кан М.П. – Томск, 1988. – 175 с.
94. Карев Д. С. Советский уголовный процесс / Карев Д. С. – М. : Правоведение, 1968. – 289 с.
95. Каркач П. М. Державне обвинувачення в суді / Каркач П. М. – Х. : Право, 2007. – 208 с.
96. Картохина О. А. Начало и прекращение уголовного преследования следователями органов внутренних дел : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Картохина Оксана Алексеевна. – СПб, 2003. – 244 с.
97. Катькало С. И. Судопроизводство по делам частного обвинения / С. И. Катькало, В. З. Лукашевич – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1972. – 208 с.
98. Квашиш В. Е. Зарубежное законодательство и практика защиты жертв преступлений / В. Е. Квашиш, Л. В. Вавилова. – М. : Изд-во МВД РФ, 1996. – 124 с.
99. Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України : підручник / Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 505 с.
100. Кокорев Л. Д. Потерпевший от преступления в советском уголовном процессе / Кокорев Л. Д. – В. : Изд-во ВГУ, 1964. – 138 с.
101. Колдин С. В. Защита прав и законных интересов потерпевшего по Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации : дис.. ...

канд. юрид. наук : 12.00.09 / Колдин Сергей Владимирович. – Саратов, 2004. – 235 с.

102. Коленцова В. В. Реализация принципа обеспечения законных интересов личности в досудебном производстве: Потерпевший и обвиняемый : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Коленцова Вероника Владимировна. – Н. Новгород, 2002. – 223 с.

103. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 20.03.1952 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

104. Конвенція про статус апатридів від 28.09.1954 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_232.

105. Конституция Российской Федерации от 25.12.1993 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.constitution.ru/>.

106. Конституція України від 28.06.1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

107. Кони А. Ф. О праве необходимой обороны / Кони А. Ф. – М. : Остожье, 1996. – 112 с.

108. Корякин И. П. Отрасль права и институт права (аксиология цивилитарного права) / Корякин И. П. – Караганда : Караганд. юрид. ин-т. МВД Республики Казахстан, 2004. – 288 с.

109. Краснятов А. Ю. О конституционном закреплении места прокуратуры в системе органов государственной власти / А. Ю. Краснятов, С. Л. Лонь. – Томск : В. С., 2000. – 497 с.

110. Круглов И. В. Уголовный иск и механизм его доказывания : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Круглов Игорь Валентинович. – Н. Новгород, 2001. – 177 с.

111. Круглов С. В. Участие потерпевшего в доказывании на предварительном следствии по УПК РФ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Круглов Сергей Владимирович. – Саратов, 2006. – 252 с.

112. Крюков В. Ф. Отказ прокурора от государственного обвинения : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Крюков Виктор Федорович. – Воронеж, 1996. – 188 с.
113. Кудин Ф. М. Обвинение и принуждение в уголовном судопроизводстве / Кудин Ф. М. – Екатеринбург: [б. изд.], 2005. – 481 с.
114. Курочка М. Й. Прокурорський нагляд в Україні : підруч. / М. Й. Курочка, П. М. Каркач. – Львів : ЛАВС, 2004. – 424 с.
115. Куцова Э. Ф. Гарантии прав личности в советском уголовном процессе / Куцова Э. Ф. – М. : Изд-во МГУ, 1972. – С. 8.
116. Кучинська О. П. Реалізація прав потерпілого в кримінальному процесі України : автореф дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза» / О. П. Кучинська. – К., 1996. – 22 с.
117. Ларин А. М. Расследование уголовного дела : процессуальные функции / Ларин А. М. – М. : Норма, 1986. – 160 с.
118. Ларин А. М. Уголовный процесс России / Ларин А. М. Мельникова Е. Б., Савицкий В. М. – М. : БЕК, 1997. – 314 с.
119. Ларина А. М. Защита прав потерпевшего в уголовном процессе / Ларина А. М. – М. : [б. изд.], 1963. – 245 с.
120. Левендаренко О. О. Етапи реалізації слідчим функції обвинувачення під час досудового слідства – проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб. наук. пр. / Левендаренко О. О. – Донецьк : Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2007. – 280 с.
121. Лобанов А. П. Функции уголовного преследования и защиты в российском судопроизводстве : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / А. П. Лобанов. – М., 1996. – 23 с.

122. Лобач В. Здійснення прокурором кримінального переслідування / В. Лобач // Прокуратура. Людина. Держава. – 2007. – № 2. – С. 79–86.

123. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: курс лекцій : навч. посіб. / Лобойко Л. М. – К. : Істина, 2007. – 456 с.

124. Лобойко Л. М. Принцип диспозитивності в кримінальному процесі України / Лобойко Л. М. – Донецьк : Ліра ЛТД, 2004. – 215 с.

125. Лупинская П. А. Уголовный процесс / Лупинская П. А. – М. : Юрист, 1995. – 690 с.

126. Макарчук В. С. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. / Макарчук В. С. – К. : Атіка, 2000. – 416 с.

127. Максимов В. В. Судопроизводство по рассмотрению мировым судьей уголовных дел / В. В. Максимов // Судья. – 2005. – № 7. – С. 52.

128. Малярченко В. Т. Про публічність і диспозитивність у кримінальному судочинстві та їх значення [Електронний ресурс] / В. Т. Малярченко // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 7 (47) / – Режим доступу : <http://www.viaduk.net/clients/vs.nsf/0/04FB76DE2D0D1F73C2256EF30046267B?OpenDocument>.

129. Мандриченко Ж. В. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Ж. В. Мандриченко. – Одеса, 2007. – 19 с.

130. Масудов Р. Институт примирения в уголовном процессе: необходимость и условия развития / Р. Масудов, Н. Флямер, А. Грасенкова // Уголовное право. – 1998. – № 1. – С. 73.

131. Матієк С. Щодо визначення поняття «обвинувачення» / С. Матієк // Вісник прокуратури. – 2002. – № 5. – С. 55–58.

132. Матієк С. В. Підготовка до підтримання державного обвинувачення в суді : навч. посіб. / Матієк С. В. – К. : Істина, 2002. – 47 с.

133. Мельник О. В. Поняття і зміст кримінального переслідування як функції кримінального судочинства / О. В. Мельник // Українська академія внутрішніх справ України / НАВСУ. – К., 2005. – № 2. – С. 272–278.

134. Мерецкий Н. Е. Концептуальные проблемы развития состязательности сторон в уголовном судопроизводстве / Н. Е. Мерецкий // Фундаментальные и прикладные проблемы управления расследованием преступлений. Ч. 3. – М. : Академия управления МВД России, 2005. – С. 36.

135. Мизулина Е. Б. Уголовный процесс: концепция самоограничения государства / Мизулина Е. Б. – Томск: [б. изд.], 1991. – 302 с.

136. Мисник И. В. Потерпевший в российском уголовном судопроизводстве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Мисник Ирина Владиславовна. – Иркутск, 2005. – 238 с.

137. Михеєнко М. Конституційні принципи кримінального процесу / М. Михеєнко // Вісник Академії правових наук України. – Х., 1997. – № 2 (9). – С. 100–112.

138. Михеєнко М. М. Кримінальний процес України / Михеєнко М. М., В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – К. : Либідь, 1999. – 534 с.

139. Молдован А. В. Кримінальний процес : Україна, ФРН, Франція, Англія, США : навч. посіб. / Молдован А. В. – [2-ге вид.]. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.

140. Моніка Платек Восстановительное правосудие – теория порожденная практикой / Моника Платек // Альманах «Неволя». – 2005. – № 4. – С. 1–17.

141. Мотовиловкер Я. О. Основные уголовно-процессуальные функции / Мотовиловкер Я. О. – Ярославль : ЯГУ, 1976. – 91 с.

142. Мухтасипова Т. Н. Механизм реализации функции частного обвинения в российском уголовном судопроизводстве : дис. ... канд. юрид.

наук : 12.00.09 / Мухтасипова Татьяна Николаевна. – Оренбург, 2004. – 143 с.

143. Мычко Н. И. Уголовное право (Терминологический словарь) / Мычко Н. И. – Донецк : Донецкий юридический институт ЛГУВД, 2006. – 284 с.

144. Навроцька В. В. Засада диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Навроцька Віра Вячеславівна. – Львів, 2007. – 255 с.

145. Навроцька В. В. Порухення справ приватного та приватно-публічного обвинувачення щодо виборної посадової особи органу місцевого самоврядування / В. В. Навроцька // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 3. – С. 2.

146. Назаров В. В. Кримінальний процес України / В. В. Назаров, Г. М. Омеляненко. – К. : Атіка, 2007. – 584 с.

147. Названова Л. О. О соотношении принципов законности и публичности в советском уголовном судопроизводстве / Л. О. Названова // Правоведение. – 1990. – № 2. – С. 82

148. Наказ Генеральної прокуратури України № 5 гн від 19.09.2005 «Про організацію участі прокурорів у судовому розгляді кримінальних справ та підтримання державного обвинувачення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.12259.0>

149. Нерсесянц В. С. Философия права / Нерсесянц В. С. – М. : Норма, 1997. – 652 с.

150. Новиков В. В. Професиональное (адвокатское) представительство заявителя и потерпевшего на досудебных стадиях уголовного судопроизводства: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Новиков Виктор Николаевич. – Воронеж, 2004. – 223 с.

151. Ноздріна М. О. Диспозитивність як елемент принципу змагальності у кримінальному процесі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та

криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / М. О. Ноздріна. – Х., 2004. – 20 с.

152. Нор В. Т. Публічність і диспозитивність у кримінальному процесі України: суть, пріоритети, взаємодія, сфера дії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lawyer.org.ua/?w=r&i=&d=319>.

153. Ожегов С. И. Словарь русского языка / [под. ред. Н. Ю. Шведовой] – 10-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1973. – 846 с.

154. Парий А. В. Потерпевший от преступления на досудебных стадиях уголовного судопроизводства США : Сравнительно-правовое исследование : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Парий Александр Витальевич. – Волгоград, 1997. – 181 с.

155. Перепадя О. В. Кримінально-правові аспекти примирення особою, яка вчинила злочин, та потерпілим (порівняльний аналіз законодавства України та ФРН) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О. В. Перепадя. – К., 2003. – 19 с.

156. Петрова Н. Е. Частное и субсидиарное обвинение / Петрова Н. Е. – Самара : Самарский ун-т, 2004. – 213 с.

157. Петрова Н. Е. Частное и субсидиарное обвинение : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юр. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Н. Е. Петрова. – Самара, 1999. – 16 с.

158. Петрухин И. Л. Правосудие : время реформ / Петрухин И. Л. – М. : Наука, 1991. – 208 с.

159. Петрухин И. Л. Публичность и диспозитивность в уголовном процессе / И. Л. Петрухин // Российская юстиция. – 1999. – № 3. – С. 25.

160. Петрухин И. Л. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации / И. Л. Петрухин, И. Б. Михайловская. – М. : Проспект, 2001. – 688 с.

161. Петухов Ю. Е. Соотношение публичного и частного обвинения в уголовном процессе : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Петухов Юрий Евгеньевич. – Москва, 1996. – 183 с.

162. Пикалов И. А. Уголовный процесс Российской Федерации / Пикалов И. А. – М. : [б. изд.], 2005. – 434 с.

163. Пилипенко Д. О. Використання інституту примирення у кримінальному процесі України / Д. О. Пилипенко // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 12 (180). – С. 175–178.

164. Пилипенко Д. О. Деякі особливості провадження у справах про злочини неповнолітніх / Д. О. Пилипенко // Особливості провадження у кримінальному процесі України: проблеми теорії та практики : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 24 вересня 2010 р.). – Донецьк : Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. – С. 62– 65.

165. Пилипенко Д. О. Деякі проблеми реалізації приватного обвинувачення у кримінальному процесі України та шляхи їх подолання / Д. О. Пилипенко // Наше право. – 2010. – № 4. – С. 124–129.

166. Пилипенко Д. О. Досудове розслідування кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення / Д. О. Пилипенко // Актуальні проблеми розслідування злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України : зб. наук. пр. за матеріалами всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 5 липня 2013 р.). – К. : Національна академія внутрішніх справ, 2013. – С. 46–48.

167. Пилипенко Д. О. Кримінально-процесуальний захист прав потерпілого / Д. О. Пилипенко // Захист прав, свобод та законних інтересів особи на досудових стадіях кримінального судочинства України : матеріали всеукр. наук.-практ.ї конф. (Херсон – Запоріжжя, 29–30 квітня 2010 р.). – Запоріжжя : Юридичний інститут ДДУВС, 2010. – С. 97–100.

168. Пилипенко Д. О. Місце та роль прокурора в протидії втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність / Д. О. Пилипенко // Протидія втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність : досвід та сучасні

проблеми : матеріали регіонального наук.-практ. семінару (м. Донецьк, 05 лютого 2010 р.). – Донецьк : Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2009. – С. 124–126.

169. Пилипенко Д. О. Окремі проблеми, що виникають у кримінальних справах приватно-публічного обвинувачення та шляхи їх подолання / Д. О. Пилипенко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 4. – С. 128–133.

170. Пилипенко Д. О. Проблеми реалізації процесуального статусу приватного обвинувача під час судового розгляду кримінальних справ / Д. О. Пилипенко // Кримський юридичний вісник. – 2011. – № 2 (12). – С. 209–215.

171. Пилипенко Д. О. Процесуальний порядок притягнення особи як обвинуваченого / Д. О. Пилипенко // Процесуальне забезпечення діяльності органів досудового слідства та дізнання : матеріали міжвуз. наук. конф. курсантів, студентів, магістрів (м. Сімферополь, 11–12 грудня 2009 р.). – Сімферополь : Кримський юридичний інститут ОДУВС, 2009. – С. 51–54.

172. Пилипенко Д. О. Процесуальний статус прокурора, який відмовився від підтримання обвинувачення у суді / Д. О. Пилипенко // Сучасна освіта і наука в Україні : наукові здобутки, стан і перспективи : матеріали VIII міжнар. наук.-практ. заочн. конф. (м. Миколаїв, 25–27 травня 2011 р.) – Миколаїв : Всеукраїнське громадське об'єднання «Нова Освіта», 2011. – С. 145–147.

173. Пилипенко Д. О. Суб'єктність кримінального процесу : сучасні проблеми та шляхи їх вирішення / Д. О. Пилипенко // Актуальні проблеми юридичної науки – 2010 : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 листопада 2010 р.). – К. : Національна академія управління, 2011. – С. 49–52.

174. Пилипенко Д. О. Термінологічне визначення осіб кримінально-процесуальних правовідносин / Д. О. Пилипенко // Юридична наука. – 2011. – № 2. – С. 200–204.

175. Пилипенко Д. О. Функція обвинувачення та її місце в системі кримінально-процесуальних функцій / О. О. Левендаренко, Д. О. Пилипенко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2010. – № 1. – С. 200–205.

176. Пилипенко Д. О. Функція обвинувачення як основний напрям процесуальної діяльності слідчого / Д. О. Пилипенко // Вісник прокуратури. – 2010. – № 10 (112). – С. 69–76.

177. Пилипенко Д. О. Функція прокурора на стадії досудового розслідування кримінальної справи / Д. О. Пилипенко // Часопис Академії адвокатури України. – 2012. – № 2 (15). – С. 1–5.

178. Пилипенко Д. А. Частная форма уголовного преследования в рамках реформирования системы уголовной юстиции Украины / Пилипенко Д. А. // Веснік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы. Серыя 4. Правазнаўства. – 2013. – № 1 (146). – С. 79–86.

179. Пилипенко Д. О. Щодо визначення терміна «функція обвинувачення» у кримінальному процесі України / Д. О. Пилипенко // Актуальні проблеми кримінального судочинства : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 09 жовтня 2009 р.). – Донецьк : Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2009. – С. 48–52.

180. Пилипенко Д. О. Щодо процесуального статусу цивільного позивача у вітчизняному кримінально-процесуальному законодавстві / Д. О. Пилипенко // Сучасна освіта і наука в Україні: традиції та інновації : матеріали XII всеукр. наук.-практ. заочно. конф. (м. Харків, 30–31 січня 2012 р.). – Х., 2012. – С. 131–133.

181. Покровский И. А. История римского права / Покровский И. А. – Петроград : Изд-е юридическ. книжн. кл. «Право», 1917. – 432 с.

182. Полянский Н. Н. К вопросу о юридической природе обвинения перед судом / Полянский Н. Н. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та., 1960. – 115 с.

183. Полянский Н. Н. Очерки общей теории уголовного процесса / Полянский Н. Н. – Москва : Право и Жизнь, 1927. – 127 с.

184. Понарин В. Я. Защита имущественных прав личности в уголовном процессе РФ : автореф. дис. на соискание науч. степени доктора юр. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / В. Я. Понарин. – Воронеж, 2004. – 19 с.

185. Попелюшко В. Справи приватного обвинувачення : актуальні проблеми, законодавчі парадокси / В. Попелюшко // Право України. – 2003. – № 4. – С. 100.

186. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» № 12 від 23 грудня 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/D4FC48F97B141D29C325711600475AC3?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=D4FC48F97B141D29C325711600475AC3&Count=500&>

187. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів» № 13 від 02 липня 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/A78739119E3E2563C3256F08002065BA?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=A78739119E3E2563C3256F08002065BA&Count=500&>

188. Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі : [офіц. видання перекладів рішень / гол. ред. Зайцев Ю.]. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 239 с.

189. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків» № 10126 від 28.02.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2012_02_28/JF7TA00I.html.

190. Проект Закону України «Про прокуратуру» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/print/37035-proekt_zakonu_pro_prokuraturu_tekst.html.

191. Проект Кримінально-процесуального кодексу України № 1233 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=31115

192. Проект Кримінального процесуального кодексу України № 9700 від 13.01.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=42312.

193. Проект Кримінально-процесуального кодексу України підготовленого робочою групою з питань реформування кримінального судочинства від 01.07.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/0/35980>.

194. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави / Рабінович П. М. – К. : Атіка, 1994. – 236 с.

195. Радченко В. И. Уголовный процесс : учебн. для вузов / Радченко В. И. – М. : Юстицинформ, 2006. – 783 с.

196. Ретунская Т. П. Защита частного интереса в уголовном процессе Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ретунская Татьяна Павловна. – СПб., 2005. – 203 с.

197. Рогатюк І. Функція обвинувачення – рушійна сила кримінального процесу / І. Рогатюк // Право України. – 2002. – № 2. – С. 79–82.

198. Рогатюк І. В. Функція обвинувачення та її реалізація у кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Рогатюк Ігор Володимирович. – К., 2004. – 231 с.

199. Розин Н. Н. Уголовное судопроизводство / Розин Н. Н. – Петроград : Право, 1916. – 603 с.

200. Руднев В. Возможно ли участие нотариуса в уголовном судопроизводстве? / В. Руднев, Г. Беньгуев // Российская юстиция. – 2002. – № 8. – С. 28

201. Рыжаков А. П. Уголовный процесс: учебн. для вузов / Рыжаков А. П. – М. : Норма, 2004. – 704 с.

202. Савинов В. Н. Потерпевший в уголовном процессе (сравнительно-правовое исследование) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Савинов Валерий Николаевич. – Ярославль, 1977. – 181 с.

203. Савицкий В. М. Государственное обвинение в суде / Савицкий В. М. – М. : Наука, 1971. – 343 с.

204. Савицкий В. М. Потерпевший в советском уголовном процессе / В. М. Савицкий, И. И. Потеружа. – М. : Юрид. лит-ра, 1963. – 169 с.

205. Самданова Б. Б. Проблемы становления и развития института прекращения уголовного дела в связи с примирением потерпевшего с обвиняемым в современном российском уголовном процессе : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Самданова Баярма Батоевна. – М., 2003. – 148 с.

206. Сапронова Т. П. Особенности процессуального положения лиц, осуществляющих уголовное преследование в суде : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Сапронова Тамара Петровна. – СПб., 2005. – 212 с.

207. Седаш Е. А. Частное начало в российском уголовном процессе : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Седаш Елена Александровна. – Саратов, 2000. – 184 с.

208. Семенцов В. А. Концептуальные основы системы следственных действий в досудебном производстве : автореф. дис. на соискание науч. степени доктора юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / В. А. Семенцов. – Екатеринбург, 2006. – 38 с.

209. Словник української мови : в 10-ти т. / АН Української РСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – Т. 8. – К. : Наукова думка, 1977. – 927 с.

210. Смирнов А. В. Уголовный процесс / А. В. Смирнов, К. Б. Калиновский. – М. : КНОРУС, 2008. – 704 с.

211. Соловьев А. Б. Функция уголовного преследования в досудебных стадиях процесса / А. Б. Соловьев // Прокуратура и правосудие в условиях судебной-правовой реформы. – Москва : Изд-во НИИ пробл. укрепления законности и правопорядка, 1997. – С. 112

212. Стан та структура злочинності в Україні (станом на 20 листопада 2012 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/813157;jsessionid=71D3CEA1432284DCDE0239E6536BBD49>.

213. Старовойтов А. А. Особенности производства по делам частного обвинения : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Старовойтов Андрей Александрович. – М., 2005. – 149 с.

214. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / Строгович М. С. – М. : АН СССР, 1958. – 703 с.

215. Строгович М. С. Уголовное преследование в Советском уголовном процессе / Строгович М. С. – М. : АН СССР, 1951. – 188 с.

216. Судова статистика щодо руху скарг потерпілих, які надійшли до суду в порядку ст. 27 КПК України від 1960 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://court.gov.ua/sudova_statystyka/.

217. Тальберг Д. Г. Гражданский иск в уголовном суде или соединенный процесс: Исследование / Тальберг Д. Г. – К : Университетская типография, 1888. – 718 с.

218. Танцеров М. В. Потерпевший и его функция в уголовном процессе России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Танцеров Максим Владимирович. – Томск, 1999. – 177 с.

219. Тацій В. Я. Історія держави і права України / В. Я. Тацій, А. Й. Рогожин, В. Д. Гончаренко. – Т. 1. – К., 2000. – 464 с.

220. Тензина Е. Ф. Производство по делам частного обвинения как форма диспозитивности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Тензина Елена Фанавиевна. – Ижевск, 2004. – 192 с.

221. Тертышник В. Проблемы защиты прав потерпевшего в уголовном процессе Украины и России / В. Тертышник, А. Тертышник // Право и политика. – 2003. – № 11. – С. 83–88.

222. Тертышник В. М. Компромисс в уголовном процессе Украины, России и США / В. М. Тертышник // Право и политика. – 2003. – № 8. – С. 65.

223. Тертышник В. М. Уголовный процесс / Тертышник В. М. – Х. : Арсис, ЛТД, 2000. – 576 с.

224. Тетерина Т. В. Проблемы обеспечения имущественных, иных прав и законных интересов потерпевшего в уголовном процес се : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Тетерина Тамара Васильевна. – Н. Новгород, 2004. – 230 с.

225. Ткачев В. Восстановительное правосудие и ювенальное уголовное право / В.Ткачев // Рос. юстиция. – 2002. – № 5. – С. 13–14.

226. Тлумачний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slovarik.kiev.ua/business/j/136352.html>.

227. Толковый словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vseslova.com.ua/>

228. Толковый словарь русского языка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vedu.ru/ExpDic/8084>.

229. Трофименко В. М. Деякі особливості відмови прокурора від обвинувачення / В. М. Трофименко // Вісник прокуратури. – 2003. – № 7 (25). – С. 75.

230. Тушканов И. В. Государство и право Руси XI в. – первой трети XVI / Тушканов И. В. – Волгоград : ВРО МСЮ, 2003. – 60 с.

231. Тырин А. В. Уголовное преследование фактически заподозренных лиц на досудебном производстве / Тырин А. В., Лукичев Н. А., Громов Н. А. – М. : [б. изд.], 2002. – 38 с.

232. Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>.

233. Уголовно-процессуальный кодекс Кыргызской Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://lex.kz/netcat_files/161/87/h_633dcce5554762fadfbd82ae7edbe758.

234. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://pravo.levonevsky.org/kodeksby/upk/20110127/document.htm>.

235. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://online.prg.kz/Document/Default.aspx?doc_id=1008442.

236. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3833.

237. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Узбекистан [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://fmc.uz/legisl.php?id=k_ug_pr

238. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.consultant.ru/popular/upkrf/>.

239. Уголовно-процессуальный кодекс Туркменистана [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>.

240. Уголовно-процессуальный кодекс Украины : научно-практический комментарий / под общей редакцией В. Т. Маляренко, Ю. П. Аленина. – Х. : ООО Одиссей, 2008. – 1008 с.

241. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / [науч. ред. и вступ. статья докт. юрид. наук, проф. Д. А. Шестакова; предисловие доктора права Г. Г. Йешека; перевод с немецкого Н. С. Рачковой]. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. — 524 с.

242. Удалова Л. Д. Кримінальний процес України. Загальна частина : навч. посібник. / Удалова Л. Д. — К. : Кондор, 2005. — 152 с.

243. Указ Президента України «Про концепцію забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів» № 1560/2004 від 28.12.2004 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1560/2004>.

244. Указ Президента України «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» № 311/2008 від 08.04.2008 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/7703.html>.

245. Улищенко М. Б. Функция обвинения в суде: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Улищенко Марина Борисовна. — Москва, 1997. — 173 с.

246. Ульянов В. Г. Государственное обвинение в Российском уголовном судопроизводстве (процессуальные и криминалистические аспекты) : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09 / Ульянов Владимир Геннадьевич. — Краснодар, 2002. — 390 с.

247. Усатий Г. О. Кримінально-правовий компроміс : монографія / Г. О. Усатий. — К. : Атіка, 2001. — 128 с.

248. Устав уголовного судопроизводства 1864 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ex-jure.ru/law/news.php?newsid=1103>.

249. Ухова Е. В. Институт частного обвинения в уголовном судопроизводстве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ухова Елена Викторовна. — М., 2004. — 208 с.

250. Фаткуллин Ф. Н. Изменение обвинения / Фаткуллин Ф. Н. — М. : Юридическая литература, 1971. — 164 с.

251. Фаткуллин Ф. Н. Обвинение и судебный приговор / Фаткуллин Ф.Н. – Казань : Изд-во. Казан. ун-та, 1965. – 531 с.

252. Федорчук Н. Б. Захист прав та законних інтересів потерпілого від злочину в кримінальному судочинстві англо-американської системи права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Федорчук Назар Богданович. – Львів, 2007. – 203 с.

253. Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Фесенко Євген Володимирович. – К., 2004. – 444 с.

254. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства / Фойницкий И. Я. – СПб. : Альфа, 1996. – 607 с.

255. Фон-Резон А. О преступлениях, наказуемых только по жалобе потерпевшего по русскому праву / Фон-Резон А. – СПб: [б. изд.], 1882. – 129 с.

256. Халиулин А. Г. Уголовное преследование как функция прокуратуры Российской Федерации : автореф. дис. на соискание науч. степени доктора юрид. наук : 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / А. Г. Халиулин. – М., 1997. – 35 с.

257. Харченко И. Р. Проблемы уголовного преследования, осуществляемого в частном порядке, в российском уголовном судопроизводстве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Харченко Ирина Рачиковна. – Краснодар, 2004. – 196 с.

258. Ховард Зер Восстановительное правосудие: новый взгляд на преступление и наказание / Ховард Зер. – М. : МОО Центр Судебно-правовая реформа, 2002. – 324 с.

259. Центров Е. Е. Специфика взаимоотношений преступника и потерпевшей по делам о половых преступлениях / Центров Е. Е. – М., 1971. – 97 с.

260. Цивільний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1618-15>.

261. Чангулі Г. Скарга потерпілої як підстава для порушення кримінальної справи за ознаками ч.1 ст.117 КК УРСР // Радянське право. – 1975. – № 4. – С. 29–30.

262. Чекулаев Д. П. Потерпевший в уголовном судопроизводстве: доступ к правосудию и компенсация причиненного ущерба : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Чекулаев Дмитрий Петрович. – М., 2005. – 233 с.

263. Чельцов М. А. Уголовный процесс / Чельцов М. А. – М. : Юрид. изд-во МЮ СССР, 1948. – 624 с.

264. Чельцов-Бебутов М. А. Советский уголовный процесс / Чельцов-Бебутов М. А. – Х. : Юридическая литература, 1962. – 503 с.

265. Чепурний О. О. Кримінально-процесуальні функції на стадії досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Чепурний Олександр Олександрович. – К., 2005. – 196 с.

266. Черкова М. Ю. Зміна обвинувачення в кримінально-процесуальному праві України / Черкова М. Ю. – Львів : РВВ ЛДУВС, 2009. – 220 с.

267. Шагиева З. Х. Функция обвинения в современной модели российского уголовного процесса : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Шагиева Зухра Хайдаровна. – М., 2007. – 204 с.

268. Шаговой В. Н. Потерпевший и жертва преступления в уголовном процессе: защита прав и их уголовно-процессуальные правонарушения : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Шаговой Виктор Николаевич. – Тюмень, 2006. – 218 с.

269. Шамардин А. А. Частные начала обвинения и становления принципа диспозитивности в уголовном процессе России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Шамардин Артем Александрович. – Оренбург, 2001. – 200 с.

270. Шаповалова Л. І. Потерпілий як суб'єкт кримінально-процесуальної діяльності в досудових стадіях кримінального процесу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Л. І. Шаповалова. – К., 2001. – 28 с.

271. Шаров Д. В. Обеспечение прав потерпевшего в досудебном производстве (по материалам практики следователей органов внутренних дел): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Шаров Денис Васильевич. – М., 2006. – 208 с.

272. Шейфер С. А. Рецензия на книгу «Защита прав потерпевшего в уголовном процессе (Сравнительное исследование)» / С. А. Шейфер, В. А. Лазарева // Государство и право. – 1995. – № 2. – С. 153.

273. Шенелева Т. Безусловный запрет поворота к худшему ущемляет права потерпевших / Т. Шенелева // Законность. – 2004. – № 7. – С. 42 – 44.

274. Шестакова С. Д. Состязательность уголовного процесса / Шестакова С. Д. – СПб : ЮЦ Пресс, 2001. – 220 с.

275. Шибіко В. П. Змагальність у судовому процесі / Шибіко В. П. // Юридична енциклопедія. В 6 т. Т. 2. – К. : Українська енциклопедія, 1999. – 741 с.

276. Шифман М. Л. Прокурор в уголовном процессе / Шифман М. Л. – М. : Юрид. изд-во. МЮ СССР, 1948. – 247 с.

277. Школа С. М. Кримінально-правові проблеми застосування амністії та здійснення помилування в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Школа Сергій Миколайович. – К., 2003. – 248 с.

278. Шпилев В. Н. Содержание и формы уголовного судопроизводства / Шпилев В. Н. – М., 1974. – 144 с.

279. Штефан М. Й. Цивільний процес / Штефан М. Й. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 243 с.

280. Шумилина О. Ю. Процессуальное положение потерпевшего по делам частного обвинения : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Шумилина Ольга Юрьевна. – Красноярск, 2003. – 190 с.

281. Шумило М. Є. Реабілітація в кримінальному процесі України / Шумило М. Є. – К. : Арсіс, 2001. – 317 с.

282. Щегель Н. І. Кримінальне переслідування: зміст та форма : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Щегель Ніна Іванівна. – К., 2007. – 182 с.

283. Щегель Н. І. Форми кримінального переслідування / Н. І. Щегель // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – К.: НАВСУ, 2002. – № 4. – С. 184–192.

284. Эльдаров М. Потерпевшему дать право частного обвинителя / М. Эльдаров // Российская юстиция. – 1997. – № 8. – С. 18.

285. Элькин П. С. Сущность советского уголовно-процессуального права / Элькин П. С. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та., 1963. – 172 с.

286. Юношев С. В. Проблема обеспечения прав потерпевших ждет своего разрешения / С. В. Юношев // Российская юстиция. – 2008. – № 1. – С. 63 – 66.

287. Юрчишин В. М. Проблема державного та приватного обвинувачення в судах України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Юрчишин Василь Миколайович. – К., 2004. – 167 с.

288. Ягофаров Ф. М. Механизм реализации функции обвинения при рассмотрении дела судом первой инстанции : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ягофаров Фарит Мухамедвалеевич. – Оренбург, 2003. – 149 с.

289. Яни П. С. Прекращение дел частного-публичного обвинения на стадии предварительного следствия / Яни П. С. – М., 1991. – 234 с.

290. Янович Ю. П. Кримінальний процес України / Янович Ю. П. – Х. : [б. в.], 1998. – 356 с.

291. Яценко С. С. Уголовный кодекс Украины. Научно-практический комментарий / Яценко С. С. – К. : А.С.К., 2003. – 1088 с.

АНКЕТА

для суддів, які здійснюють судовий розгляд кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення

1. Чи вважаєте Ви дієвим існуючий у КПК спосіб захисту та відновлення прав потерпілих шляхом звернення останніх із відповідними заявами безпосередньо до слідчого, прокурора у порядку ч. 1 ст. 477 КПК?

- а) так;
- б) ні;
- в) важко відповісти.

2. Чи потребує, на Вашу думку, збереження у КПК зазначений спосіб захисту та відновлення потерпілим своїх порушених прав?

- а) так;
- б) ні;
- в) важко відповісти.

3. Чи вважаєте Ви доцільним залучення потерпілого до процедури судового вирішення питань застосування до осіб, які відбувають покарання, заходів заохочення у вигляді заміни невідбутої частини покарання більш м'яким та умовно-дострокового звільнення від відбування покарання?

- а) так;
- б) ні;
- в) важко відповісти.

4. Чи вважаєте Ви актуальним питання щодо впровадження у зміст чинного КПК позовної конструкції розгляду проваджень у формі приватного обвинувачення шляхом безпосереднього звернення потерпілого до суду із відповідною заявою щодо початку кримінального провадження?

- а) так;
- б) ні;
- в) важко відповісти.

5. Чи вважаєте Ви доцільним закріплення у КПК положення щодо надання до суду заяви про початок кримінального провадження у формі приватного обвинувачення не лише потерпілим, а й представником потерпілого?

- а) так;

- б) ні;
- в) важко відповісти.

6. Чи вважаєте Ви доцільним закріплення у КПК положення щодо закриття судом кримінального провадження у формі приватного обвинувачення у випадку систематичної (три або більше разів) неявки потерпілого до суду без поважних причин?

- а) так;
- б) ні;
- в) важко відповісти.

7. Які зі способів виклику потерпілого та інших осіб до суду Ви вважаєте за доцільне впровадити у КПК (підкреслити):

- а) надіслання повістки поштою рекомендованим листом із повідомленням про вручення;
- б) надіслання повістки через кур'єрів;
- в) надіслання повістки будь-яким засобом зв'язку, що забезпечує фіксацію повідомлення про виклик;
- г) слухними є всі перераховані способи сповіщення;
- д) жоден з перерахованих засобів не є дієвим;
- е) важко відповісти.

8. Чи повинен, на Вашу думку, суд забезпечувати реалізацію права на примирення між потерпілим та обвинуваченим під час судового кримінального провадження?

- а) так;
- б) ні;
- в) важко відповісти.

9. Чи вважаєте Ви за доцільне залучення до процедури примирення між потерпілим та обвинуваченим представників соціальних служб або відповідних профільних громадських організацій?

- а) так;
- б) ні;
- в) важко відповісти.

10. Чи вважаєте ви правильним положення, що участь прокурора в кримінальних провадженнях у формі приватного обвинувачення відбувається в рамках реалізації конституційної функції представництва інтересів громадян у суді (ч. 2 ст. 121 Конституції України)?

- а) так;
- б) ні;
- в) важко відповісти.

11. Чи вважаєте Ви обґрунтованим положення щодо забезпечення потерпілого можливістю користуватись безкоштовною юридичною допомогою під час здійснення кримінального провадження?

- а) так;
- б) ні;
- в) важко відповісти.

Дані анкетування суддів, які здійснюють судовий розгляд кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення

(всього опитано 120 чол.)

№ пит.	Зміст питання	Варіанти відповідей	Кількість чол.	Кількість %
1.	Чи вважаєте Ви дієвим існуючий у КПК спосіб захисту та відновлення прав потерпілих шляхом звернення останніх із відповідними заявами безпосередньо до слідчого, прокурора у порядку ч. 1 ст. 477 КПК?	так; ні; важко відповісти.	34 54 32	28,3 45 26,7
2.	Чи потребує, на Вашу думку, збереження в КПК зазначений спосіб захисту та відновлення потерпілим своїх порушених прав?	так; ні; важко відповісти.	31 41 48	25,8 34,2 40
3.	Чи вважаєте Ви доцільним залучення потерпілого до процедури судового вирішення питань застосування до осіб, які відбувають покарання заходів заохочення у вигляді заміни невідбутої частини покарання більш м'яким та умовно-дострокового звільнення від відбування покарання?	так; ні; важко відповісти.	74 14 32	61,7 11,6 26,7
4.	Чи вважаєте Ви актуальним питання щодо впровадження у зміст чинного КПК позовної конструкції розгляду проваджень у формі приватного обвинувачення шляхом безпосереднього звернення потерпілого до суду із заявою щодо початку кримінального провадження?	так; ні; важко відповісти.	66 31 23	55 25,8 19,2
5.	Чи вважаєте Ви доцільним закріплення у КПК положення щодо надання до суду заяви про початок кримінального провадження у формі приватного обвинувачення не лише потерпілим, а й представником потерпілого?	так; ні; важко відповісти.	57 24 39	47,5 20 32,5
6.	Чи вважаєте Ви доцільним закріплення в КПК положення щодо закриття судом кримінального провадження у формі приватного обвинувачення у випадку систематичної (три або більше разів) неявки потерпілого до суду без поважних причин?	так; ні; важко відповісти.	30 22 68	25 18,3 56,7
7.	Які зі способів виклику потерпілого та інших осіб до суду Ви вважаєте за доцільне впровадити у КПК (підкреслити):	надіслання повістки поштою рекомендованим листом із повідомленням про вручення; надіслання повістки	81	67,5

		через кур'єрів; надіслання повістки будь-яким засобом зв'язку, що забезпечує фіксацію повідомлення про виклик; слушними є всі перераховані способи сповіщення; жоден з перерахованих засобів не є дієвим; важко відповісти.	42 77 6 - 17	35 64,2 5 - 14,2
8.	Чи повинен, на Вашу думку, суд забезпечувати реалізацію права на примирення між потерпілим та обвинуваченим під час судового кримінального провадження?	так; ні; важко відповісти.	62 19 39	51,7 15,8 32,5
9.	Чи вважаєте Ви за доцільне залучення до процедури примирення між потерпілим та обвинуваченим представників соціальних служб або відповідних профільних громадських організацій?	так; ні; важко відповісти.	68 22 30	56,7 18,3 25
10.	Чи вважаєте ви правильним положення, що участь прокурора в кримінальних провадженнях у формі приватного обвинувачення відбувається у рамках реалізації конституційної функції представництва інтересів громадян у суді (ч. 2 ст. 121 Конституції України)?	так; ні; важко відповісти.	53 21 46	44,2 17,5 38,3
11.	Чи вважаєте Ви обґрунтованим положення щодо забезпечення потерпілого можливістю користуватись безкоштовною юридичною допомогою під час здійснення кримінального провадження?	так; ні; важко відповісти.	89 12 19	74,2 10 15,8

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-06

№ 04-19/14-333

"21" лютого 2012 р.

**Начальнику Донецького юридичного
інституту МВС України**

Бесчастному В.М.

83054, м. Донецьк,

вул. Засядька, 13

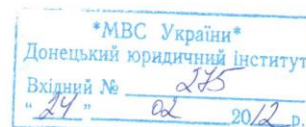
Шановний Вікторе Миколайовичу!

Розглянувши пропозиції щодо внесення змін та доповнень до чинного кримінально-процесуального законодавства щодо вдосконалення правового регулювання порушення та закриття кримінальної справи, підготовлені аспірантом кафедри кримінального процесу слідчо-криміналістичного факультету Донецького юридичного інституту МВС України Пилипенком Д.О. (вих. №295 від 13.02.2012 р.), повідомляємо, що запропоновані зміни до чинного законодавства є слухними і будуть враховані у законодавчій роботі Комітету, зокрема при доопрацюванні проекту Кримінального процесуального кодексу України, реєстр. №9700.

З повагою

Голова Комітету

В.Швець

ДОДАТОК Д

Вих. № 4/2836 від «16» 02 2012 р. **ЗАТВЕРДЖУЮ**
 Начальник Горлівського
 міського управління ГУМВС
 України в Донецькій області
 підполковник міліції
 П.П. Панасюк
 «16» 02 2012 р.

АКТ

про впровадження наукових розробок і положень дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу Донецького юридичного інституту МВС України Пилипенка Дмитра Олексійовича на тему: «Потерпілий як суб'єкт реалізації функції обвинувачення у кримінальному процесі України»

№ 1 «16» 02 2012 р.

Комісія у складі:

- 1) Начальник слідчого відділу Горлівського МУ підполковник міліції Хараберюш Олександр Юрійович
- 2) Старший слідчий слідчого відділу Горлівського МУ капітан міліції Бардаш Марія Олександрівна
- 3) Слідчий слідчого відділу Горлівського МУ ст. лейтенант міліції Новосад Карина Володимирівна

склали даний акт про те, що наукові розробки і положення дисертаційного дослідження Пилипенка Дмитра Олексійовича на тему: «Потерпілий як суб'єкт реалізації функції обвинувачення у кримінальному процесі України» використовуються в діяльності слідчого відділу Горлівського МУ при практичному забезпеченні процесуальних повноважень потерпілих від злочинів, а також оптимізації практичної діяльності слідчих.

Начальник слідчого відділу
 Горлівського МУ ГУМВС України
 в Донецькій області
 підполковник міліції

 О.Ю. Хараберюш

Старший слідчий СВ Горлівського МУ
 ГУМВС України
 в Донецькій області
 капітан міліції

 М.О. Бардаш

Слідчий СВ Горлівського МУ
 ГУМВС України
 в Донецькій області
 ст. лейтенант міліції

 К.В. Новосад

ЗАТВЕРДЖУЮ

Т.в.о. начальника
Донецького юридичного інституту
МВС України
полковник міліції

« 1 » В.В. Пашутін
2012 р.

АКТ
ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

№ 17« 1 » 02 2012 р.

Голова комісії: начальник навчально-методичного відділу інституту полковник міліції Солоніна О.П.

Склад комісії:

- 1) начальник кафедри кримінального процесу слідчо-криміналістичного факультету к.ю.н. підполковник міліції Волобуєва Олена Олексіївна;
- 2) в.о. начальника відділу організації наукової роботи к.ю.н. капітан міліції Куценко Дмитро Володимирович;
- 2) старший науковий співробітник відділу організації наукової роботи к.ю.н. старший лейтенант міліції Назимко Єгор Сергійович;

на підставі розглянутого матеріалу щодо впровадження результатів наукового дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу Пилипенка Д.О. стосовно потерпілого як суб'єкта реалізації функції обвинувачення у кримінальному процесі України:

1. Висновки та результати проведеного Пилипенком Д.О. дослідження використовуються у навчальному процесі під час викладання/вивчення таких

тем: «Принципи кримінального процесу», «Кримінально-процесуальні функції», «Суб'єкти кримінального провадження», «Особливості провадження у справах приватного та приватно-публічного обвинувачення» з навчального курсу «Кримінальний процес» курсантами, студентами та слухачами інституту.

2. Запропоновані Пилипенком Д.О. висновки та пропозиції мають значення для навчального процесу, оскільки дозволяють підвищувати його ефективність з викладання зазначеного вище навчального курсу та доповнюють зміст занять розглядом нових питань.

Голова комісії:

начальник навчально-методичного відділу
Донецького юридичного інституту
МВС України
полковник міліції

О.П. Солоніна

Члени комісії:

Начальник кафедри
кримінального процесу
слідчо-криміналістичного факультету
к.ю.н. підполковник міліції

О.О. Волобуєва

В.о. начальника
відділу організації наукової роботи
к.ю.н. капітан міліції

Д.В. Куценко

Старший науковий співробітник
відділу організації наукової роботи
к.ю.н. старший лейтенант міліції

Є.С. Назимко